

**TURUN
YLIOPISTO
UNIVERSITY
OF TURKU**

RIKOTUT LUPAUKSET

**Esiaviolliset suhteet ja toimijuus Ruotsin
yliopistokaupungeissa 1600-luvun lopulla**

Mari Välimäki

**TURUN
YLIOPISTO**
UNIVERSITY
OF TURKU

RIKOTUT LUPAUKSET

Esiaviolliset suhteet ja toimijuus Ruotsin yliopisto-
kaupungeissa 1600-luvun lopulla

Mari Välimäki

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Suomen historia
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen tohtoriohjelma JUNO

Työn ohjaajat

Kirsi Vainio-Korhonen
Turun yliopisto

Raisa Maria Toivo
Tampereen yliopisto

Johanna Ilmakunnas
Åbo Akademi

Tarkastajat

Sari Katajala-Peltomaa
Tampereen yliopisto

Mia Korpiola
Turun yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta

Vastaväittäjä

Sari Katajala-Peltomaa
Tampereen yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Taitto: Iloinen tiede Oy / JH

Kansikuva: Asetelma hedelmistä, ostereista ja posliinikulhosta, Abraham Mignon 1660–1679. Rijksmuseum, Alankomaat.

ISBN 978-951-29-8398-8 (Painettu/Print)

ISBN 978-951-29-8399-5 (PDF)

ISSN 0082-6987 (Painettu/Print)

ISSN 2343-3191 (Sähköinen/Online)

Painosalama, Turku 2021

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Suomen historia

VÄLIMÄKI, MARI: Rikotut lupaukset. Esiaviolliset suhteet ja toimijuus

Ruotsin yliopistokaupungeissa 1600-luvun lopulla

Väitöskirja, 201 s.

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen tohtoriohjelma JUNO

maaliskuu 2021

TIIVISTELMÄ

Väitöskirja tarkastelee esiaviollisia suhteita sekä toimijuutta Ruotsin yliopistokaupungeissa 1600-luvun lopulla. Tutkimus kysyy, miten yliopistojen omat tuomioistuimet eli konsistorit tutkivat ja tuomitsivat esiaviollisiin suhteisiin liittyneitä rikoksia sekä millaisia sukupuolittuneita vaikutuksia vuosisadan aikana tapahtuneilla oikeuskäytäntöjen muutoksilla oli. Lisäksi kysytään, mitä esiaviollisiin suhteisiin liittyneet oikeustapaukset ja lainsäädäntö kertovat naisten, miesten ja instituutioiden toimijuudesta. Tutkimus kytkeytyy sukupuolihistorian tutkimusperinteeseen ja käy keskustelua oikeushistoriallisten tutkimusten kanssa.

Tutkimus koostuu johdanto- ja yhteenvedo-osasta sekä viidestä artikkelista. Artikkeleissa on käsitelty avioliittolupauksen rikkomiseen liittyvän lainsäädännön sukupuolittuneisuutta, yliopisto-opiskelijoiden esiaviollisia suhteita ja avioitumista, rakkautta ja sukupuolen merkitystä esiaviollisissa suhteissa sekä niihin liittyneiden oikeustapausten käsitelyssä sekä perheenjäsenten toimijuutta ja reagointia pojan syyllistyessä esiaviolliseen suhteeseen.

Lähteenä käytetään kirkollista ja maallista lainsäädäntöä, lainsäädäntöä kommentoivia aikalaisjulkaisuja sekä Turun kuninkaallisen akatemian ja Uppsalan yliopiston konsistorien sekä Turun kaupungin tuomioistuinten pöytäkirjoja. Keskeisinä analyysin välineinä toimivat käsitteet oikeuskäytännöt, sukupuoli ja toimijuus.

Tutkimus osoittaa, että konsistorit tuomitsivat esiaviollisiin suhteisiin liittyneet rikokset samoja oikeuskäytäntöjen muutoslinjoja noudattaen kuin valtakunnan muut tuomioistuimet, joskin yliopistokaupunkien välillä oli erojakin. Oikeuskäytäntöjen muutokset vaikeuttivat naisten asemaa, mutta ne toivat naisille myös laintulkintaan pohjaavaa toimijuutta. Nuorten miesten toimijuus määrittyi esiaviollisiin suhteisiin liittyneissä oikeustapauksissa kuuliaisuuden retoriikan kautta. Lopulta nuorten, naimattomien naisten ja miesten toimijuus muistutti paljossa toisiaan ja rakentui neuvotellen instituutioiden ja vanhempien kanssa. Tämä kannustaa tutkimaan toimijuutta sukupuolten vuorovaikutuksen näkökulmasta vastakkainasettelun sijaan. Intersektionaalista tutkimusotetta hyödyntäen tutkimuksessa todetaan, että kaiken ikäisten naisten ja miesten toimijuutta määrittivät sukupuolen lisäksi ikä, aviosääty, kokemus, yhteiskunnallinen sääty sekä asema perheessä ja yhteisössä.

ASIASANAT: Uuden ajan alku, Ruotsi, yliopisto, opiskelija, historia, sukupuoli, sukupuolentutkimus, naiset, miehet, nuoret

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Humanities

School of History, Culture and Art Studies

Department of Finnish History

VÄLIMÄKI, MARI: Broken Promises. Premarital Relationships and Agency in the Late Seventeenth-Century Swedish University Towns

Doctoral Dissertation, 201 pp.

Doctoral Programme in History, Culture and Arts Studies (JUNO)

April 2021

ABSTRACT

This dissertation focuses on premarital relationships and agency in Swedish university towns during the latter part of the 17th century. It analyses how academic consistory courts examined and judged cases concerning premarital relationships and how changes in legal praxis from the so-called judicial revolution caused gendered effects on women and men. In addition, the dissertation examines what laws, other legal documents and court cases tell about agency in early modern Sweden. The themes are studied in the context of gender history and legal history.

The thesis entails an introductory and summary part as well as five articles. The articles discuss the legislation concerning breaches of marital promise and how it was gendered; the premarital relationships of university students and when students were pressured to marry; the meaning of love in premarital relationships and in court hearings over these relationships, as well as the reactions of family members and their agency in situations where a son had engaged in a premarital relationship.

The source material of the study consists of different legal documents and court records from the academic consistories of the Royal Academy of Turku and the University of Uppsala. The concepts of legal praxis, gender and agency are key methodological instruments of the research.

The study shows that the academic consistories examined and judged criminal cases concerning premarital relationships in the same manner as other courts of law in Sweden. The same changes in legal praxis influenced the practices of academic consistories, although there were also differences between their practices. Changes in legal praxis made women's positions more difficult in cases concerning the breach of marital promise, but it simultaneously gave them agency. The agency of young men was determined by the rhetoric of obedience in the court hearings. However, the agency of both women and men was mainly determined by similar factors; therefore, studying agency from a viewpoint of interaction instead of opposition between genders is encouraged. Using an intersectional method, it is concluded that the agency of women and men was determined not only by gender but also by age, marital status, estate and experience, and more generally by their position within a family and society.

KEYWORDS: Early modern, Sweden, university, student, history, gender history, gender studies, women, men, youth

Esipuhe

Olen kulkenut väitöskirjapolkuni 1600-luvun opiskelijoiden ja heidän kanssaan esiaviolisiin suhteisiin ryhtyneiden naisten seurassa – ja matka on ollut mitä mielenkiintoisin! Tutkimani vuosisata, sen ihmiset ja ihmissuhteiden koukerot, sydänsurut ja erojen jälkipyykit ovat olleet samaan aikaan samaistuttavia ja kuitenkin vieraita. Menneisyys on vieras maa, kuten on viisasti todettu. Matkaa olen saanut taittaa myös monen kollegan ja ystävän kanssa.

Minulla on ollut onni saada tehdä väitöskirjaani erinomaisten ohjaajien kanssa. Professori Kirsi Vainio-Korhonen on suhtautunut tutkimukseeni mielenkiinnolla ja lämpimästi kannustaen. Hänen heittäytymisensä uuteen ja kyky innostua on erinomainen esikuva. Apulaisprofessori Johanna Ilmakunnaksen kanssa käymäni keskustelut ovat ilahduttaneet mieltä ja vieneet ajatteluani eteenpäin. Hänen rohkaisunsa antoi uskallusta ottaa väitöskirjani kanssa uusi suunta, kun sen aika oli. Professori Raisa Maria Toivon viisaat, rauhoittavat ja käytännölliset neuvot ovat usein tulleet silloin, kun niitä olen eniten kaivannut. Teille kaikille olen syvästi kiitollinen.

Kiitän väitöskirjatutkimukseni esitarkastajia professori Mia Korpiolaa ja dosentti Sari Katajala-Peltomaata asiantuntevista, rakentavista ja tarkoista huomiosta, jotka auttoivat työni viimeistelyssä. Kiitän lämpimästi Sari Katajala-Peltomaata suostumisesta vastaväittäjäkseni.

Olen ollut onnekas myös siinä, että tutkimustani ovat rahoittaneet useat tahot. Lämmin kiitokseni Jalmari Finnen säätiölle, Suomen kulttuurirahaston Varsinais-Suomen rahastolle, till Svenska kulturfonden, sekä Turun yliopistosäätiölle uskosta tutkimukseeni. Olen saanut tehdä väitöskirjaani myös osana professori Anu Lahtisen Perheen jäljillä -hanketta sekä apulaisprofessori Johanna Ilmakunnaksen ja professori Charlotta Wolffin johtajamaa Tie meren yli -hanketta. Hankkeiden muodostamat tutkijayhteisöt ovat olleet monin tavoin merkittäviä tutkimukselleni ja tieteelliselle ajattelulleni. Kiitän Anu Lahtista tuesta ja kommenteista vuosien saatossa. Kiitän myös Charlotta Wolffia erinomaisista keskusteluista sekä kannustuksesta. Olen saanut tehdä tutkimustani myös kiinteästi osana Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitosta. Ensin tohtoriohjelma JUNOssa palkattuna tohtorikoulutettavana ja sittemmin kolmen vuoden ajan Suomen historian oppiaineessa yliopisto-opettajana. Kiitos näistä mahdollisuuksista!

Mitä olisikaan tutkija ilman yhteisöjään? Itselleni Turun yliopiston Suomen historian oppiaineen väki on tullut vuosien saatossa hyvin läheiseksi ja merkitykselliseksi. Maria

Kallio, kiitos elämän jakamisesta, on suuri onni kulkea väitöskirjapolkua hyvän ystävän kanssa. Kiitän Topi Artukkaa ja Panu Savolaista syvällisistä pohdintoista, ihmiselon ihmettelystä sekä monista riemukkaista arjesta irtaantumisen hetkistä. Kiitos Panu myös väitöskirjani taittamisesta. Kiitän lämpimästi yhteisten ilojen jakamisesta sekä vertaistuksesta Ulla Ijästä, Taina Saarenpäästä, Suvi Ryttyä, Liisa Vuonokari-Bomströmiä, Lauri Viinikkalaa, Laura Yli-Seppälää, Maria Syväniemeä sekä Noora Viljamaata. Kiitokseni menevät myös oppiainemme tutkijaseminaarin jäsenille, jotka ovat vuosien saatossa kommentoineet töitäni useaan otteeseen. Kiitän Veli Pekka Toropaista asiantuntevista neuvoista turkulaisten menneisyyden ja vanhojen käsialojen tutkimisessa. Jarkko Keskinen ja Mika Kallioinen, kiitos tuesta ja neuvoistanne niin tutkijan kuin opettajan työn kiemuroissa. Kiitos myös Reetta Sippolalle tutkijan arjen kohottamisesta. Nostakaamme yhdessä lasi kuohuvaa, kun se on jälleen mahdollista!

Ennen kuin siirryin kirjoittamaan väitöskirjaani Turkuun, oli Tampereen yliopiston historianlaitos akateeminen kotini ja siellä väitöskirjatutkimukseni myös aloitin. Kiitän lämpimästi Tampereen yliopiston emeritaprofessori Irma Sulkusta ohjauksesta sekä vanhempien aikojen tutkijoita ja entistä Itämeren piiriä kannustuksesta tutkijan uran alkuvaiheessa. Kiitos Miia Ijäs, Hanna Karti, Pia Koivunen, Jenni Kuuliala sekä Maija Ojala-Fulwood väitöskirja-arjen jakamisesta lounasringissä. Kiitos myös Riikka Miettinen, Tiina Miettinen, Kaarle Wirta, Jenni Lares sekä Jenni Merovuo Itä-Suomen yliopistosta loistavista keskusteluista vuosien saatossa.

Haluan kiittää Saija Fabritiusta, Satu Mannerta sekä Katja Rintalaa vuosien yli kulkevasta ystävydestä ja moninaisesta tuesta. Lämmin ja suuri kiitos myös perheelleni, joka on aina ollut tukenani ja muistuttanut elämästä akateemisen kuplan ulkopuolella. Kiitos kummitätiäni Annu, että esimerkilläsi osoitit yliopisto-opintojen olevan mahdollisuus.

Lämpimin kiitokseni kuuluu Markolle ja lapsilleni. Kiitos Marko rinnalla kulkemisesta ja sen muistuttamisesta, että ihmisen tulee olla kohtaloaan suurempi. Vilma ja Olli: ei, äiti ei jää vielä eläkkeelle, vaikka koko elämäni ajan tehty väitöskirjatyö nyt tuleekin valmiiksi. Kiitos siitä, että olette tuoneet elämäni valoa ja iloa sekä lukemattomia erinomaisia kysymyksiä pohdittavaksi. Nyt on tullut uusien kysymysten ja pohdintojen aika.

Turussa kevään kolkutellessa ovelle

10.3.2021
Mari Välimäki

Sisällys

Esipuhe	6
Sisällys	8
Osajulkaisuluettelo	9
1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet	10
Tutkimuskysymykset ja työn rajausta	11
Aikaisempi tutkimus	21
Tutkimusartikkelit ja tutkimuksen rakenne	30
2 Lähteet ja metodologia	33
Esiaviollisten suhteiden ja kihlautumisen normit.....	33
Normatiiviset lähteet	36
Konsistorit, kämnerinoikeus, raastupa ja tuomiokapituli	39
Tuomiokirja-aineiston valinta	43
Tuomiokirjat	45
3 Artikkelianalyysi	53
Konsistorit ja esiaviollisten suhteiden tutkiminen.....	53
Oikeuskäytäntöjen muutosten sukupuolittuneet vaikutukset	62
Naimattomat naiset tuomioistuimissa	67
Nuoret miehet ja esiaviolliset suhteet	71
Naisten toimijuus	78
Miesten toimijuus	81
Intersektionaalinen toimijuus	87
4 Johtopäätökset: esiaviolliset suhteet ja toimijuus Turussa ja Uppsalassa 1600-luvun lopulla	93
5 Johdannon ja päätelmien lähdeluettelo	100
Alkuperäisjulkaisut	115

Osajulkaisuluettelo

Väitöskirjan yhteenveto-osa perustuu seuraaviin alkuperäisjulkaisuihin.

Mari Välimäki. Responsibility of a Seducer? Men, Women, and Breach of Promise in Early Modern Swedish Legislation. *Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*. Edited by Marianna G. Muravyeva & Raisa Maria Toivo. Routledge 2013: 191–204.

Mari Välimäki. Vill du äkta denna kvinna? Universitetsstuderandes föräktenskapliga sexualrelationer och giftermål i 1600-talets Uppsala och Åbo. *Historisk Tidskrift*, 2009; 129:3: 381–395.

Mari Välimäki. Rakkauden käytännöt. Opiskelijat ja salatut kihlat 1600-luvun Turussa ja Uppsalassa. *Historiallinen Aikakauskirja*, 2018; 116:3: 246–257.

Mari Välimäki. Agency of Sons, Mothers and Fathers. Family Response to Son's Fornication in Seventeenth-Century Sweden. *Ennen & Nyt – Historian tietosanomat*, 2020; 20:3: 24–42.

Mari Välimäki. Hylätty talonpoika ja porvarisleski. Erään parin tarina 1600-luvun Turusta. *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa*. Toimittaneet Topi Artukka, Jarkko Keskinen & Taina Saarenpää. Sigillum 2018: 191–205.

Artikkelien käyttöön väitöskirjan osajulkaisuina on saatu kustantajien lupa.

1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet

Mikkelin päivän aikaan 1685 kohtasivat Emerentia Nilsdotterin ja opiskelija Sveno Theufferin tiet Uppsalassa. Parin suhde muodostui lämpimäksi, jonka seurauksena Emerentia tuli raskaaksi ja synnytti lapsen. Pian lapsen syntymän jälkeen Emerentia seurasi Svenoa Linköpingiin, missä mies asui kihlakunnantuomarin luona keväällä 1686, vaati miestä vastuuseen teostaan ja avioitumaan kanssaan. Sveno myönsi parin maan- neen yhdessä ja olevansa syntyneen lapsen isä, mutta hän ei suostunut avioitumaan Emerentian kanssa. Tästä syystä Emerentia haastoi Svenon ensin Linköpingin tuomio- kapituliin, josta asia siirrettiin käsiteltäväksi Uppsalaan, missä väitetty rikos oli tapahtu- nut. Uppsalassa parin välit soviteltiin ja Emerentia sai korvauksen rikotusta lupauksesta. Kaksi vuotta sovittelun jälkeen Emerentia kuitenkin seurasi Svenoa Turkuun, jonne mies oli siirtynyt opiskelemaan Uppsalasta. Emerentia kertoi, ettei ollut sittenkään tyy- tyväinen sovitteluun, sillä se tapahtui hänen omatuntoaan vastaan. Emerentia vaati edel- leen, että Svenon tulisi avioitua hänen kanssaan. Turun kuninkaallisen akatemian kon- sistori totesi kuitenkin parin välillä tapahtuneen sovittelun olevan pätevä ja laillisesti si- tova. Emerentia oli solminut sopimuksen vapaaehtoisesti ja omasta tahdostaan, vaikka hänen omatuntonsa siitä soimasikin.¹

Tämän tutkimuksen keskiössä ovat Emerentian ja Svenon kaltaiset naiset ja miehet, joilla oli esiaviollisia suhteita 1600-luvun Ruotsin yliopistokaupungeissa. Nämä suhteet saattoivat johtaa avioliittoon tai olla johtamatta. Yhteistä tutkituille ihmisille oli elämän- vaihe, jossa monet mahdollisuudet olivat auki ja odottamassa. Osa etsi puolisoa, osa halusi pitää hauskaa, osa pohti, haluaisivatko avioitua vai alistua tuomioistuimen mää- räämille rangaistus- ja korvaustoimille. Eri tuomioistuinten tutkimat ja tuomitsemat esi- aviollisiin suhteisiin liittyneet rikokset kertovat uuden ajan alun maailmasta, jossa avio- liitto ja perhe olivat hierarkkisesti rakentuneen, patriarkaalisen yhteiskunnan peruspila- reita.

Esiaviolliset suhteisiin liittyneen rikoslainsäädännön kiristyminen sekä siveysrikos- ten määrän nousu olivat leimaa-antavia Ruotsin suurvalta-ajalle: kaikki avioliiton ulko- puolinen ja esiaviollinen seksuaalinen kanssakäyminen oli lain mukaan kielletty. Kiristy- nyt siveysrikoslainsäädäntö oli kytköksissä vuosisadan alussa ja sen aikana tapahtune-

¹ CAAP 31.7.1688, 357–359.

seen vallan keskittämiseen sekä kirkon sitomiseen yhä tiukemmin osaksi valtiota. Kansasta pyrittiin muokkaamaan kuuliaista hallitsijalle ja Jumalalle. Kirkolla oli hengellisen tehtävänsä lisäksi tärkeä rooli tiedon välittäjänä, järjestyksen ylläpitäjänä ja paikallishallinnollisena toimijana. Esiaviollisista suhteista suurin osa tuli tietoon pappien kautta, jotka kuuluivat avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista viimeistään kasteen yhteydessä.²

Vuosisadan aikana tapahtunut siveysrikosten määrän nousu liittyi myös hallinnon ja oikeusjärjestelmän kehittämiseen, joka puolestaan kytkeytyi Ruotsin 1600-luvulla käymien useisiin sotiin ja niiden rahoittamiseen.³ Samaan aikaan kehitettiin ruotsalaista koulutusjärjestelmää. Valtakunta tarvitsi oikeaa luterilaista oppia opettaneita pappeja, virkamiehiä kehittyvän hallinnon sekä oikeusoppineita tuomioistuinten tarpeisiin. Uppsalan yliopistoa kehitettiin voimakkaasti 1620-luvulta lähtien ja tulevien vuosikymmenten aikana perustettiin akatemia Turkuun sekä valloitetuille alueille Tarttoon ja Lundiin.⁴ Tämä lisäsi opiskelijoiden määrää valtakunnassa. Yliopistokaupungeissa he olivat merkittävä nuorten miesten ryhmä. Tässä tutkimuksessa keskeisellä sijalla ovat yliopistokaupungeissa esiaviollisesta suhteesta tuomioistuimissa tutkitut ja tuomitut naiset ja miehet. Vaikka seksuaalinen kanssakäyminen ja avioituminen oli opiskelijoilta kielletty, he eivät eläneet munkkien elämää. Esivallan ja rangaistuksen pelon voitti ihmisen kaipuu toisen luo. Tämä johti siihen, että yliopistokaupunkien asukkaat tulivat tuomioistuihin erilaisiin esiaviollisiin suhteisiin liittyneisiin rikoksiin liittyen, yhtenä syynä olivat rikotut avioliittolupaukset kuten Emerentian ja Svenon tapauksessa.

Tutkimuskysymykset ja työn rajaus

Väitöskirjassa tarkastelen esiaviollisia suhteita ja toimijuutta oikeuskäytäntöjen muutoksen valossa Ruotsin yliopistokaupungeissa 1600-luvun jälkipuolella. Kysyn, mitä yliopistokaupunkien tuomioistuimissa käsitellyt esiaviollisiin suhteisiin liittyneet tapaukset kertovat toimijuudesta. Väitöskirjan tutkimustehtävä tarkentuu kolmen osakysymyksen kautta:

- * Miten yliopistojen tuomioistuimet eli konsistorit tutkivat ja tuomitsivat esiaviollisiin suhteisiin ja erityisesti avioliittolupauksen rikkomiseen liittyneitä rikoksia?

² Andersson, *Tingets kvinnor och män*, 293; Hassan Jansson, *Kvinnofrid*, 23–31; Lindstedt Cronberg, *Synd och skam*, 57–60; Melby et al., *Inte ett ord om kärlek*, 37; Villstrand, *Norstedts Sveriges historia 1600–1721*, 324.

³ Haikari, *Isännän, Jumalan ja rebellisten miesten edessä*, 13–21; Korpiola, ”The Svea Court of Appeal”; Pihlajamäki & Pylkkänen, *Suomalainen oikeustiede eurooppalaisessa traditiossa*, 26–27.

⁴ Lindroth, *Svensk lärdomshistoria*, 47–56.

- * Millaisia sukupuolittuneita vaikutuksia 1600-luvun aikana tapahtuneilla esiaviollisiin suhteisiin liittyneillä oikeuskäytäntöjen muutoksilla oli?
- * Mitä esiaviollisiin suhteisiin liittyneet oikeustapaukset ja lainsäädäntö kertovat naisten, miesten ja instituutioiden toimijuudesta uuden ajan alussa?

Euroopassa 1500-luvulla alkanut ja Ruotsissa erityisesti 1600- ja 1700-luvulla vaikuttanut niin sanottu oikeudellinen vallankumous sai aikaan lainsäädännön ja oikeuslaitoksen uudistuksen. Tutkijat ovat keskustelleet siitä, kuinka ylhäältä johdettu oikeudellinen vallankumous oli ja toisaalta syrjäyttikö keskusjohtoinen oikeusjärjestelmä paikallisyhteisöt. Yksinkertaistaen voidaan todeta, että vallankumous muutti pitkällä aikavälillä oikeuskäytäntöä riitaosapuolten sovitteluun ja yhteisön harmonian palauttamaan pyrkivästä järjestelmästä lakia rikkoneiden rankaisuun keskittyvään järjestelmään. Oikeudellisen vallankumouksen pääinstrumentteina toimivat 1600-luvun alkupuolella perustetut hovioikeudet, jotka yhtenäistivät lainsäädäntöä sekä tuomitsemiskäytäntöjä. Hovioikeudet valvoivat alempien tuomioistuinten toimintaa ja niillä oli oikeus muuttaa tai kumota alioikeuksien tuomioita. Vuosisadan aikana tapahtunut oikeusjärjestelmän kehittäminen ja tuomarikunnan professionalisoituminen korostivat yliopistojen tehtävää oikeusoppineiden kouluttajina.⁵

Ruotsissa oikeudellisen vallankumouksen aiheuttamat muutokset näkyivät erityisesti maallisten tuomioistuinten toiminnassa. Rikosten tutkinnassa ja tuomitsemisessa todisteiden ja todistajalausuntojen merkitys kasvoi ja yhteisön tukeen perustunut myötävannoja-instituutio lakkautettiin vuonna 1695. Myötävannominen oli varhaisen oikeudenkäyntimenettelyn keskeisin todistelukeino, jossa rikoksen vakavuuden mukaan vaihteleva määrä yhteisön jäseniä takasi arvovallallaan ja sanallaan valan vannoneen uskottavuuden. Myötävannoja-instituution lakkauttamisen on nähty vähentäneen paikallisyhteisöjen merkitystä tuomioistuimissa ja lisänneen yksilön vastuuta oikeuden edessä, kun hän ei voinut enää yhteisön kanssa yhdessä vannomallaan valalla vapautua esitetyistä syytteistä.⁶

⁵ Korpiola, ”General Background”, 28–33; Korpiola, ”The Svea Court of Appeal”; Modéer, *Historiska rättskällor i konflikt*, 79–81; Modéer, ”Mixed Legal Systems”, 401–408; Thunander, *Hovrätt i funktion*, 282–285; Välimäki, ”Responsibility of a Seducer?”, 191–192; Österberg & Sandmo, ”Introduction”, 16–20; Rikka Miettinen on kuitenkin huomauttanut, että muutokset olivat hitaita paikallistasolla ja alioikeudet kuten käräjät säilyivät edelleen varsinaisina, jossa rikokset tutkittiin ja tuomittiin. Hovioikeudet tekivät päätöksensä alioikeuksien tekemän tutkinnan ja siitä tehdyn dokumentaation pohjalta. Miettinen, *Suicide, Law and Community*, 6–10, 327–337.

⁶ Inger, ”Studier rörande den svenska processrättens utveckling”, 307–308; Lennartsson, *I säng och säte*, 323; Letto-Vanamo, ”Tuomioistuinmenettelyn historiaa”, 39–42; Miettinen, *Suicide, Law and Community*, 8–10; Taussi Sjöberg, *Rätten och kvinnorna*, 21–23; Välimäki, ”Responsibility of a Seducer?”, 192, 199.

Aiemmissa esiaviollisia suhteita koskeneissa tutkimuksissa on tarkasteltu pääasiassa maaseudulla eläneiden ihmisten elämää ja käräjien toimintaa.⁷ Erityistuomioistuimet kuten yliopistojen konsistorit ovat jääneet tutkimuksessa toistaiseksi vähälle huomiolle. Yliopistoilla oli kuitenkin merkittävä rooli tulevien oikeusoppineiden ja kansan siveellisyttä valvoneiden pappien kouluttajana. Tästä syystä on tärkeää kysyä, *miten yliopistojen konsistorit tutkivat ja tuomitsivat esiaviollisiin subteisiin ja erityisesti avioliittolupauksen rikkomiseen liittyneitä rikoksia?*

Tutkimus rajautuu ruotsalaisista yliopistokaupungeista Turkuun, jonne kuninkaallinen akademia perustettiin 1640 ja Uppsalaan, jonka yliopisto perustettiin 1477. Turku ja Uppsala olivat kaupungeina melko erilaisia. Turku oli koko vuosisadan asukasluvultaan selkeästi suurempi kaupunki kuin Uppsala. Asukaslukuja on aikakauden lähdetilanteen vuoksi vaikea arvioida tarkasti, mutta Uppsalassa asui 1600-luvulla noin 2500 ihmistä ja Turussa asukasluku oli vuosisadan alkupuolella noin 5400 ja jälkipuolella noin 6600. Opiskelijoiden määrää kaupungin asukasluvusta on vaikea arvioida, sillä useimmiten opiskelijoiden lukumääriä tarkastellaan sisäänkirjautumisten perusteella. Uppsalaan kirjautui vuosisadan alkupuolella vuosittain keskimääräisesti noin 150–200 opiskelijaa ja loppupuolella noin 200 opiskelijaa. Turussa vuosittainen, keskimääräinen sisään kirjautuneiden opiskelijoiden määrä oli 60–80. Nämä luvut eivät kerro kaupungissa vuosittain läsnä olleista opiskelijoista. Selvää kuitenkin on, että Uppsalassa opiskelijat muodostivat suuremman osan kaupungin väestöstä kuin Turussa.⁸ Uppsalalle leimallista oli suuri maaomistus, tuomiokirkko sekä yliopisto. Kaupankäynnissä se jäi Tukholman varjoon ja tästä syystä suuri osa uppsalalaisista eli maanviljelyksellä. Turulla puolestaan oli tapuli kaupunkina oikeus käydä ulkomaankauppaa ja kaupunki olikin selkeästi kansainvälisempi kuin Uppsala. Turku oli Ruotsin valtakunnan itäisen osan maallisen ja kirkollisen hallinnon keskus. Kaupungissa sijaitsi myös 1623 perustettu hovioikeus.⁹

Turun ja Uppsalan yliopistot sijoittuivat valtakunnan ydinalueille ja olivat näin koko 1600-luvun rauhassa rajaseutujen yliopistoja vaivanneilta hyökkäyksiltä.¹⁰ Nämä yliopistot myös toimivat pisimpään yhtäjaksoisesti ja -aikaisesti 1600-luvun aikana. Näistä systä olen keskittynyt tarkastelemaan Turun kuninkaalliseen akatemian ja Uppsalan

⁷ Katso Aalto, *Kirkko ja kruunu*; Hansen, *Ordnade hushåll*; Lindsted Cronberg, *Synd och skam*; Pylkänänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*; Tähän tekee poikkeuksen kuitenkin esimerkiksi Åsa Karlsson Sjögrenin väitöskirja *Kvinnors rätt i stormaktstidens Gävle*.

⁸ Karonen, *Pohjoinen suurvalta*, 40; Strömberg, *Studenter, nationer och universitet*, 215; Samzelius, ”Studentliv och nationer”, 23.

⁹ Geschwind, *Stökiga studenter*, 47–53; Karonen, *Pohjoinen suurvalta*, 237; Laitinen, *Order, Materiality and Urban Space*, 39–41; Petré, *Uppsala*, 1–51, 178–220; Ranta, *Turun kaupungin historia*, 145–200, 203–291, 761–824.

¹⁰ Tarkastelun ulkopuolelle on jätetty Tarton (1632) ja Lundin (1666) yliopistot, jotka perustettiin 1600-luvun aikana valloitetuille alueille, sekä Greifswaldin yliopisto (1456), joka siirtyi Ruotsin alaisuuteen Westfalenin rauhassa 1648. Kallinen, *Change and Stability*, 405–407; Lindroth, *Svensk lärdomshistoria*, 47–56.

yliopiston konsistoreissa tutkittuja ja tuomittuja esiaviollisiin suhteisiin liittyneitä tapauksia. Käytän tutkimuksessa termiä oikeuskäytännöt kuvaamaan niitä tapoja, joilla tuomioistuimet uuden ajan alun Ruotsissa toimivat ja sovelsivat lainsäädäntöä. Tutkimuksen pääpaino on 1600-luvun jälkipuolella, jolloin oikeuskäytännöt muuttuivat esiaviollisiin suhteisiin liittyneissä rikoksissa.

Naimaton henkilö saattoi 1600-luvun Ruotsissa syyllistyä useisiin erilaisiin seksuaalirikoksiin, joita olivat neidonloukkaus (*mökeränkning*), salavuoteus (*lönskaläge, lägersmål*), ennen aikainen vuodeyhteys (*otidigt sängelag*), raiskaus (*våldtäkt*), avioliittolupauksen rikkominen (*brytande av äktenskapslöfte*) tai huoruus (*bor*). Tässä tutkimuksessa tarkastellaan rikostapauksia, jotka olivat kytköksissä avioitumisen mahdollisuuteen ja liittyivät keskeisestä nuorten vapaaehtoisesti muodostamiin suhteisiin sekä kosiskeluun.¹¹ Näitä rikoksia olivat neidonloukkaus, salavuoteus sekä avioliittolupauksen rikkominen. Tarkastelun ulkopuolelle on jätetty huoruustapaukset, joissa naimaton henkilö syyllistyi seksuaaliseen kanssakäymiseen naimisissa olevan henkilön kanssa. Huoruuteen syyllistynyt pari ei voinut Ruotsin lainsäädännön mukaan avioitua.¹² Myös raiskaus jää rikoksena tutkimuksen ulkopuolelle, sillä vaikka rikoksen saattoi sovittaa avioitumalla, ei näissä tapauksissa kyse ollut lähtökohtaisesti vapaaehtoisesta suhteesta parin välillä.¹³ Tutkimuksen ulkopuolelle jäävät myös ennen aikaista vuodeyhteyttä koskeneet tapaukset, joissa oli kyse siitä, että avioitunut pari sai lapsen liian pian vihkimisen jälkeen. Ennen aikainen vuodeyhteys oli 1600-luvulla kirkollisen tuomiovallan alle kuulunut rikos ja siitä annettiin rangaistus tuomiokapitulissa.¹⁴ Kun paria syytettiin ennen aikaisesta vuodeyhteydestä, he olivat jo naimisissa eikä tapauksen yhteydessä ollut tarvetta perehtyä parin suhteen vaiheisiin samalla tavoin kuin salavuoteus-, neidonloukkaus- tai avioliittolupauksen

¹¹ Tutkimukseni keskittyy miesten ja naisten väliin heterosuhteisiin, sillä vain näissä suhteissa avioliitto oli mahdollinen parin välillä. Muiden kuin heterosuhteiden tutkiminen tarkasteluissa kaupungeissa on vaikeaa, sillä aineistosta ei löydy viitteitä muunsukupuolisuudesta tai muista suhteista, vaikka aiemmassa tutkimuksessa onkin osoitettu, että keskiajan ja uuden ajan alun Euroopassa ihmiset elivät myös muissa kuin heterosuhteissa. Katso esim. Ferguson, *Same-Sex Marriage in Renaissance Rome*; Linkinen, *Same-Sex Sexuality*; Österberg, ”Förbjuden kärlek”; Wiesner-Hanks, *Gender in History*, 4–5.

¹² Huoruusrikokset oli jaettu kahteen ryhmään: yksinkertaiseen ja kaksinkertaiseen huoruuteen. Yksinkertainen huoruus tapahtui, kun naimaton henkilö oli suhteessa avioituneeseen henkilöön ja kaksinkertainen huoruus, kun kumpikin osapuoli oli tahoillaan naimisissa. Thunander, *Hovrätt i funktion*, 95.

¹³ Hassan Jansson, *Kvinnofrid*, 300.

¹⁴ Keskiakainen Kristofferin maanlaki määräsi sakon miehelle, jos hän makasi kihlattunsa ennen avioitumista. Västeråsin Ordinantia 1527 poisti teon rangaistavuuden. Tällöin noudatettiin ajatusta siitä, että lupaus avioliitosta eli kihlaus ja yhdessä makaaminen olivat yhtä kuin avioliitto. Kirkko alkoi kuitenkin sakottaa ennen aikaisesta vuodeyhteydestä uudelleen 1500-luvun lopulla. Tapaukset ovat harvinaisia Smoolannin, Tukholman ja Turun tuomiokapitulien pöytäkirjoissa. Jarrick & Söderberg, *Odygd och vanära*, 112, 263 viite 227; Korpiola, *Between Betrothal and Bedding*, 353–354; Korpiola, ”Fördelning av domsmakten”, 82–83; Lenartsson, *I säng och säte*, 285.

rikkomistapauksissa. Kysyn, *millaisia sukupuolittuneita vaikutuksia 1600-luvun aikana tapahtuneilla esiviollisiin suhteisiin liittyneillä oikeuskäytäntöjen muutoksilla oli naisille ja miehille.*

Suomen kielessä sana sukupuoli voi viitata niin biologiseen kuin kulttuurisesti ja sosiaalisesti rakentuvaan sukupuoleen. Englannin kielessä näille sukupuolille on omat terminsä, *sex* ja *gender*, samoin ruotsin kielessä, *kön* ja *genus*. Tutkijat ovat pitkään keskustelleet termien merkityksestä sekä siitä, miten nämä erilaiset sukupuolen ulottuvuudet määrittävät ihmisen olemusta, ominaisuuksia ja käsitystä omasta sukupuolesta. On huomautettu, että sukupuolen määrittelyyn vaikuttavat tekijät vaihtelevat eri aikoina ja kulttuureissa: mitä yhteisöä tai keitä tutkitaan, milloin ja missä. Samalla on myös kiinnitetty huomiota siihen, etteivät kaikki naiset ja miehet ole samanlaisia ja edellä mainituista syistä naiseudet ja mieheydet voivat olla hyvinkin erilaisia. Ei voida puhua homogeenisestä ryhmästä nimeltä naiset tai miehet. Tällöin on alettu peräänkuuluttaa moninäkökulmaista tutkimusotetta, jossa sukupuolen lisäksi analyysissa huomioidaan esimerkiksi henkilön sosiaalinen asema ja ikä. Tällaista tutkimusotetta on kutsuttu myös intersektionaaliseksi.¹⁵

Intersektionaalisuutta voidaan lähestyä sekä teoriana että käsitteenä ja se syntyi länsimaisen naistutkimuksen kritiikistä, jonka katsottiin määräytyvän valkoisten naistutkijoiden lähtökohdista. Tästä syystä intersektionaaliseen tarkasteluun kytkeytyi alun perin keskeisesti rodun kategoria. Sittemmin intersektionaalisuus on kehittynyt monenlaisiksi erilaisiksi tutkimusotteiksi, joissa käsitellään ihmisryhmiä tai yksilöä erilaisten, hänen asemaansa vaikuttavien tekijöiden risteyskohdassa. Tutkijat pyrkivät konkretisoimaan ja tuomaan esiin erilaisten eron kategorioiden (esimerkiksi sukupuoli, ikä, seksuaalinen suuntautuminen, luokka ja rotu.) yhteisvaikutuksen. Termiin kytkeytyy oleellisena osana vallan käsite, joka on keskeinen myös toimijuuden ja sukupuolen käsitteille.¹⁶

Keskiajan ja uuden ajan alun tutkijat ovat kuitenkin huomauttaneet, että sukupuolen tarkastelu yhtenä yksilön elämään vaikuttaneena kategoriana ei luo optimaalisinta kuvaa menneisyyden ihmisten sukupuolikäsityksistä tai siitä, miten ihmiset elivät miehinä ja naisina. Sukupuolta voidaankin lähestyä myös prosessina tai performatiivina, jolloin tutkimus keskittyy mieheyden ja naiseuden (*masculinity/manligbet, femininity/ kvinligbet*) tuottamiseen erilaisissa konteksteissa. Kulttuurisesti ja sosiaalisesti rakentuva sukupuoli on

¹⁵ Andersson, *Tingets kvinnor och män*, 22–40; Dermineur et al., ”Introduction”; Frigren, *Kotistamassa*, 43; Gordon, ”Intersectionality”; Katajala-Peltomaa & Toivo, *Noitavaimo ja neitsytäiti*, 24–25; Katajala-Peltomaa & Toivo, *Lived Religion and Gender*, 7; Scott, ”Unanswered Questions”; Shepard, *Meanings of Manhood*, 2–3; Steel, *Risteäviä eroja sataman arjessa*, 20–29; Wiesner-Hanks, *Gender in History*, 2–5, 9.

¹⁶ Suomenkielisessä sukupuolentutkimuksessa intersektionaalisuudesta on myös käytetty nimitystä risteävät erot, Steel, *Risteäviä eroja sataman arjessa*, 13–15; Gordon, ”Intersectionality”, 346–349.

kuin verkko, jossa on monia samanaikaisesti vaikuttavia tekijöitä, joita ihmiset - naiset ja miehet - voivat käyttää eri tilanteissa eri tavoin.¹⁷

Sukupuolihistoriallisessa tutkimuksessa keskitytään edelleen usein naisten historiaan, vaikka miesten ja maskuliinisuuksien historian tutkimus alkoi kehittyä lähes samaan aikaan naisten historian tutkimuksen kanssa.¹⁸ Tässä tutkimuksessa sukupuoli toimii näkökulmana sekä naiseuteen että mieheyteen, se ymmärretään sekä biologisena ominaisuutena että sosiaalisesti ja kulttuurisesti määrittäytyä ominaisuudeksi. Menneisyyden ihmisiä tarkastellaan erilaisten vaikuttavien tekijöiden risteämiskohdassa. Joan Scottia seurailleen sukupuoli on kysymys: miten sukupuolen merkitykset luodaan, mitä ne tarkoittavat kussakin kontekstissa.¹⁹ Tarkastelun keskiössä ovat naiset ja miehet, usein he olivat nuoria ja tämän tutkimuksen miehistä suurin osa oli opiskelijoita.

Uuden ajan alun naisia koskevassa sukupuolihistorian tutkimuksessa keskeinen käsite on ollut toimijuus. Toimijuuden käsitettä käytetään eri tieteenaloilla erilaisessa merkityksessä. Sosiaalishistoriantutkimuksessa käsitettä on perinteisesti käytetty alisteisessa asemassa olevien ihmisten tai ihmisryhmien tutkimiseen. On kysytty, oliko yksilöllillä tai ihmisryhmillä heitä alistavan rakenteen sisällä tai puitteissa mahdollisuus toimijuuteen.²⁰ Suomessa esimerkiksi talonpoikaista päätöksentekoa sekä talonpoikien taloudellisia ratkaisuja on tarkasteltu toimijuuden näkökulmista. Samoin valtionrakennusta on tarkasteltu yhteiskunnan eri tasoilla toimineiden yksilöiden ja heidän toimijuutensa kautta. Tällöin tarkastelun lähtökohtana on ollut selvittää, miten yksilöt vaikuttivat rakenteelliseen vallankäyttöön, miten he toimivat valtarakenteen sisällä ja miten yksilöt ohjasivat prosesseja sekä vaikuttivat niihin.²¹ Näissä tutkimuksissa tarkastelu on keskittynyt pääasiassa miehiin, mutta tutkimuksen lähtökohta ei ole ollut sukupuolihistoriallinen.

Uuden ajan alkua tutkittaessa toimijuus kytketään aikakautta hallinneeseen ja yhteiskunnat läpileikanneeseen patriarkaaliseen ajattelumalliin oli kyse sukupuoli- tai sosiaalishistoriasta. Patriarkaalisuuden ja patriarkaatin käsitteiden merkityksistä käydään laajaa keskustelua tutkijoiden parissa. Radikaalifeministit määrittivät patriarkaatin yhteiskunnaksi, jossa naiset ovat kaikin tavoin alistettuja miesten vallan alle. Sitten patriarkatti on saanut hienosyisempiä tulkintoja. Rakkautta ja valtaa uuden ajan alun Skotlannissa tutkineen Katie Barclayn mukaan patriarkatti on relationaalinen ja dynaaminen

¹⁷ Boydston, ”Gender as a Question of Historical analysis”; Butler, *Hankala sukupuoli*; Katajala-Peltomaa & Toivo, *Lived Religion and Gender*, 7–8; Toivo, ”Gender Performance”.

¹⁸ Griffin, ”Hegemonic Masculinity”, 377–384; Scott, ”Gender”, 1056; Wiesner-Hanks, *Gender in History*, 2; Katso myös Välimäki, ”Pojat historian hämärässä”.

¹⁹ Scott, ”Unanswered Questions”, 1429.

²⁰ Johnson, ”On Agency”; Simonton & Montenach, ”Gender, Agency and Economy”, 3–4; Thomas, ”Historicising Agency”.

²¹ Katso talonpoikien toimijuuteen liittyvästä keskustelusta Laine, *Maatalous, isojako ja talonpoikainen päätöksenteko*, 26–32, ja yksilöiden toimijuudesta valtionrakennusprosessissa Karonen & Hakanen, ”Personal Agency and State Building”, 17–23.

sosiaalisten suhteiden järjestelmä, jonka juuret ovat ideologioissa, kulttuurissa ja yhteisöissä, ja joka toimii vahvistaakseen miesten valtaa naisten kustannuksella.²² Kun lähtöoletuksena on, että patriarkaatti on olemassa, seuraa siitä se, että patriarkaalinen yhteiskunta tarkoittaa sellaista yhteiskuntaa, jossa nainen on aina alisteinen miehelle. Uuden ajan alun noituutta, uskonnollisuutta ja sukupuolta tutkinut Raisa Maria Toivo on kuitenkin huomauttanut, että patriarkaalinen yhteiskunta eroaa 1970-luvun radikaalifeministien määrittelemästä patriarkaatista. Toivon mukaan patriarkaalinen yhteiskunta on lähtökohtaisesti hierarkkinen, jossa jokaisella on oma paikkansa. Huoneentaulu, jossa kerrottiin, miten miehen, vaimon ja lasten tuli käyttäytyä, oli ohje, ei kertomus käytännön toteutuksesta. Arjessa hierarkkisuus oli tärkeää ja se vaati aina osapuolia: kukaan ei voi olla hallitsija, jos hänellä ei ole hallittavia. Yksilöiden välillä patriarkaalinen hierarkia oli alati liikkeessä, kun sitä haastettiin ja rakennettiin uudelleen.²³

Tässä tutkimuksessa ruotsalainen yhteiskunta nähdään patriarkaalisena Toivon määritelmää seuraten. Patriarkaalisuudella tarkoitan hierarkkista yhteiskuntamallia, jossa niin instituutiot kuin ihmisetkin, sukupuolesta riippumatta ovat jollakin tavalla hierarkkisessa suhteessa toisiinsa. Mies asetettiin huoneentaulussa niin valtakunnan kuin perheenkin pääksi ja täten vaimonsa yläpuolelle. Tutkimus on kuitenkin osoittanut, ettei huoneentaulun ideaaleja aina voitu tai haluttu soveltaa perheiden arjessa ja puoliset olivat tasa-arvoisemmassa asemassa kuin mitä laeissa tai moraalikirjallisuudessa esitettiin. On myös huomautettu, että naisilla ja miehillä oli keskinäisiä, sukupuoliryhmän sisäisiä hierakkisia suhteita. Joissakin tutkimuksissa on myös sivuttu naisten auktoriteettiasemaa suhteessa miehiin esimerkiksi äiteinä ja emäntinä.²⁴ Lisäksi lapsuuden ja nuoruuden historian tutkijat ovat huomauttaneet, kuinka myös nuorilla oli mahdollisuus itsenäiseen toimintaan ja päätöksentekoon. He ovat peräänkuuluttaneet toimijuuden tutkimuksen pääpainon muuttamista toimijuuden etsimisestä sen tarkasteluun, millaista toimijuus oli, miten se määräytyi ja mitkä tekijät siihen vaikuttivat.²⁵ Kuten sukupuolentutkimuksessa myös sukupuolihistoriallisessa toimijuuden tutkimuksessa on viime aikoina korostettu intersektionaalisen eli moninäkökulmaisen lähestymistavan merkitystä.²⁶

Yhteiskuntatieteissä ja esimerkiksi psykologiassa toimijuuden käsite voidaan kuitenkin ulottaa valtarakenteelle alisteisesta yksilöstä ja ihmisryhmästä myös valtarakenteen

²² Barclay, *Love, Intimacy and Power*, 9; Bennett, *History Matters*; 54–81; Lidman, *Gender, Violence and Attitudes*, 9–15; Shepard & Walker, ”Gender, Change and Periodisation”, 2–3.

²³ Toivo, *Witchcraft and Gender*, 153–161.

²⁴ Lahtinen, *Sopetuvat, neuvottelevat, kapinalliset*, 85–115, 189–193; Poska, ”The Case of Agentic Gender Norms”; Shepard, *Meanings of Manhood*, 2–6, 246–253; Toivo, *Witchcraft and Gender*, 153–161.

²⁵ Gleason, ”Avoiding the Agency Trap”; Toivo, ”Authority and Agency”; Lapsen toimijuudesta juridisesta näkökulmasta katso Smith, ”Agency”, 21.

²⁶ Frigern, *Kotisatamassa*, 44; Simonton & Montenach, ”Gender, Agency and Economy”, 4–5.

edustajan toimijuuden tarkasteluun.²⁷ Ihmisen mielen ja psykologian historiaan perehtyneen historioitsija Roger Smithin mukaan esimerkiksi tuomioistuimilla oikeudellisina toimijoina on merkittävä rooli yhteiskunnallisten päätösten tekijöinä. Smith tarkastelee tuomioistuinten toimijuutta nykyajassa, mutta ajatus on sovellettavissa menneisyyteen, jossa tuomioistuimet toimivat yhteiskunnallisen kontrollin toimeenpanijoina ja määrittäjinä.²⁸ Kasvatuksen ja koulutuksen historiaan perehtynyt historioitsija Peter Seixas on puolestaan kirjoittanut kollektiivisesta toimijuudesta, joka ilmenee esimerkiksi instituutioissa. Hänen mukaansa instituutioita tulisi ajatella kollektiivisen toimijuuden harjoittajina, sillä tällöin rakenne ja yksilön toimijuus ovat saman asian eri puolia.²⁹ Seixasin ja Smithin tekemät huomiot instituutioiden kollektiivisesta toimijuudesta mahdollistavat miesten, naisten ja tuomioistuinten vuorovaikutteisuuuden tarkastelun.

Toimijuuden käsitteellä on tutkimuksessa kahtalainen merkitys. Ensinnäkin sillä tarkoitetaan yksilöiden tietoista toimintaa, kykyä ja mahdollisuuksia toimia itsenäisesti sekä vaikuttaa muita ja itseään koskevaan päätöksentekoon. Toimijuus ei tässä tutkimuksessa määrity miehisen auktoriteetin tai patriarkaalisten rakenteiden vastustuksen kautta, vaan on kytköksissä ihmisten arkipäivään, jossa yksilöt mukautuivat normeihin sekä ihanteisiin ja kävivät neuvotteluja edesauttaakseen omaa tilannettaan yhteisössä. Tutkimuksen lähtökohtana on, että nuoret, naimattomat miehet ja naiset omasivat toimijuutta patriarkalisessa järjestelmässä ja olivat osa järjestelmää. Toisaalta toimijuuden käsitteen avulla tarkastelu ulotetaan yksilöistä instituutioihin, tuomioistuimiin. Instituutioiden toiminnan tarkastelu kollektiivisena toimijuutena mahdollistaa tuomioistuimen ja sen eteen tulleiden ihmisten vuorovaikutuksen tutkimisen. Tällöin instituutio ei ole enää vain yksilöön valtaa kohdistava rakenne, vaan osa patriarkaalista järjestelmää siinä missä yksilökin. Perusajatuksena on, että patriarkaalisen, hierarkkisen järjestyksen ja toimijan välillä on jännite tai oikeastaan vuorovaikutus, joka osaltaan saa aikaan toimijuutta.³⁰ Tutkimukseni toimijuuden tarkastelun fokuksessa ovat nuoret, esiaviollisiin suhteisiin ryhtyneet miehet ja naiset, heidän vanhempansa sekä tuomioistuimet ja niiden jäsenet. Väitöskirjan synteosiosassa toimijuutta käsitellään suomenkielisin käsittein. Vaikka yhdessä tutkimuksen empirian muodostavista artikkeleista, *Agency of Sons Mothers and Fathers*, toimijuuteen liittyvä käsitteistö on englanninkielistä, käytetään toimijuuden käsitettä suomen- ja englanninkielisissä teksteissä samassa, edellä määritellyssä merkityksessä.

Tarkastelen toimijuutta moninäkökulmaisesti ja sukupuolihistoriantutkimuksen piirissä uudella tavalla. Aiemmin varhaismodernia aikaa koskeva tutkimus on keskittynyt lähinnä naisten toimijuuden tutkimiseen patriarkaalisen rakenteen sisällä, mutta muut

²⁷ Katso tästä myös Karonen & Hakanen, ”Personal Agency and State Building”, 17–23.

²⁸ Smith, ”Agency”; Katso myös esim. *People Meet the Law* ja Miettinen, *Suicide, Law and Community*, 327–337.

²⁹ Seixas, ”Historical Agency as a Problem”, 540.

³⁰ Katso samanlaisesta tutkimusotteesta Frigren, *Kotisatamassa*, 43–45.

ihmistieteiden alat ovat osoittaneet, että myös miehiä voidaan tutkia toimijoina. Tutkimuksessani sukupuoli on keskeinen näkökulma sekä miesten että naisten toimijuuteen. Tutkin, *millaista toimijuutta naisilla ja miehillä oli esiaviollisiin subteisiin liittyen niin lainsäädännön, rikostapausten tutkimuksen kuin ihmisten arjen tasolla*. Lisäksi tutkin Smithin ja Seixasin ajatuksia seuraten, *mitä esiaviollisiin subteisiin liittyneet tapaukset kertovat tuomioistuinten ja niiden jäsenten toimijuudesta*.

Väitöskirjan empirian muodostavat artikkelit on kirjoitettu pitkällä aikavälillä ja tutkimuksen edetessä kysymyksenasettelu on muuttunut. Vuonna 2009 julkaistussa *Vill du äkta denna kvinna?* sekä 2013 julkaistussa *Responsibility of a Seducer?* -artikkeleissa painopiste on lainsäädännössä sekä tuomioistuinten käytännöissä. Myöhemmin vuosina 2018–2020 julkaistuissa artikkeleissa painopiste on tunteiden historiassa sekä toimijuudessa. Väitöskirjaprosessin alkupuolella julkaistut artikkelit muodostavat tärkeän tutkimuksellisen pohjan myöhemmissä artikkeleissa tehdyille huomioille. Artikkelit vastaavat kukin joko osaan tai kaikkiin tutkimuskysymyksiin. Jokaisessa artikkelissa on oma kysymyksenasettelunsa, mutta artikkelien tutkimuskysymykset ovat kytköksissä tutkimuksen kolmeen pääkysymykseen. Ohessa olevaan kaavioon olen koonnut tiedot väitöskirjan kysymyksenasettelusta sekä siitä, mitkä artikkelit vastaavat kuhunkin laajemmista kysymyksistä.

Kysymykset	Artikkelit
<p>1. Miten yliopistojen konsistorit tutkivat ja tuomitsivat esiaviollisiin suhteisiin erityisesti avioliittolupauksen rikkomiseen liittyneitä rikoksia?</p>	<p>M. Välimäki, Vill du äkta denna kvinna? Universitetsstuderandes föräktenskapliga sexualrelationer och giftermål i 1600-talets Uppsala och Åbo, <i>Historisk Tidskrift</i> 129:3 (2009).</p> <p>M. Välimäki, Rakkauden käytännöt. Opiskelijat ja salatut kihlat 1600-luvun Turussa ja Uppsalassa, <i>Historiallinen Aikakauskirja</i> 116:3 (2018).</p>
<p>2. Millaisia vaikutuksia 1600-luvun aikana tapahtuneilla esiaviollisiin suhteisiin liittyneillä oikeuskäytäntöjen muutoksilla oli naisille ja miehille?</p>	<p>M. Välimäki, Vill du äkta denna kvinna? Universitetsstuderandes föräktenskapliga sexualrelationer och giftermål i 1600-talets Uppsala och Åbo, <i>Historisk Tidskrift</i> 129:3 (2009).</p> <p>M. Välimäki, Responsibility of a Seducer? Men, Women, and Breach of Promise in Early Modern Swedish Legislation, teoksessa M. Muravyeva & R. M. Toivo, <i>Gender in late Medieval and Early Modern Europe</i>, Routledge 2013.</p> <p>M. Välimäki, Rakkauden käytännöt. Opiskelijat ja salatut kihlat 1600-luvun Turussa ja Uppsalassa, <i>Historiallinen Aikakauskirja</i> 116:3 (2018).</p>
<p>3. Mitä esiaviollisiin suhteisiin liittyneet oikeustapaukset kertovat naisten, miesten ja instituutioiden toimijuudesta uuden ajan alussa?</p>	<p>M. Välimäki, Vill du äkta denna kvinna? Universitetsstuderandes föräktenskapliga sexualrelationer och giftermål i 1600-talets Uppsala och Åbo, <i>Historisk Tidskrift</i> 129:3 (2009).</p> <p>M. Välimäki, Responsibility of a Seducer? Men, Women, and Breach of Promise in Early Modern Swedish Legislation, teoksessa M. Muravyeva & R. M. Toivo, <i>Gender in late Medieval and Early Modern Europe</i>, Routledge 2013.</p> <p>M. Välimäki, Hylätty talonpoika ja porvarisleski. Erään parin tarina 1600-luvun Turusta, teoksessa T. Artukka, J. Keskinen & T. Saarenpää, <i>Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa</i>, Sigillum 2018.</p> <p>M. Välimäki, Rakkauden käytännöt. Opiskelijat ja salatut kihlat 1600-luvun Turussa ja Uppsalassa, <i>Historiallinen Aikakauskirja</i> 116:3 (2018).</p> <p>M. Välimäki, Agency of Sons, Mothers and Fathers. Family response to son's fornication in seventeenth-century Sweden, <i>Ennen & Nyt – Historian tietosanomat</i> (2020).</p>

Ensimmäiseen kysymykseen siitä, miten yliopistojen tuomioistuimet tutkivat ja tuomitsivat esiaviollisiin suhteisiin liittyneitä rikoksia, vastataan artikkeleissa *Vill du äkta denna kvinna?* ja *Rakkeauden käytännöt*. Toiseen kysymykseen vuosisadan aikana tapahtuneiden oikeuskäytäntöjen muutosten vaikutuksista naisille ja miehille vastataan artikkeleissa *Vill du äkta denna kvinna?*, *Responsibility of a Seducer?* sekä *Rakkeauden käytännöt*. Kaikissa väitöskirjan artikkeleissa puolestaan käsitellään kolmatta kysymystä siitä, mitä esiaviollisiin suhteisiin liittyneet oikeustapaukset kertovat naisten, miesten ja instituutioiden toimijuudesta uuden ajan alussa.

Aikaisempi tutkimus

Väitöskirja kytkeytyy sukupuolihistorian tutkimusperinteeseen ja käy keskustelua oikeushistoriallisen tutkimuksen kanssa. Tarkemmin se kytkeytyy niihin tutkimuksiin, joissa on käsitelty esiaviollisia suhteita sukupuolen, toimijuuden, elämänvaiheiden sekä 1600-luvun aikana tapahtuneiden oikeudellisten muutosten valossa. Näihin tutkimusperinteisiin väitöskirja tuo uuden näkökulman tarkastelemalla esiaviollisia suhteita ruotsalaisissa 1600-luvun yliopistokaupungeissa.

Valtakunnassa toimineet erityistuomioistuimet kuten yliopistojen konsistorit ovat jääneet tutkimuksessa vähälle huomiolle. Konsistorien toimintaa on aiemmin tarkasteltu lähinnä yliopistojen historioiden tai kaupunkihistorioiden yhteydessä, jolloin esimerkiksi Ruotsissa 1600-luvun aikana tapahtuneiden oikeuskäytäntöjen muutosten vaikutusta konsistorien toimintaan ei ole tutkittu.³¹ Tähän tekee toki poikkeuksen historioitsija Lars Geschwindin väitöskirja *Stökiga studenter* (2001), jossa hän tarkastelee sosiaalista kontrollia Uppsalan, Tarton ja Turun yliopistoissa 1600-luvulla. Geschwind keskittyy väitöskirjassaan yliopistojen tuomiovallasta syntyneiden kiistojen tarkasteluun niin suhteessa hallitsijaan ja vuosisadan alussa perustettuihin hovioikeuksiin kuin kaupunkien hallintoon. Opiskelijoiden osalta Geschwind tarkastelee opiskelijoiden järjestyksikoksia ja on jättänyt siveysrikokset tutkimuksen ulkopuolelle.³² Opiskelijoiden esiaviollisista suhteista on aikaisemmin julkaistu kaksi artikkelia, joista toinen on Gudrun Anderssonin kirjoittama *Kåta studenter och giftaslystna pigor* (1997) ja toinen 1600-luvun toimijuutta tutkineiden Peteri Impolan ja Jari Eilolan julkaisema *Vastentahtoiset tunnustajat* (2015).³³

³¹ Annerstaedt, *Upsala universitets historia. Andra delen*; Bonsdorff, *Åbo stads historia*, 258–261; Klinge, *Turun kuninkaallinen akademia*, 108–113; Ranta, *Turun kaupungin historia*, 736–741; Sogner, ”Conclusion”, 270.

³² Geschwind, *Stökiga studenter*, 11–21.

³³ Andersson, ”Kåta studenter och giftaslystna pigor”; Impola & Eilola, ”Vastentahtoiset tunnustajat”.

Uuden ajan alun esiaviollisia suhteita tutkitaan usein siveysrikosten kautta, sillä lähdetilanne ei Ruotsin - tai muunkaan Euroopan - osalta juuri mahdollista muita lähestymistapoja. Lähteistä parhaiten ovat säilyneet oikeuslähteet, joissa kerrotaan epäillyistä ja tuomituista rikoksista. Uuden ajan alussa seksuaalirikoslainsäädäntöä ja sen valvontaa kiristettiin, jolloin myös merkinnät siveysrikoksista ja rikoksiin syyllystyneistä yleistivät oikeuslähteissä. Vielä 1600-luvulla ihmisten henkilökohtaisesti tuottamat dokumentit kuten kirjeet ja päiväkirjat olivat harvinaisia ja sitä harvinaisempia mitä kauemmaksi tultiin yhteiskunnan ylemmistä säädyistä.³⁴ Seksuaalisuuden ja seksuaalirikosten historiasta kiinnostuttiin, kun tutkijat alkoivat perehtyä arkipäivän historiaan. Demografian sekä sosiaali- ja perhehistorian tutkijat käynnistivät esiaviollisten suhteiden historian tutkimisen 1960-luvulla. Pohjoismaissa seksuaalirikollisuuden tutkiminen käynnistyi 1980-luvun lopulla, vaikka 1500- ja 1600-lukujen sukupuolimoraalista oli käyty keskustelua kirkkohistorioitsijoiden keskuudessa jo 1900-luvun alussa. Ruotsalaisista tutkijoista seksuaalirikosten historiaan kiinnittivät huomiota ensimmäisinä Jonas Liliequist, Jan Sundin, Marja Taussi Sjöberg, Rudolf Thunander ja Eva Österberg. Näiden ruotsalaisten tutkijoiden ja Suomessa alan uranuurtajan Seppo Aallon tutkimuksissa haettiin selitystä seksuaalirikosten yleistymiseen 1600-luvun aikana.³⁵

Samaan aikaan seksuaalirikollisuuden yleistymistä selittävien tutkimusten kanssa alettiin julkaista tutkimuksia naisten historiasta. Ensimmäisiä naishistorian tutkijoita 1960- ja 1970-luvuilla kutsutaan toisen aallon feministeiksi. Heidä on kritisoitu oman poliittisen agendan siirtämisestä menneisyyteen, sillä heidän mukaansa menneisyyden naiset olivat sovinnollisen yhteiskunnan eli patriarkaatin sortamia. Kriitikki herätti tutkijat kehittämään naistutkimuksen teoreettista viitekehystä ja 1980-luvulla feministiset tutkijat loivat uusia teoreettisia ja metodologisia työkaluja sukupuolihistorian tutkimiseen.³⁶ Esimerkiksi historioitsija Joan W. Scott, filosofi Judith Butler sekä oikeustieteilijä Kimberlé Crenshaw kirjoittivat 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa artikkeleita, joissa esitetyt huomiot sukupuolen rakentumisesta ja performatiivisuudesta sekä näihin vaikuttavista tekijöistä ovat edelleen keskusteltuja ja käytettyjä tutkijoiden keskuudessa.³⁷

Ruotsissa sukupuolihistoriantutkimus oli 1980- ja 1990-lukujen taitteessa kytköksissä makrohistoriallisiin yhteiskuntateorioihin, kun taas suomalainen sukupuolihistorian tutkimus oli ankkuroitunut sosiaalishistorian tutkimukseen.³⁸ Suomessa varhaismo-

³⁴ Katso lähdetilanteesta esimerkiksi Hardwick, *Sex in an Old Regime City*, 7–11, 19–24.

³⁵ Aalto, *Kirkko ja kruunu*; Liliequist, *Brott, synd och straff*; Sundin, ”Världslig pragmatism”; Sundin, *För Gud, stat och folket*; Taussi Sjöberg, *Rätten och kvinnorna*; Thunander, *Förbjuden kärlek*; Thunander, *Hovrätt i junktion*; Österberg, ”Den gamla goda tiden”.

³⁶ Dermineur et al., ”Introduction”, 2–3; Shepard & Walker, ”Gender, Change and Periodisation”, 3–6.

³⁷ Butler, *Hankala sukupuoli*; Crenshaw, ”Demarginalizing the Intersection of Race and Sex”; Scott, ”Gender”.

³⁸ Edenheim, ”Att komma till Scott”; Lahtinen & Vainio-Korhonen, ”Valta ja naiset”, 25–26.

dernin ajan sukupuolihistorian pioneereja olivat Ulla Heino, Merja Manninen, Anneli Mäkelä, Anu Pylkkänen sekä Kirsi Vainio-Korhonen.³⁹ Näistä tutkimuksista naisten asemaa esiaviollisissa suhteissa tarkastelivat historioitsija Anneli Mäkelä teoksessaan *Suvusta Perheeseen* (1989) sekä oikeushistorioitsija Anu Pylkkänen väitöskirjassaan *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet* (1990). Mäkelä pohtii teoksessaan sukupuolen tarkastelua vastakohtina, miehinä ja naisina, mutta muistuttaa, että sukupuolierot perustelevat ihmisten asemaa vain tiettyyn rajaan asti. Polarisoitunut näkökulma ei toimi sosiaali- ja taloushistoriallisessa tarkastelussa, sillä esimerkiksi biologisesti samaa sukupuolta olevien kreivitären ja piian elämät erosivat toisistaan merkittävästi.⁴⁰ Pylkkänen identifioi tutkimuksensa osaksi naistutkimuksen toista vaihetta, ja tarkasteli naisten alistamisen sisältöä ja muutosten syitä. Hän esitti, ettei 1600-luvulla yksilön asemaa säännelty lainsäädännössä yhtä laajasti kuin myöhemmillä vuosisadoilla ja kyseenalaisti aiemmassa tutkimuksessa esitetyt näkemykset naisten elämän rajoittuneisuudesta. Pylkkänen tutki väitöskirjassaan muun muassa naisten rikosoikeudellisen vastuun lisääntymistä 1600-luvun aikana. Hänen mukaansa naisten vastuu lisääntyi nimenomaan seksuaalirikoksissa eikä muutoksilla ollut samanlaista vaikutusta miehiin.⁴¹

Pohjoismaiset tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että 1600-luvun aikana tapahtunut seksuaalilainsäädännön kiristyminen ja henkilökohtaisen oikeudellisen vastuun kasvaminen aiheuttivat sen, että naisia syytettiin yhä useammin seksuaalirikoksista.⁴² Tutkijat ovat kuitenkin erimielisiä siitä, millaisia seurauksia naisille oli syytöksistä ja tuomioista. Yksi tutkimussuuntaus on ollut niin sanottu huonontumisen tai alistamisen teoria (*deterioration/subordination view, försämringsperspektiv*), jonka mukaan reformaation myötä naiset alistettiin järjestelmällisesti miesten vallan alle.⁴³ Näin ovat esittäneet esimerkiksi protestanttisen reformaation ydinaluetta Augsburgia tutkinut Lyndal Roper sekä 1600-luvun Englantia ja naisten ruumiillisuutta tutkinut Laura Gowing.⁴⁴ Yhdysvaltalainen sukupuoli- ja taloushistoriantutkija Judith M. Bennett on toisaalta korostanut teoksessaan *History Matters*, ettei naisten asema uuden ajan alun kynnyksellä huonontunut, sillä naisten asema yhteiskunnassa oli uuden ajan alussa yhtä huono kuin keskiajallakin. Bennett on tutkinut englantilaisten naisten historiaa, erityisesti lontoolaisia oluenpanijoita, jotka tekivät niin keskiajalla kuin uuden ajan alussakin pienipalkkaista työtä.⁴⁵

Ruotsalaisista tutkijoista Marja Taussi Sjöbergin tutkimukset edustavat puhtaimmin naisten aseman huonontumisen näkökulmaa. Hänen mukaansa naisten rikosoikeudel-

³⁹ Lahtinen, ”Työteliäs ja innovatiivinen”, 17; Östman, ”Vad gör vi med historien?”, 94.

⁴⁰ Mäkelä, *Suvusta perheeseen*, 16–18.

⁴¹ Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*, 37, 334–336.

⁴² Sogner et al., ”Women in Court”, 181–182.

⁴³ Ojala, *Protection, Continuity and Gender*, 47; Toivo, *Witchcraft and Gender*, 84.

⁴⁴ Gowing, *Common Bodies*, 206; Roper, *The Holy Household*, 82–88.

⁴⁵ Bennett, *History Matters*, 104–107; Katso myös Katajala-Peltomaa & Toivo, *Lived Religion and Gender*, 5–6.

lisen vastuun lisääntymisellä oli naiselle negatiivisia vaikutuksia. Esiaviollisesta raskaudesta ja avioliiton ulkopuolella syntyneestä lapsesta tuli niin häpeällisiä asioita, että ne johtivat muun muassa lapsenmurhien lisääntymiseen tulevana vuosisatoina.⁴⁶ Suomalaisista tutkijoista oikeushistorioitsija Satu Lidmanin on asemoinut tutkimuksensa samaan tutkimusperinteeseen kuin Roper, Gowing ja Taussi Sjöberg. Hän on esittänyt teoksissaan *Väkivaltakulttuurin perintö* (2015) ja *Gender, Violence and Attitudes* (2018), että reformaation jälkeisessä Euroopassa naisen asema oli alisteinen miehelle. Tätä korosti reformaation myötä tapahtunut kotitalouden merkityksen kasvaminen. Kotitalous vertautui yhteiskuntaan ja mies oli oman kotitaloutensa, oman pienen valtakuntansa hallitsija. Miehellä oli oikeus kurittaa naista ja tässä ovat Lidmanin mukaan naiseen kohdistuvan lähisuhdeväkivallan juuret.⁴⁷ Lidman positiioi itsensä feministiseksi historiantutkijaksi ja näkee Bennettin tavoin nykyajan ja menneisyyden välillä pitkän jatkumon, jossa naisten asema on pysynyt vuosisadasta toiseen alistettuna.⁴⁸

Suomalaisista historiantutkijoista Sari Katajala-Peltomaa ja Raisa Maria Toivo ovat kuitenkin huomauttaneet, että naisten aseman huonontuminen uuden ajan alussa oli ennen kaikkea keskieurooppalainen ilmiö, joka ei näkynyt vastaavalla tavalla Suomessa ja Ruotsissa. Pohjolassa naisilla oli sellaisia kulttuurisia, taloudellisia ja poliittisia toimintamahdollisuuksia, joita naisilla ei kaikkialla Euroopassa ollut.⁴⁹ Heidän mukaansa naiset eivät Pohjolassa kärsineet asemansa kurjistumisesta kuten on esitetty reformaation ydinalueista ja kyseenalaistavat näin naisten aseman huonontumisen teorian. Samanlaiseen lopputulokseen ovat tulleet myös Anu Pylkkänen ja Anu Lahtinen, joiden mukaan naisen asema Ruotsissa pysyi melko samanlaisena tullessa keskiajalta uuden ajan alkuun.⁵⁰ Näkökulman muutokseen on nähdäkseni vaikuttanut sukupuolen käsitteen teoretisointi. Kun tutkimusta ovat ohjanneet 1980-luvun lopulta lähtien kehitellyt sukupuolihistorian teorit, ovat näkökulmat naisten asemasta uuden ajan alun Ruotsissa muuttuneet. Erityisesti ruotsalaiset tutkijat ovat käyneet keskustelua sukupuolesta tutkimuksellisenä kategoriana, sukupuolen rakentumisesta sekä yksilön asemasta rakenteen sisällä sukupuolihistorioitsija Joan W. Scottin klassikkoasemaan nousseen artikkelin *Gender. A Useful Category of Historical Analysis* (1986) innoittamana. Scottin mukaan sukupuoli rakentuu sosiaalisissa suhteissa ja erityisesti valtasuhteissa.⁵¹ Ruotsissa ensimmäisten joukossa

⁴⁶ Taussi Sjöberg, *Rätten och kvinnorna*, 160–161.

⁴⁷ Lidman, *Gender, Violence and Attitudes*,

⁴⁸ Bennett, *History Matters*, 105–107; Lidman, *Gender, Violence and Attitudes*, 167–172; Lidman, *Väkivaltakulttuurin perintö*, 74–176.

⁴⁹ Katajala-Peltomaa & Toivo, *Noitavaimo ja neitsytääiti*, 231–237; Myös Maija Ojala on kyseenalaistanut naisten aseman huonontumisen teorian väitöskirjassaan, joka käsittelee leskien asemaa käsityöläissäännöissä Itämeren alueella myöhäiskeskiajalla, Ojala, *Protection, Continuity and Gender*, 274.

⁵⁰ Lahtinen, *Sopentuvat, newottelevat, kapinalliset*, 193; Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*, 334–342.

⁵¹ Scott, ”Gender”.

Scottin teoriasta kirjoitti Yvonne Hirdman, joka Scottin teoriaan pohjaten kehitti sukupuolijärjestelmän (*genusystemet*) käsitteen.⁵²

Vuosituhannen taitteessa useat ruotsalaiset historioitsijat ottivat tutkimuksissaan lähtökohdaksi Hirdmanin käsitteen sekä Scottin teorian ja kokivat ne hyödyllisiksi tarkastellessaan sukupuolta erilaisten oikeuslähteiden valossa. Näitä tutkijoita olivat Marie Lindstedt Cronberg, Åsa Karlsson Sjögren, Gudrun Andersson sekä Karin Hassan Jansson. Lindstedt Cronbergille (*Synd och skam*, 1997) ja Karlsson Sjögrenille (*Kvinnors rätt i stormaktstidens Gävle*, 1998) sukupuolijärjestelmä oli tapa ymmärtää ja kuvata miehen ja naisen välisiä valtarakennelmia.⁵³ Gudrun Andersson tarkasteli väitöskirjassaan *Tingets kvinnor och män* (1998) sukupuolen rakentumista Askersin kihlakunnan käräjillä 1600- ja 1700-luvuilla käsitellyissä oikeustapauksissa. Karin Hassan Jansson tutki väitöskirjassaan *Kvinnofrid* (2002) raiskausta rikoksena Ruotsissa 1600-luvulta 1800-luvulle.

Suomessa 1500–1600-lukuja koskenut sukupuolihistorian tutkimus oli 1990-luvulla vähäistä. Vasta 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa palattiin Mäkelän ja Pylkkäsen aloittamiin keskusteluihin⁵⁴ Historioitsijat Anu Lahtinen ja Veli Pekka Toropainen väittelivät 2000-luvulla ja tarkastelivat tutkimuksissaan sukupuolta rakenteiden näkökulmasta, jolloin sukupuoli oli yksi tutkimuksellinen kategoria. Anneli Mäkelän pohdinnat siitä, voidaanko varhaismodernin ajan naista tutkia oman elämänsä subjektina, olivat tulleet voitetuiksi tutkimuksen kentällä ja tutkimukselliset lähestymistavat kehittyneet siten, että sekä Lahtinen että Toropainen tutkivat väitöskirjoissaan naisten toimijuutta. Lahtinen tutki aatelisnaisten toimijuutta väitöskirjassaan *Sopentuvat, neuvottelevat, kapinalliset* (2007), mitä hänen mukaansa määrittivät erilaiset rakenteet. Lahtisen lähtökohtana oli, että naiseus, mieheys ja sukupuoli ovat sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneita samoin kuin naisia syrjivät rakenteet ja jaot ovat kulttuuri- sekä aikasidonnaisia. Lahtisen mukaan aatelisnaisten toimijuus ja valta olivat kytköksissä aviosäätyyn, joka määritteli heidän oikeudellista ja taloudellista toimintatilaansa. Aatelisnaisten toimijuus määräytyi heitä alistaneen patriarkaalisen järjestyksen sisällä, mutta he myös hyödynsivät yhteiskunnan hierarkioita omien tavoitteidensa saavuttamiseksi ja ottivat eri tilanteissa kyseiseen tilanteeseen parhaiten sopivan hierarkkisen roolin, josta käsin toimivat ja argumentoivat.⁵⁵ Historioitsija Veli Pekka Toropaisen lähtökohta väitöskirjassaan *Päättäväiset porvarskat* (2016) on samanlainen kuin Lahtisella: hän tarkasteli naisten toimijuutta heitä alistaneen rakenteen sisällä. Toropainen osoitti, että valtaporvariston naiset olivat aktiivisia toimijoita niin kaupankäynnissä kuin tuomioistuimissa. Toropainen on käsitellyt väitöskirjassaan myös naimattomien naisten toimijuutta ja todennut, että naimattomat

⁵² Katso Scottin artikkelin käytöstä ruotsalaisessa sukupuolihistorian tutkimuksessa myös Edenheim, ”Att komma till Scott”.

⁵³ Karlsson Sjögren, *Kvinnors rätt*, 15–17; Lindstedt Cronberg, *Synd och skam*, 28–32.

⁵⁴ Lahtinen, *Sopentuvat, neuvottelevat, kapinalliset*, 16–17.

⁵⁵ Lahtinen, *Sopentuvat, neuvottelevat, kapinalliset*, 24–27, 189–192.

naiset hoitivat aktiivisesti omia asioitaan Turun kaupungin tuomioistuimissa ja korostivat kyvykkyyttään hoitaa itse asiansa ilman edusmiehen väliintuloa.⁵⁶

Naimattoman naisen asemaa uuden ajan alun maaseudulla on tarkastellut historioitsija Tiina Miettinen. Miettinen on tutkinut aihetta väitöskirjassaan *Ihanteista irrallaan* (2012) sekä teoksessa *Piikojen valtakunta* (2015). Vaikka Tiina Miettinen on kytkenyt tutkimuksensa perhehistorian tutkimusperinteeseen sukupuolihistorian sijaan, on hänen tutkimuksensa liitettävissä naisen aseman huonontumisen teorian haastavien tutkimusten joukkoon. Miettinen on korostanut, kuinka esiaviollinen suhde sinällään ei heikentänyt naisen asemaa eikä esiaviollisesta suhteesta saatu tuomiokaan. Miettinen ei myöskään näe tässä muutosta siirryttäessä 1600-luvulta 1700-luvulle.⁵⁷

Scottin teoriaan nojanneiden tutkijoiden mukaan se, huononiko naisen asema reformaation ja 1600-luvun oikeuskäytäntöjen muutoksen myötä, riippuu näkökulmasta ja siitä, mitä naisten ryhmää tarkastellaan. He korostavat, että sukupuolen lisäksi oli olemassa joukko muita tekijöitä kuten ikä, siviilisääty, sääty sekä asema yhteisössä, jotka vaikuttivat ihmisten toimijuuteen ja uuden ajan alussa. Nämä tekijät vaikuttivat myös siihen, miten itse sukupuolta rakennettiin.⁵⁸

Samaan aikaan kuitenkin osa ruotsalaisista ja suomalaisista tutkijoista kokivat scottilaisen ja hirdmanilaisen käsitteistön riittämättömiksi, sillä näissä teorioissa sukupuolet asetettiin toistensa vastapuoliksi. Esimerkiksi Kekke Stadin huomautti, että kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä toimii tarkasteltaessa esimerkiksi lainsäädäntöä tai työnjakoa, mutta tarkasteltaessa millaisia merkityksiä naiseus ja mieheys saivat uuden ajan alussa, käy teoria riittämättömäksi. Stadinin teoksen, *Stånd och genus* (2004), lähtökohtana on ajatus sukupuolesta kaksijakoisena, mutta Stadin kehitti tarkastelua edelleen Thomas Laquerin teorian kautta, joka pohjautuu aristoteeliseen lääketieteelliseen ajatteluun yhden sukupuolen (*kön*) mallista. Laquerin mukaan uuden ajan alun oppineet ajattelivat, että mies oli biologinen normi ja nainen oli miehelle alisteinen, puolittainen mies. Tähän yhteen biologiseen sukupuoleen kytkettiin kuitenkin erilaisia kulttuurisia näkemyksiä mieheydestä ja naiseudesta (*manlig, kvinlig*). Aikalaisilla oli selkeä käsitys kulttuurisesta sukupuolesta, joka oli kytköksissä yhteiskunnalliseen asemaan. Käsitys yhdestä sukupuolesta muuttui kahdeksi siirryttäessä modernille ajalle.⁵⁹

Stadinin lisäksi Laquerin teoriaa ovat soveltaneet ruotsalaisista tutkijoista oikeushistorioitsija Maria Sjöberg sekä historioitsija Anna Hansen. Sjöberg tukeutuu Laquerin teoriaan teoksessaan *Kvinnors jord, manlig rätt* (2001) ja toteaa, että yksi biologinen sukupuoli manifestoitui avioliitossa, jossa mies ja vaimo tulivat yhdeksi lihaksi. Sjöbergin

⁵⁶ Toropainen, *Päättäväiset porvarskat*, 274–280

⁵⁷ Miettinen, *Ihanteista irrallaan*; Miettinen, *Piikojen valtakunta*.

⁵⁸ Andersson, *Tingets kvinnor och män*, 295; Hassan Jansson, *Kvinnofrid*, 25, 296–309; Karlsson Sjögren, *Kvinnors rätt*, 213–214; Stadin, *Stånd och genus*, 9–13, 297, 303

⁵⁹ Stadin, *Stånd och genus*, 9–13, 297, 303.

mukaan uuden ajan alun oikeuskäsitykset ja yhteiskuntajärjestys perustuivat tälle ajattelulle: nainen oli alisteinen miehelle, mutta hänen asemansa riippui niiden miesten asemasta, jotka häntä ympäröivät. Sjöbergin mukaan tämä selittää myös sitä, miksi naisilla oli samaan aikaan mahdollisuus toimijuuteen ja toisaalta he olivat alisteisessa asemassa. Sjöbergin mukaan yhden sukupuolen muuttuminen kahdeksi erilliseksi sukupuoleksi johti myös naisten aseman huonontumiseen 1700-luvun aikana.⁶⁰ Hansen puolestaan tarkasteli väitöskirjassaan *Ordnade bushåll* (2006) sukupuolta ja kontrollia Jämtlandissa 1600-luvulla. Laquerin teoria johtaa Stadinin ja Sjöbergin tarkastelemaan naisten asemaa sosiaalisesti ja vertikaalisesti: heidän tutkimuksensa tuovat esiin hierarkkisen yhteiskuntarakenteen vaikutuksen sukupuoleen. Hansen argumentoi Laquerin teorian pohjalta, että miehiä ja naisia erotti toisistaan sukupuolta enemmän elämänvaihe. Nuorten, naimattomien miesten ja naisten toimintamahdollisuudet olivat lähempänä toisiaan kuin avioituneiden naisten ja naimattomien naisten tai vastaavasti avioituneiden miesten ja naimattomien miesten.⁶¹ Samanlaiseen tutkimustulokseen on tultu myös Uppsalan yliopistossa professori Maria Ågrenin johtamassa *Gender and Work* -hankkeessa, jossa on tutkittu työtä ja sen sukupuolista jakautumista uuden ajan alun Ruotsissa – tosin nojautumatta Laquerin teoriaan.⁶² Hankkeen julkaisemassa teoksessa *Making a Living, Making a Difference* (2017) kyseenalaistetaan sukupuoleen perustuva työnjako ja korostetaan, että ihmisten tekemään työhön vaikutti sukupuolen lisäksi ja jopa sukupuolta enemmän hänen elämänvaiheensa ja aviosäätynsä. Avioituneilla miehillä ja naisilla oli avioliiton mukanaan tuomaa auktoriteettia suhteessa palkollisiin ja lapsiin, jota naimattomat eivät voineet saavuttaa.

Elämänvaiheen merkitys on huomioitu myös viimeaikaisessa esiaviollisia suhteita käsittelevässä kansainvälisessä tutkimuksessa. Perhe- ja sukupuolihistorioitsija Julie Hardwick on tutkinut erilaisissa tehtävissä työskennelleiden kaupunkilaisnuorten esiaviollisia suhteita 1600- ja 1700-lukujen Lyonissa Ranskassa. Hänen mukaansa esiaviolliset suhteet olivat tavallinen osa nuorten elämää, sillä nuoret työskentelivät useita vuosia lapsuuden kodin ulkopuolella ennen avioitumista.⁶³ Näiden nuorten elämä oli erilaista avioituneiden naisten ja miesten elämään verrattuna. Samaan tulokseen on tultu historioitsija Elizabeth S. Cohenin ja kirjallisuustieteilijä Margareta Reevesin toimittamassa antologiassa *The Youth of Early Modern Women* (2018). Teoksessa todetaan, että aikuisuuden kynnyksellä olevien eurooppalaisten naisten elämässä oli nuoruuden vaihe, joka

⁶⁰ Sjöberg, *Kvinnors jord, manlig rätt*, 14–18, 83; Katso Laquerin teorian käytöstä selittävänä tekijänä naisten aseman huonontumisessa myös Karlsson Sjögren, ”Från giftermål till vigsel”.

⁶¹ Hansen, *Ordnade bushåll*, 13–14, 125.

⁶² Ågren, ”Introduction”.

⁶³ Hardwick, *Sex in an Old Regime City*, 201–210.

erosi selvästi lapsuudesta ja aikuisuudesta ja joka määritti heidän toimijuuttaan.⁶⁴ Näin on todettu olleen myös nuorten miesten kuten opiskelijoiden ja kisällien elämässä.⁶⁵

Suomalaisista uuden ajan alun sukupuolihistorian tutkijoista Raisa Maria Toivo on kokenut sukupuolen tarkastelun tutkimuksellisenä kategoriana riittämättömäksi. Toivo tarkasteli väitöskirjassaan *Witchcraft and Gender* (väitös 2006, julkaistu mainittuna teoksena 2008) noituudesta syytetyn naisen elämää maaseudulla ottamalla huomioon ajalliset ja paikalliset olosuhteet sekä erilaiset positiot ja roolit, joita naisella yhteisössä ja perheessä oli. Toivo esitti, saman suuntaisesti edellä mainittujen tutkijoiden kanssa, että sukupuoli yhdessä iän, siviilisäädyn sekä kokemuksen kanssa vaikutti naisen asemaan tuomioistuinten lisäksi kotitaloudessa ja paikallisyhteisössä. Toivo kuitenkin kyseenalaistaa Scottin teorian sekä R. W. Connellin esittämän teorian hegemonisesta maskuliinisuudesta mielekkäinä lähtökohtina tutkittaessa noituutta ja sukupuolten valtaa.⁶⁶ Toivon tutkimuksessa tarkastellaan polarisoituneen sukupuolen sijasta maskuliinisuuksia tai mieheyttä ja naiseutta. Toivon mukaan mieheydet ja naiseudet olivat olemassa yhtä aikaa eikä näistä kumpaakaan tulisi nostaa toista hegemonisempaan asemaan.⁶⁷ Toivo määrittelee sukupuolen Judith Butlerin esittämää sukupuolen performatiivisuuden teoriaa seuraillen ja on myöhemmissä tutkimuksissaan jatkanut sukupuolen käsitteen pohtimista yhdessä Sari Katajala-Peltomaan kanssa. Toivon ja Katajala-Peltomaan mukaan sukupuolen ymmärtäminen performatiivina tai prosessina on hedelmällisempää tutkittaessa esimerkiksi keskiajan ja uuden ajan alun uskontoa kuin sukupuolen määrittäminen tutkimukselliseksi kategoriaksi. Uskonnollisessa viitekehyksessä esimerkiksi naiselliseksi ymmärretyillä piirteillä saatettiin korostaa miehen maskuliinisuutta. Sukupuolta tuotettiin sekä mieheyteen että naiseuteen liitettävien ominaisuuksien kautta.⁶⁸

Neljässäkymmenessä vuodessa näkemykset sukupuolen merkityksestä ihmisten yhteiskunnalliseen, oikeudelliseen ja taloudelliseen asemaan sekä toimijuuteen ovat muuttuneet. Samalla ovat muuttuneet tulkintamme naisten asemasta uuden ajan alussa. Vaikka sukupuolia on tarkasteltu suhteessa toisiinsa, on historiallinen sukupuolentutkimus kuitenkin painottunut naistutkimukseen ja miesnäkökulma on yleistynyt vasta 2000-luvun aikana. Laajin yhtenäinen suomeksi julkaistu miesten ja mieheyden historiaa käsittelevä teos on Pirjo Markkolan, Ann-Catrin Östmanin ja Marko Lambergin toimittama antologia *Näkymätön sukupuoli* (2014).⁶⁹ Teoksessa myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun miehisyksiä käsittelevät artikkelissaan historioitsijat Marko Lamberg, Anu Lahtinen, Mats Hallenberg, Kustaa H. J. Vilkkuna ja Ville Sarkamo. Artikkelit käsitelivät mieheyksiä birgittalaisveljien, aatelismiesihanteen, valtionmuodostuksen ja maskuliinisuu-

⁶⁴ Cohen & Reeves, *The Youth of Early Modern Women*.

⁶⁵ Karras, *From Boys to Men*; Shepard, *Meanings of Manhood*.

⁶⁶ Katso R. W. Connellin teoriasta luvusta Miesten toimijuus.

⁶⁷ Toivo, *Witchcraft and Gender*, 143–204.

⁶⁸ Katajala-Peltomaa & Toivo, *Lived religion and gender*, 7; Toivo, ”Gender Performance”.

⁶⁹ Markkola et. al, *Näkymätön sukupuoli*.

den, miehisen alkoholikulttuurin sekä soturikunnian näkökulmista.⁷⁰ Antologiaan kirjoittaneiden lisäksi Sari Katajala-Peltomaa sekä Raisa Maria Toivo ovat tutkineet miehiä ja maskuliinisuuksia. Katajala-Peltomaa on tarkastellut isyyttä ja maskuliinisuutta myöhäiskeskiajan Ruotsissa ja osoittanut, että tärkeintä miehen aikuisuudessa oli erottautuminen keskenkasvuisista pojista, ei jako miesten ja naisten välillä. Toivo on puolestaan tarkastellut miehisyttä ja maskuliinisuuksia 1600-luvun Suomessa noituudesta syytettyjen miesten kautta. Vuosisadan alkupuolella jopa kaksi kolmasosaa noituudesta syyteystistä oli miehiä.⁷¹

Miesten, mieheyden ja maskuliinisuuksien historiaa käsittelevien yksittäisten artikkelien määrä ja aiheiden laaja kirjo kertoo siitä, että mieheyden historiaa tutkivia myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun historioitsijoita löytyy Suomesta useita. Ruotsissa aiheesta on kirjoittanut artikkeleita poliittiseen historiaan ja valtionmuodostukseen perehtynyt historioitsija Mats Hallenberg, joka on tutkinut maskuliinisuutta, väkivaltaisuutta ja valtionmuodostusta, sekä tunteiden, seksuaalisuuden ja sukupuolihistoriaa tutkinut Jonas Liliequist, joka on puolestaan tarkastellut mieheyttä, kunniaa sekä miesten seksuaalisuutta ja viriiliyttä. Historioitsija Andreas Marklund on tutkinut 1700-luvun miehisyttä isäntien näkökulmasta teoksessaan *I hans bus*.⁷²

Väitöskirjan artikkeleissa olen tutkinut yksilöitä ja instituutioita, miehiä ja naisia, nuoria ja aikuisia moninäkökulmaisessa risteyskohdassa. Esiaviollisiin suhteisiin liittyvät oikeustapaukset luovat tutkimuksellisen tilan, jossa tarkastelen, millaista toimijuus oli uuden ajan alun ruotsalaisissa yliopistokaupungeissa. Tuon aiemmassa uuden ajan alkua koskevassa tutkimuksessa painottuneen naisten toimijuuden rinnalle miesnäkökulman. Toimijuuteen liittyvän keskustelun lisäksi tutkimukseni keskustelee oikeushistoriallisen tutkimuksen kanssa täydentämällä kuvaa erityistuomioistuinten oikeuskäytännöistä ja niiden muutoksista oikeudelliseksi vallankumoukseksi kutsuttuna aikana siveellisyysrikkosten näkökulmasta.

⁷⁰ Lamberg, ”Hyväkin mies saa erehtyä”; Lahtinen, ”Perheen, kuninkaan ja valtakunnan kunniaksi”; Hallenberg, ”Psykoopaattien aikakausi?”; Vilkuna, ”Viina miehen mitta”; Sarkamo, ”Soturikunnia”.

⁷¹ Katajala-Peltomaa, ”Fatherhood, Masculinity and Lived Religion”; Toivo, ”Male Witches and Masculinity”; Katso miehistä noitina 1600-luvulla myös Nenonen *Noituus, taikuus ja noitavainot*, 181–222.

⁷² Hallenberg, ”The Golden Age of Aggressive Male?”; Liliequist, ”From Honour to Virtue”, ”Manlighetens flytande gränser”, ”Masculinity and Virility”, ”Åra, dygd och manlighet”; Marklund, *I hans bus*.

Tutkimusartikkelit ja tutkimuksen rakenne

Väitöskirja jakautuu kahteen osaan: *I Johdanto ja päätelmät* sekä *II Artikkelit*. Työn aloitettava Johdanto ja päätelmät -osa jakautuu edelleen alalukuihin yhdistäen monografiatutkimuksesta tuttuja johdanto ja loppuluku -osia.

Johdanto ja päätelmät osa alkaa tutkimuksen lähtökohtien esittelyllä ja tavoitteiden asettamisella. Edellä on esitetty tutkimuskysymykset ja työn rajaus sekä aiempaan tutkimukseen perustuva tutkimuksellinen viitekehys. Seuraavassa luvussa, Lähteet ja metodologia, esittelen lyhyesti esiaviollisia suhteita ja kihlautumista määritelleen lainsäädännön, tutkimuksessa käytetyt lähteet sekä metodologiset valinnat. Kolmannessa Artikkelianalyysi-luvussa artikkelien keskeiset tutkimustulokset asetetaan laajempaan tutkimukselliseen kontekstiin. Luvussa vastaan asetettuihin tutkimuskysymyksiin ja arvioin artikkelien tutkimustuloksia kriittisesti. Sidon artikkelien johtopäätökset keskusteluun yliopistojen tuomioistuinten toiminnasta sekä naisten, miesten ja instituutioiden toimijuudesta 1600-luvun Ruotsissa. Neljännessä, työn päättävässä luvussa vedän yhteen artikkelien johtopäätökset sekä näistä Artikkelianalyysi-luvussa esitetyt laajemmat huomiot. Johdanto ja päätelmät -osaa seuraa työn empirian muodostavat viisi artikkelia.

Kaikki viisi väitöskirjan artikkelia ovat vertaisarvioituja ja julkaistuja. Artikkelit on järjestetty temaattisesti tämän työn loppuun tuomiokirjatutkimukselle perinteiseen tapaan siten, että ensimmäinen artikkeli tarkastelee lainsäädäntöä ja sitä seuraavat artikkelit keskittyvät tuomioistuinten toimintaan ja ihmisten arkeen, jota ensimmäisessä artikkelissa tarkastellut normit määrittivät ja jäsensivät. Ensimmäisenä on avioliittolupauksen rikkomiseen liittyvää lainsäädäntöä ja sen kautta valottuvaa sukupuolittunutta toimijuutta käsittelevä artikkeli ”Responsibility of a Seducer? Men, Women, and Breach of Promise in Early Modern Swedish Legislation”. Artikkeli on julkaistu Marianna G. Muravyevan ja Raisa Maria Toivon toimittamassa antologiassa *Gender in Late Medieval and Early Modern Europe* (Routledge 2013). Artikkelissa tarkastelen avioliittolupauksen rikkomisen näkökulmasta 1600-luvun lainsäädäntöä ja Åke Rålambin lainopillista hakuteosta, joka valmistui vuonna 1693.

Osoitan artikkelissa avioliittolupauksen rikkomista käsitteleviä normatiivisia lähteitä analysoimalla, että lainsäädäntötasolla miesten ja naisten odotettiin toimivan eri tavoin kihlauduttaessa ja avioiduttaessa mutta myös avioliittolupauksen rikkomistapausten käsittelyssä. Nämä sukupuolittuneet toimintatavat muuttuivat 1600-luvun lopulla. Åke Rålamb edellytti teoksessaan naisilta suunnitelmallista ja rationaalista käytöstä suhteen alkuajoista lähtien, jotta he voisivat varautua pahimpaan ja todistaa tuomioistuimelle, asian mahdollisesti päätyessä oikeuteen, miehen antaneen heille lupauksen avioliitosta. Oikeuskäytäntöjen muutosten seurauksena miehiä painostettiin harvemmin avioitumaan heitä syyttäneen naisen kanssa ja näin miesten tilanteen voidaan sanoa helpottuneen. Ennen 1600-luvun lopun vuosikymmeniä miehiä painostettiin avioitumaan naisen kanssa, jos nainen pystyi todistamaan oikeudelle, että parilla oli ollut julkisesti tiedossa ollut suhde.

Tutkimuksen toisessa artikkelissa käsiteltiin avioliittolupauksen rikkomistapausten tutkintaa yliopistotuomioistuimissa. Tarkastelun kohteena ovat Turun akatemian ja Uppsalan yliopiston konsistoreissa 1600-luvulla käsitellyt, opiskelijoita koskeneet avioliittolupauksen rikkomistapaukset, joissa tuomioistuimeen tullutta paria painostettiin avioitumaan. Lähdeaineistona tässä samoin kuin kaikissa seuraavissa artikkeleissa toimivat tuomiokirjat. ”Vill du äkta denna kvinna? Universitetsstuderandes föräktenskapliga sexualrelationer och giftermål i 1600-talets Uppsala och Åbo” ilmestyi *Historisk Tidskrift*-aikakauskirjassa (2009). Artikkelin tärkein tulos on, että yliopistojen oikeuskäytännöt avioliittolupauksen rikkomistapauksissa erosivat toisistaan vuosisadan lopulla. Suurin ero oli siinä, minkä konsistorit katsoivat miestä avioliittolupauksen sitoviksi todisteiksi.

Turussa konsistori painosti pareja avioitumaan 1600-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, kun nainen vetosi avioliittolupauksen rikkomiseen ja pystyi osoittamaan parilla olleen suhteen tai mies tunnusti antaneensa avioliittolupauksen ja parin maanheen yhdessä. Uppsalassa toimittiin samoin 1680-luvun loppuun, jonka jälkeen naisilta alettiin vaatia kirjallista todistusta avioliittolupauksesta tai todistajia suulliselle lupaukselle. Turussa mies siis tuli todennäköisemmin painostetuksi avioliittoon häntä syyttäneen naisen kanssa tai joutui korvaamaan tälle rikkomansa lupauksen kuin Uppsalassa. Uppsalassa kuitenkin sekä miehen että naisen perheellä oli suurempi rooli, kun keskusteltiin avioliiton mahdollisuudesta konsistorin eteen tulleen parin kohdalla. Turussa syytettynä olleiden opiskelijoiden vanhempien kanssa keskusteltiin harvoin ja opiskelijoita avioliittolupauksen rikkomisesta syyttäneiden naisten vanhemmat eivät koskaan tulleet konsistoriin. Uppsalassa miehellä, suvulla ja konsistorilla oli vahvempi asema avioliittolupauksen rikkomista koskeneiden tapausten tutkimisessa ja tuomitsemisessa 1600-luvun lopulla kuin Turussa, missä miestä syyttänyt nainen, yksilö ja kirkon ideaalit määrittivät tulkin-taa.

”Rakkauden käytännöt. Opiskelijat ja salatut kihlat 1600-luvun Turussa ja Uppsalassa” on julkaistu *Historiallisessa Aikakauskirjassa* (2018). Artikkelissa tutkin, millainen merkitys rakkaudella oli opiskelijoille ja heitä avioliittolupauksen rikkomisesta syyttä-neille naisille. Tarkastelen myös, millainen juridinen merkitys rakkaudella oli näissä tapauksissa. Osoitan, että rakkaudella oli merkitystä tunnekokemuksena sekä miehille että naisille, kun etsittiin puolisoa ja seurusteltiin. Miehet ja naiset kuitenkin puhuivat omista tunteistaan harvoin konsistoreissa, ennemmin kerrottiin, miten toinen osapuoli oli toiminut ja millaisia johtopäätöksiä tämä toiminta oli herättänyt. Naiset kuvasivat miesten toimintaa ja perustelivat omaa toimintaansa tältä pohjalta. Rakkaudesta kumpuavaksi tulkittu käytös menetti merkitystään naisten käyttämänä juridisenä argumenttina vuosisadan aikana, kun kirjallisen ja suullisen, todistetun avioliittolupauksen merkitys kasvoi avioliittolupauksen rikkomistapauksissa. Rakkaus ei kuitenkaan menettänyt merkitystään kahden ihmisen välisenä tunnesiteenä.

Väitöskirjan neljäs artikkeli ”Agency of Sons, Mothers and Fathers. Family Response to Son’s Fornication in Seventeenth-Century Sweden” julkaistiin *Ennen ja Nyt* –

Historian tietosanomat -verkkojulkaisussa syksyllä 2020. Artikkeliksi käsittelee perheenjäsenen toimijuutta tilanteessa, jossa perheen poikaa syytettiin esiaviollisesta suhteesta. Artikkelissa kysyn, miten perheissä hoidettiin poikien esiaviollisiin suhteisiin liittyvät asiat ja niiden seuraukset. Tässä artikkelissa tarkastelen ”Vill du äkta denna kvinna?” -artikkelia laajemmin vanhempien osallisuutta poikien esiaviollisiin suhteisiin liittyneiden tapausten hoidossa ja tarkastelu keskittyy Turkuun.

Artikkelini osoittaa, että kun perheet hoitivat pojan esiaviolliseen suhteeseen liittyneitä asioita tuomioistuimissa ja niiden ulkopuolella, perheenjäsenen toimijuutta määrittivät useat tekijät: sukupuoli, ikä, asema perheessä ja sääty. Poikien toimijuudelle keskeistä oli kuuliaisuuden osoittaminen sekä vanhemmille että tuomioistuimen jäsenille, kun he olivat rikkoneet lakia. He käyttivät kuuliaisuutta myös argumenttina ja taktiikkana vanhempiaan vastaan. Tutkitut tapaukset viittaavat siihen, että 1600-luvulla poikien odotettiin kertovan esiaviollisista suhteistaan vanhemmilleen ja käsitellyissä tapauksissa erityisesti äidit vaikuttavat olleen niitä, jotka hoitivat poikiensa esiaviollisiin suhteisiin liittyneitä asioita. Kaikissa säädyissä äidit ryhtyivät toimiin tilanteen ratkaisemiseksi ennen kuin asia päättyi oikeuteen. Alemman porvariston piirissä äiti oli myös se, joka tuli tuomioistuimeen ajamaan asiaa, kun vanhempien odotettiin olevan paikalla. Alemman porvariston isät osallistuivat harvoin tapausten tutkintaan. Papiston keskuudessa puolestaan isät edustivat perhettään oikeudessa ja äidit pysyivät poissa. Tuomioistuin olikin tuomiokirjojen mukaan se paikka, jossa isät vaikuttivat poikiensa esiaviollisten suhteiden selvittämiseen. Miesten toimintaa oikeudessa määritteli heidän suhteensa tuomioistuimeen. Jos he olivat tasaveroisessa asemassa tuomioistuinten jäsenten kanssa, he saattoivat haastaa tai kyseenalaistaa tuomioistuimen toimintaa ja päätöksiä.

Artikkelissa ”Hylätty talonpoika ja porvarisleski. Erään parin tarina 1600-luvun Turusta” tutkin tapausta, jossa nainen kieltäytyi avioitumasta hänelle avioliittolupauksen antaneen miehen kanssa. Artikkeliksi on julkaistu Topi Artukan, Jarkko Keskisen ja Taina Saarenpään toimittamassa teoksessa *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa* (Sigillum 2018). Tarkastelun kohteena ovat artikkelin nimenmukaisesti kaupungin ulkopuolelta tulevan talonpojan ja kaupungissa porvaristaloutta hallinnoineen lesken välinen oikeustapaus. Yksittäisen tapauksen kautta kysyn, kuinka sukupuolisidonnaisia miehille ja naisille yleensä avioliittolupauksen rikkomistapauksissa asetetut toimintamallit ja -roolit olivat. Lisäksi tarkastelen porvaristalouden sisäisiä, sukupuolittuneita toimintamalleja. Muista poikkeava oikeustapaus mahdollistaa tavanomaisena pidetyn tarkastelun uudesta näkökulmasta. Kuten edellä ”Agency of Sons, Mothers and Fathers” -artikkelissa myös tässä artikkelissa tuon esiin, kuinka patriarkaalista yhteisöä tarkasteltaessa ei tule olettaa sukupuolen tuovan mukanaan tiettyjä, edeltä määrättyjä sukupuolirooleja ja toimijuutta, vaan meidän on otettava huomioon myös muita tekijöitä kuten ihmisen (miehen ja/tai naisen) ikä ja kokemus. Samoin kuin ”Responsibility of a Seducer?” -artikkelissa myös tässä tekstissä tuodaan esiin se, että 1600-luvun ruotsalainen nainen oli aktiivinen ja vastuuta kantanut yksilö.

2 Lähteet ja metodologia

Esiaviollisten suhteiden ja kihlautumisen normit

Uuden ajan alun Euroopassa kihlautumisesta ja avioitumisesta säädettiin sekä hengellisessä että maallisessa lainsäädännössä.⁷³ Esiaviolliset suhteet ja niihin liittyneet rikokset kytkettiin laeissa kihlautumiseen ja avioitumiseen. Neidonloukkaus oli rikos, jossa naimaton mies makasi naimattoman naisen ilman naisen naittajan lupaa. Rikoksen saattoi sovittaa avioitumalla loukkaamansa neidon kanssa tai maksamalla korvauksen. Neidonloukkauksen lisäksi 1600-luvulla käytettiin esiaviollisista suhteista rikosnimikkeenä salavuoteutta.⁷⁴ Vuosisadan kuluessa esiaviollisiin suhteisiin liittyntä lainsäädäntöä muutettiin niin, että myös naisia alettiin sakottaa salavuoteudesta ensin 1650-luvulta lähtien rikoksen uusijoina ja vuonna 1694 annetun säädöksen jälkeen myös ensikertalaisina.⁷⁵ Vuosisadan aikana neidonloukkaus katosi vähitellen rikosnimikkeenä ja esiaviollisista suhteista alettiin käyttää yleisesti termiä salavuoteus. Samaan aikaan neidonloukkaustausten vähenemisen kanssa alkoivat avioliittolupauksen rikkomistapaukset yleistyä.

Avioliittolupauksen rikkomisen määriteltiin vuoden 1686 kirkkolaissa, mutta se tunnettiin rikoksena jo vuoden 1571 kirkkojärjestyksessä ja sen juuret olivat kanonisessa lainsäädännössä.⁷⁶ Avioitumaan lupautunut eli kihlautunut ja yhdessä maannut pari oli naimisissa, heidän liitoltaan puuttui vain kirkollinen vihkimys.⁷⁷ Tuomioistuimen tuli siis

⁷³ Aalto, *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina*, 91–130; Koefoed, *Besovede kvindfolk*, 77–221; Rickman, *Love, Lust, and License*, 15–25; Witte, ”Law and the Protestant Reformation”, 598–601; Ylikangas et al., ”Family, State, and Patterns of Criminality”, 84–89.

⁷⁴ Aalto, *Kirkko ja kruunu*, 106–107.

⁷⁵ Naisten sakottaminen ensikertalaisina salavuoteudesta mahdollistettiin tosin jo vuonna 1680, kun kuningas laivastolle ja armeijalle antamassaan asetuksessa määräsi, että pursimiehen (*båtsman*) kanssa salavuoteuteen syyllistyneitä naisia tuli sakottaa myös ensikertalaisina. Määräys laajennettiin koskemaan koko valtakuntaa vuonna 1694, Lindstedt Cronberg, *Synd och skam*, 53–54, 85; Aalto, *Kirkko ja kruunu*, 116–119; Hansen, *Ordnade husbäll*, 216; Lennartsson, *I säng och säte*, 275–278; Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*, 107; Sogner et al., ”Women in Court”, 186.

⁷⁶ Knuutila, *Avioliitto oikeudellisena ja kirkollisena instituutiona*, 160–168; Korpiola, *Between Betrothal and Bedding*, 297–314; Söderlind, ”Trolloffning med festingh och wielse”.

⁷⁷ Knuutila, *Avioliitto oikeudellisena ja kirkollisena instituutiona*, 63–95; Korpiola, *Between Betrothal and Bedding*, 302; Lennartsson, *I säng och säte*, 160; Söderlind, ”Trolloffning medh festningh och wielse”, 45.

selvittää, millaisen liiton pari oli solminut. Ainoastaan tuomiokapituli saattoi tuomita parin eroon avioliittolupauksen rikkomistapauksissa, jos heitä sitova lupaus oli annettu ja pari oli maannut yhdessä. Jos lupauksesta ei löytynyt näyttöä, pari tuomittiin salavuoteudesta.

Avioliitosta sopimista ilman todistajia ja vanhempien tietoa kutsuttiin salaiseksi kihlaukseksi ja salaiset liitot mainitaan jo keskiaikaisissa laeissa.⁷⁸ Salaiset kihlaukset olivat rike vanhempia ja naittajaa vastaan. Reformaatio toi mukanaan vanhemmille lisää valtaa suhteessa lastensa ja erityisesti poikiensa avioitumiseen, vaikka katolilaisuudesta luterilaisuuteen siirtyminen ei muuten vaikuttanutkaan merkittävästi avioitumiseen liittyvään lainsäädäntöön tai tapoihin – leimallisempaa oli pysyvyys.⁷⁹ Vuoden 1571 kirkkojärjestyksessä todettiin, ettei sellaisia salaisia kihlauksia tullut sallia, joissa nainen lupautui avioliittoon ilman vanhempiensa tai naittajansa lupaa. Vanhempien tuli kuitenkin hyväksyä liitto, jos pari oli vahvistanut lupauksen makaamalla yhdessä.⁸⁰ Sama näkemys säilyi 1600-luvulla ja se vahvistettiin Växjön piispa Jona Johannis Scarion hiippakuntastatuuteissa vuonna 1679 ja jo aiemmin 1660-luvulla laaditussa esityksessä uudeksi kirkkolaisiksi. Kirkkolain valmistelutyöryhmää johti Strängnäsän piispa Erik Emporagrius. Ehdotuksen mukaan vanhempien tuli hyväksyä lastensa salainen kihlaus, mutta heille ehdotettiin oikeutta rankaista lastaan tekemällä hänet perinnöttömäksi. Tyttären perinnöttömäksi tekeminen oli mahdollistettu neidonloukkaustapauksissa jo keskiaikaisissa maanlaeissa, jos nainen avioitui vanhempiensa tietämättä.⁸¹ Turun piispa Johannes Gezelius vanhempi antoi vanhemmille valtakunnan läntisten hiippakuntien piispoja enemmän sananvaltaa lasten salaisissa kihlauksissa. Gezelius huomautti vuonna 1673 julkaisutussa *Perbreves commotiones* -kirjoituksessaan, ettei salaisesti kihlautunutta voitu vihkiä, mikäli joku osapuolista oli liittoon vastaan. Tässä vanhempienkin vastustus riitti siirtämään asian tuomiokapitulin ratkaistavaksi.⁸² Gezelius ei edustanut vanhempien valtaa puoltavalla näkemyksellään kirkon enemmistöä, sillä vuoden 1682 kirkkolain ehdotuksessa

⁷⁸ Katso salaisesta kihlauksesta ja avioliitosta keskiajalla Carlsson, ”*Jag giver dig min dotter*”, 93–118.

⁷⁹ Korpiola, *Between Betrothal and Bedding*, 386, 393–394; Korpiola, ”Marrying off sons and daughters”; Korpiola, ”Fördelning av domsmakten”, 86–94; Katso reformaation vaikutuksesta avioliittolainsäädäntöön Tanskassa ja Norjassa, Koefoed, *Besovede kvindfolk*, 92–93, & Telste, *Mellom liv og lov*, 62.

⁸⁰ 1571 KO, Ordning om echtenskap.

⁸¹ Uuden kirkkojärjestyksen laatimisen tarkka päiväys ei ole tiedossa eikä sitä ilmoiteta itse dokumentissa. Svensk biografisk lexiconin mukaan ehdotusta laatinut työryhmä sai työnsä päätökseen 1663, jonka jälkeen Emporagrius teki ehdotukseen omia lisäyksiä ja korjauksia ja luovutti sen arkkipiispalle 1664. Kjollerström, ”Erik Gabrielsson Emporagrius”; Svenska kyrkoordningen, översedd och förbättrad, Cap XIII, Om Ächtenskapet. Andra stycket Om trolofning I–III. Scario, *Någre nödvändige förändringar*, IV. de Sponsaliis & copulanibus Conjugum 13; 1608 ML, Giftermålsbalk 3; 1618 KL, Giftermålsbalk 3; Korpiola, ”Fördelning av domsmakten”, 85

⁸² Gezelius, *Perbreves commotiones*, VII.

todettiin, etteivät vanhemmat voineet estää lastensa vihkimistä avioliittoon, mikäli he olivat solmineet salaisen kihlauksen.⁸³

Vuoden 1686 kirkkolaissa salaiset kihlaukset kiellettiin alaikäisiltä lapsilta ja aikuiset lapset velvoitettiin neuvottelemaan vanhempiensa kanssa puolisonvalinnasta ennen avioitumista. Kirkkolaissa vahvistettiin myös 1500- ja 1600-luvuilla annettu muistutus vanhemmille: he eivät saaneet painostaa lapsiaan avioliittoon liittyvissä asioissa. Lisäksi vahvistettiin käytäntö siitä, että jos kihlautunut pari makasi yhdessä, heidän katsottiin olevan naimisissa. Jos mies kihlautumisen tai avioliittolupauksen antamisen ja yhdessä makaimisen jälkeen ei suostunutkaan avioitumaan loukkaamansa naisen kanssa, hän syyllistyi avioliittolupauksen rikkomiseen.⁸⁴

Vuoden 1571 kirkkojärjestyksen, kirkkojärjestystä tarkentaneiden piispojen ohjeiden sekä vuoden 1686 kirkkolain lisäksi Ruotsissa oli 1600-luvulla edelleen voimassa keskiajalla säädetyt maalliset lait, jotka säätelivät avioitumisesta. Salaisen kihlauksen vastakohtana oli kirkollisessa ja maallisessa lainsäädännössä määriteltä julkinen kihlaus. Maallisten lakien mukaan avioitumisprosessi alkoi sillä, että mies aloitti avioliittoneuvottelut puolisoakseen toivomansa naisen naittajan kanssa, joka yleensä oli naisen isä tai sukulaismies. Vuonna 1726 painetussa maanlaissa kihlausta oli kuitenkin selitetty hieman toisin. Naimakaaren ensimmäistä kohtaa selittäneessä viitteessä korostettiin, että kihlautuminen alkoi siitä, että mies kosi naista. Jos nainen vastasi myöntävästi, seurasi kihlajaiset, joissa liitto parin välillä solmittiin ja lopuksi avioliitto vahvistettiin vihkimisellä. Lain selitys siis korosti parin välistä suostumusta ja jätti laissa mainitun naisen naittajan sivuosaan. Keskiäikaisissa laeissa esitetty naittajakäytäntö kuitenkin vahvistettiin vuoden 1734 laissa.⁸⁵

Kun tulevasta liitosta ja siihen liittyvistä järjestelyistä päästiin yhteisymmärrykseen, naisen naittaja suoritti kihlausseremonian. Seremoniassa tuli lain mukaan olla paikalla todistajia sekä miehen että naisen puolelta. Tämän jälkeen pari tuli kuuluttaa kolmena sunnuntaina tai pyhäpäivänä kirkossa ennen avioliittoon vihkimistä.⁸⁶ Vuoden 1571 kirkkojärjestyksen mukaan kihlauksen tuli tapahtua sekä miehen että naisen vapaasta tahdosta, todistajien läsnä ollessa ja parin tuli vaihtaa lahjoja.⁸⁷ Vuoden 1686 kirkkolaissa säilyivät samat pääkohdat kuin kirkkojärjestyksessä: kihlauksen tuli tapahtua julkisesti, todistajien läsnä ollessa ja molempien osapuolten vapaasta tahdosta. Kihlaus vahvistettiin kättelemällä ja pari saattoi myös vaihtaa lahjoja.⁸⁸ Vaikka kirkko pyrki kasvattamaan

⁸³ Prästeståndets förslag till kyrkolag 1682, Om Echtenskapet, Andra stycket, Om Trolofningh § VIII.

⁸⁴ 1686 KL XV § I, VI, X, XIII, XIV.

⁸⁵ 1608 ML, Giftermålsbalk 1, viite a; Kaupungilaissa viitataan samassa kohtaa maanlakiin, 1618 KL, Giftermålsbalk 1, viite a; Ruotsin 1734 valtakunnan laki, Naimisen kaari I § 1.

⁸⁶ 1608 ML, Giftermålsbalk 1–3; 1618 KL Giftermålsbalk 1–2.

⁸⁷ 1571 KO, Ordning om ectenskap, Om åtskildnat i echtenskap.

⁸⁸ 1686 KL XV § XII.

papiston suorittaman kihlauksen merkitystä keskiajalta lähtien ja vaati sekä suositti kirkollista avioliittoon vihkimistä, tuli kirkollisesta avioliittoon vihkimisestä pakollista vasta vuoden 1734 valtakunnan lain myötä. Kihlauksen saattoi kuitenkin edelleen valtakunnan lain mukaan suorittaa maallikko. Salaisen kihlauksen ja yhdessä makaamisen muodostama liitto säilytti myös lainvoimaisuutensa edelleen vuoden 1734 valtakunnan laissa.⁸⁹

Normatiiviset lähteet

Normatiivisilla lähteillä tarkoitan erilaisia tekstejä, joissa määriteltiin yhteisössä sallitun käytöksen ja toiminnan rajat kuten lakeja ja hallitsijan antamia asetuksia ja säädöksiä. Normit myös kuvastavat niitä ideaaleja, jotka ovat saaneet vahvimman tuen lait säätäneiden, usein oikeusoppineiden ja yhteiskunnan eliitin keskuudessa.⁹⁰ Toisaalta on otettava huomioon, että mikään normijärjestelmä ei toimi, mikäli ihmiset, joita järjestelmä koskee, eivät koe sen olevan yhteneväinen moraalikäsitöksensä kanssa. Lait eivät siis yksin kuvaa jotakin, joka hierarkkisessa järjestelmässä ylhäältä päin asetetaan koskemaan alempia. Esimerkiksi 1600-luvun siveysrikoksiin liittyvässä lainsäädännössä kyse ei ollut vain kirkon ja valtiovallan ihmisiin kohdistamista kontrollista. Lain tiukat muodot olivat yhteneväiset aikalaisten arvomaailman kanssa ja lakeja soveltamalla maaseutu- ja kaupunkiyhteisöissä pyrittiin elämään rauhassa ja järjestyksessä.⁹¹

Väitöskirjan artikkeleissa tarkastelen normatiivisia lähteitä, joilla säädettiin esiaviolisiin suhteisiin, kihlautumiseen ja avioitumiseen liittyneistä asioista. Ruotsissa maallinen lainsäädäntö jakautui 1600-luvulla maan- ja kaupunginlakeihin, jotka pohjautuivat keskiaikaisiin lakeihin. Maanlaki julkaistiin Mooseksen lain lisäyksiin vuonna 1608 ja kaupunginlaki 1618. Vuosisadan lopulla aloitettiin koko valtakuntaa koskeneen lain valmistelu ja se saatiin päätökseen 1734. Voimaan uusi valtakunnan laki astui 1736. Lain uudistamistyön työläydestä kertonee se, että vielä 1726 julkaistiin uusi versio maanlaista ja vuonna 1730 kaupunginlaista, jotka sisälsivät laajat viittaukset voimassa oleviin asetuksiin ja säädöksiin.⁹²

Aikakauden oikeudenkäyttöön ei kuitenkaan vaikuttanut ainoastaan lait tai sitä täydentäneet säädökset ja määräykset, vaan tuomioistuinten toimintaan vaikutti myös lainkäyttö, se miten eri rikoksissa tuomittiin. Ylimpinä tuomioistuimina toimineet hovioikeudet muodostivat päätöksensä maan- ja kaupunginlakien, asetusten sekä säädösten pohjalta ja käyttivät täydentävänä lainsäädäntönä keskiaikaisia maakuntalakeja. Lisäksi

⁸⁹ Ruotsin 1734 valtakunnan laki, Naimisen kaari; Katso myös Knuutila, *Avioliitto oikeudellisena ja kirkollisena instituutiona*, 94–96.

⁹⁰ Clementsson, *Förbjudna förbindelser*, 23–24; Österberg, ”Rätt och moral”, 143.

⁹¹ Österberg, ”Den gamla goda tiden”, 51.

⁹² Modeér, *Historiska rättskällor i konflikt*, 91–92.

hovioukudet nojautuivat Mooseksen lakiin sekä roomalaiseen oikeuteen. Myös ulkomaisesta oikeudesta haettiin vaikutteita. Merkittävä asema oli lisäksi ennakkotapauksilla ja -päätöksillä. Kahden toisiaan vastaavan tuomion katsottiin muodostavan tavan ja luovan näin perustan tapaoikeudelle. Hovioikeus katsoi aiempien tuomioiden sitovan itseään. Svean hovioikeuden piirissä laadittiin kaksi tapaoikeuskokoelmaa 1600-luvun lopulla. Toisen näistä kokosi Johan Sandeman, toisen Magnus Beckius-Palmcrantz. Beckius-Palmcrantzin kokoelma on osa Ruotsin kansallisarkiston *Ämnessamlingar*-kokoelmaa, ja siitä löytyy muun muassa esimerkkitapauksia esiaviollisiin suhteisiin liittyneiden rikosten tuomitsemisesta Svean hovioikeudessa.⁹³ Kokoelmaan kootut tapaukset kertovat, miten tuomittiin, jos kihlautunut henkilö oli seksuaalisessa kanssakäymisessä muun kuin kihlattunsa kanssa, missä sukulaisasteissa avioituminen oli kiellettyä tai miten tuomittiin, jos pari kihlautui vanhempiensa tietämättä.⁹⁴ Näiden tapausten yhteydessä referoitiin tuomion perusteet ja itse tuomio, mutta ei käyty sen laajemmin keskustelua päätöksen teon perusteista. Sen sijaan samassa *Ämnessamlingar* -kokoelmassa säilytetään *Åke Rålamb's samblebok* -nimistä rikoshakemistoa, joka oli osa laajempaa Åke Rålambin laatimaa teoskokonaisuutta nimeltään *Adelig öfning*. Valtio lunasti kokonaisuudesta *Samblebok*-osan ja sijoitti sen valtionarkistoon vuonna 1698 ja se vertautuu muihin 1600-luvun lopun vuosikymmeninä koottuihin hakemistoihin, jotka koskivat muun muassa ulkoasiainhallintoa, armeijaa, Svean hovioikeutta sekä vuorioikeutta. *Samblebokissa* selitetään esimerkiksi avioliittolupauksen rikkomiseen liittyvää oikeuskäytäntöä.

Olen käyttänyt *Åke Rålamb's samblebokia* yhtenä lähteenä *Responsibility of a Seducer?* -artikkelissa. Mainitsen artikkelin johdannossa⁹⁵, että Rålambin laatima *Samblebok* olisi ollut yksi Svean hovioikeuden teettämistä hakemistoista, mutta näin ei itse asiassa ollut vaan kyseessä on Åke Rålambin yksityisesti koostama moniosainen teos. *Samblebok* on aakkostettu rikoshakemisto, joka koostuu nimikkeensä mukaan erilaisista säädöksistä ja määräyksistä, joita Ruotsissa oli annettu vuoteen 1693 mennessä. Lisäksi Rålamb selitti lakien, säädösten ja määräysten tulkintaa. Rålambin laatima hakemisto on laaja ja koostuu useasta niteestä. Niteet on koottu kirjaimittain siten, että esimerkiksi kirjasta B löytyy kaikki tällä kirjaimella alkavat hakusanat kuten bröllop (suom. häät), kirjasta E Echtenskap (avioliitto), kirjasta T Troloffning (kihlaus) ja niin edelleen. Näin teoksesta voi hakea erilaisin hakusanoin, miten ruotsalaisessa lainsäädännössä säädettiin esiaviollisista suhteista, kihlautumisesta ja avioitumisesta ja miten näihin liittyviä rikoksia tuli tutkia ja tuomita.⁹⁶

Väitöskirjan artikkeleista suurin osa käsittelee yliopistojen konsistoreja, jolloin olen käyttänyt normatiivisina lähteinä myös Uppsalan yliopistossa ja Turun kuninkaallisessa

⁹³ Nilsén, ”Slandering the King”, 206–207; Modéer, *Historiska rättskällor i konflikt*, 86–88.

⁹⁴ Becchius-Palmcrantz *samlingar*, Vol 1, 2, 7, 27a.

⁹⁵ Välimäki, ”Responsibility of a Seducer?”, 192.

⁹⁶ Åke Rålamb's *samblebook*, Vol B, E, T.

akatemiassa voimassa olleita konstituutioita. Hallitsijan vahvistamissa konstituutioissa säädettiin akateemisten yhteisöjen etuoikeuksista eli privilegioista sekä yliopiston ja sen jäsenten toiminnasta. Uppsalan yliopistossa noudatettiin vuosisadan alkupuolella vuonna 1626 annettuja konstituutioita ja vuosisadan puolivälin jälkeen vuonna 1655 annettuja konstituutioita. Turun kuninkaalliselle akatemialle laadittiin omat konstituutiot 1650–1660-luvuilla, joita kutsutaan Brahen konstituutioiksi niiden laatijan Pietari Brahen mukaan. Hallitsija ei koskaan vahvistanut Brahen konstituutioita, mutta tästä huolimatta niitä noudatettiin paikallisissa kysymyksissä. Oikeuden hoitoon liittyvissä kysymyksissä Turussa tuli noudattaa Uppsalan yliopiston konstituutioita. Konstituutiojärjestely oli Turussa voimassa aina vuoteen 1828, jolloin akatemia siirrettiin Helsinkiin.⁹⁷ Tälle tutkimukselle konstituutioiden merkittävimpiä lukuja ovat ne, jotka käsittelevät konsistorien, professorien, rehtorin, varakanslerin ja kanslerin toimintaa sekä määrittävät opiskelijoiden oikeudet ja velvollisuudet. Opiskelijoita koskeneet luvut olivat lähes yhtenevät Uppsalan yliopiston ja Brahen konstituutioissa.

Maallisten ja kirkollisten lakien, asetusten ja säädösten sekä yliopistojen konstituutioiden tunteminen auttaa ymmärtämään tapoja, jolla tuomioistuimet suorittivat tapausten tutkinnan ja antoivat tuomiot. Samoin lainsäädännön tuntemus auttaa ymmärtämään todistajien argumentointia ja käytettyjen puheenvuorojen sisältöjä. Normatiivisia lähteitä käsitellään usein rakenteena, joissa esitettyjen sääntöjen rajoissa yksilöt toteuttivat toimijuuttaan, mutta tässä tutkimuksessa lait ja säädökset nähdään myös toimijuuden mahdollistajina.

Lait, asetukset ja säädökset sekä yliopistojen konstituutiot ovat osa tulkinnallista viitekehystä väitöskirjan artikkeleissa *Agency of Sons, Mothers and Fathers, Hylätty talonpoika ja porvarisleski, Rakkauden käytännöt ja Vill du äkta denna kvinna?* Laajimmin lainsäädäntöön perustuu artikkeli *Responsibility of a Seducer?* Artikkelin lähteenä toimii myös Åke Rålambin *Samblebok*, jota olen analysoinut erityisesti hakusanan *Trolloffning* osalta, jonka yhteydessä Rålamb käsittelee kihlautumisen ohella avioliittolupauksen rikkomistapauksia. *Samblebokin* ja lakien lisäksi tarkastelu ulotetaan tässäkin artikkelissa koskemaan myös lakien tulkintaa ja toimeenpanoa tuomioistuimissa sekä laintulkinnassa tapahtuneiden muutosten aiheuttamia sukupuolittuneita vaikutuksia.

Artikkeleissa käytettyjen normatiivisten lähteiden lisäksi väitöskirjan synteesiosassa on käytetty lähteenä erilaisia kirkollisia lähteitä kuten hiippakuntakokousten pöytäkirjoja sekä piispojen kiertokirjeitä sekä uuden ajan alun Ruotsissa julkaistuja lainselitysteoksia, joiden avulla artikkeleissa esitetyt huomiot asetetaan laajempaan ajalliseen kontekstiin.

⁹⁷ Schybergson, *Per Brabes konstitutioner*, 3–4.

Konsistorit, kämnerinoikeus, raastupa ja tuomiokapituli

Väitökirjan artikkeleissa *Agency of Sons, Mothers and Fathers*, *Hylätty talonpoika ja porvarisleski*, *Rakkauden käytännöt* ja *Vill du äkta denna kvinna?* tarkastelen esiaviollisten suhteiden tutkimista ja tuomitsemista eri tuomioistuimissa. Esiaviollisiin suhteisiin liittyneitä rikoksia tutkittiin ja tuomittiin 1600-luvun aikana maallisissa alemmissa tuomioistuimissa sekä tuomiokapituleissa. Maaseudulla käräjät kokoontuivat pääsääntöisesti kolme kertaa vuodessa ja niitä johtivat kihlakunnan tuomarit ja sekä paikallisista talonpojista koostunut lautamiehistö.⁹⁸ Kaupungeissa tuomioistuimina toimivat raastuvanoikeudet, jotka koostuivat pormestareista, raatimiehistä sekä kaupunginkirjurista. Kaupunkien tuomioistuimet erosivat maalla toimineista käräjistä muun muassa siinä, että ne kokoontuivat istumaan oikeutta huomattavasti useammin jopa useita kertoja viikossa.⁹⁹

Valtakunnan suurimmissa kaupungeissa kuten Turussa ja Tukholmassa toimi raastuvanoikeuden lisäksi kämnerinoikeus, jonka tehtävänä oli helpottaa raastuvanoikeuden työtaakkaa. Kämnerinoikeuden kokoonpano vaihteli Turussa 1600-luvun aikana, mutta paikalla oli aina vähintään yksi raatimies sekä kirjuri. Sekä kämnerin- että raastuvanoikeuden istunnot olivat julkisia. Kämnerinoikeuksissa tutkittiin ja tuomittiin järjestyksessä, lieviä väkivaltarikoksia ja omaisuusrikoksia. Lisäksi Tukholmassa ja Turussa kämnerinoikeuksilla oli oikeus tutkia ja tuomita siveysrikoksia kuten salavuoteuksia ja avioliittolupauksenrikkomistapauksia. Vakavammat siveysrikokset kuten huoruus tutkittiin ja tuomittiin raastuvanoikeudessa. Kämnerinoikeuden tuomiosta saattoi myös valittaa raastuvanoikeuteen. Turun raastuvanoikeudesta ei vielä 1600-luvulla ollut eriytynyt hallinnollisia asioita hoitavaa maistraattia. Tästä syystä raastuvassa hoidettiin rikosasioiden lisäksi kaupungin hallintoon liittyneitä asioita.¹⁰⁰ Raastuvanoikeuden tekemistä tuomioista oli mahdollista valittaa hovioikeuteen. Alempien oikeuksien tuomioista tehtyjen valitusten lisäksi hovioikeuden vahvistettavaksi päätyivät automaattisesti alioikeuksien tuomitsemat tapaukset, joista oli laissa määrätty rangaistukseksi kuolemantuomio.¹⁰¹

Hallitsijan vahvistamat konstituutiot antoivat yliopistoille oman, kaupungista erotetun tuomiovallan. Tämä tarkoitti sitä, että yliopistoyhteisöön kuuluneilla henkilöillä oli oikeus tulla tutkituiksi ja tuomituiksi konsistorissa, kun heitä syytettiin rikoksesta. Yliopistojen tuomiovalta ulottui kuuden peninkulman laajuudelle yliopistokaupungista ja tuomiovallan alle kuuluivat professorit sekä muut akatemian työntekijät perhekuntineen ja palvelusväkineen, akatemian palkolliset ja opiskelijat. Jos rikos oli tapahtunut

⁹⁸ Tamm et al., ”The Law and the Judicial System”, 48–52; Liliequist & Almbjär, ”Early Modern Court Records”, 7–8.

⁹⁹ Ranta, *Turun kaupungin historia*, 692.

¹⁰⁰ Bonsdorff, *Åbo stads historia I*, 279–293; Karonen, *Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa*, 176–185; Karonen, ”Raastuvassa tavataan”, 38, 105–124, Ranta, *Turun kaupungin historia*, 686, 698.

¹⁰¹ Aalto, *Kirkko ja kruunu*, 103; Thunander, *Hovrätt i funktion*, 26, 224; Toivo, ”Discerning Voices”, 145.

kauempana kuin kuuden peninkulman päässä, tapaus tutkittiin paikallisessa tuomioistuimessa ja siitä tuli informoida yliopiston konsistoria.¹⁰²

Kuten kaupunkien raastuvanoikeudet myös yliopistojen konsistorit olivat hallinnollisia ja oikeudellisia elimiä, joiden tehtävänä ei ollut yksin istua oikeutta vaan myös valvoa yliopistossa annettavaa opetusta, huolehtia yliopiston taloudesta sekä ohjata opiskelijoiden kasvua ja kehitystä muutenkin kuin opintojen parissa. Oikeudenhoito tosin vei eniten konsistorien aikaa.¹⁰³ Konsistorin istuntoja johti vuosittain vaihtuva ja professorikunnan keskuudestaan valitsema rehtori, joka valittiin vuorollaan eri tiedekunnista kiertävän järjestelmän mukaan.¹⁰⁴ Rehtorin erityisenä tehtävänä oli johtaa työtä yliopistossa, valvoa opetusta ja opiskelijoiden opintoja. Lisäksi hänen tehtävänään oli valvoa professorikunnan, yliopiston palkollisten ja opiskelijoiden moraalia. Rehtori oli myös konsistorien koollekutsuja.¹⁰⁵

Sekä Uppsalan yliopistossa että Turun kuninkaallisessa akatemiassa toimi kaksi konsistoria, alempi ja ylempi.¹⁰⁶ Rikosasioissa alemman ja ylemmän konsistorin asemaa suhteessa toisiinsa voi verrata kämnerin- ja raastuvanoikeuteen. Alemmassa konsistorissa käsiteltiin painoarvoltaan vähäisempiä asioita kuin ylemmässä konsistorissa. Ylemmän konsistorin muodostivat rehtori sekä koko professorikunta, alemman konsistorin kokoonpano oli suppeampi. Myös alempaa konsistoria johti rehtori. Vuoden 1626 konstituutioiden mukaan rehtorin lisäksi alempaan konsistoriin valittiin kymmenen professoria, mutta vuoden 1655 konstituutioissa kokoonpanoa muutettiin pienemmäksi. Nyt rehtorin kanssa oikeutta istui yhteensä viisi professoria, jotka edustivat eri tiedekuntia. Alempaan konsistoriin kuuluneet professorit vaihdettiin säännöllisin väliajoin, jotta konsistoreissa istumisesta aiheutunut työtaakka ei käynyt liian raskaaksi.¹⁰⁷ Professorit

¹⁰² 1626 konstituutiot, I De academia ejusque juribus; 1655 konstituutiot, III Om de bägge konsistorierna och deras uppgift; 1661 Brahen konstituutiot, I Om akademien, dess rättigheter och jurisdiktion; *Drottning Kristinas privilegier*, 373–374; Katso myös Kallenberg, ”Akademisk jurisdiktion”, 98–101.

¹⁰³ Annerstaedt, *Uppsala universitets historia. Andra delen*, 9; Geschwind, *Stökiga studenter*, 17; Klinge, *Turun kuninkaallinen akademia*, 108–113.

¹⁰⁴ Geschwind, *Stökiga studenter*, 66.

¹⁰⁵ 1626 konstituutiot, IV De rectoris officio, ubi et de delinquentis coercionem; 1655 konstituutiot, IV Om rektors ämbete; 1661 Brahen konstituutiot, IV Om rektors ämbete; Bonsdorff, *Åbo stads historia II*, 255–261, 270; Annerstaedt, *Uppsala universitets historia. Första delen*, 216–218; Annerstaedt, *Uppsala universitets historia. Andra delen, universitetets organisation och verksamhet*, 39; Annerstaedt, *Uppsala universitets historia. Andra delen, universitetets öden*, 18.

¹⁰⁶ Konsistori nimitystä on aiemmassa tutkimuksessa käytetty myös tuomiokapitulista. Nimitykset johtuvat elinten latinankielisistä nimityksistä, *Consistorium academicum* ja *Consistorium ecclesiasticum*, joista ensimmäinen on akateeminen konsistori ja jälkimmäinen kirkollinen konsistori eli tuomiokapituli. Käytän yliopistojen konsistoreista nimitystä konsistori ja erotan kirkollisen konsistorin edellisistä käyttämällä siitä nimitystä tuomiokapituli.

¹⁰⁷ Vuoden 1655 konstituutioiden mukaan alemman konsistorin kokoonpanoon kuului talousasioita käsiteltäessä lisäksi akatemian inspektorit sekä rahastonhoitaja. 1626 konstituutiot, III De Concilio seu Consistorio duplici et utriusque officio; 1655 konstituutiot, III Om de

edustivat konsistorissa samalla tavalla paikallistuntemusta akateemisesta yhteisöstä kuin käräjillä lautamiehinä toimineet talonpojat tai kämnerinoikeudessa ja raastuvassa toimineet porvarit.¹⁰⁸ Konsistorit myös kokoontuivat suunnilleen yhtä usein kuin kaupungin tuomioistuimet. Ne kutsuttiin koolle sekä Turussa että Uppsalassa koko vuosisadan ajan useita kertoja kuussa, jopa useita kertoja viikossa.

Esiaviollisten suhteisiin liittyneiden rikosten tutkinta aloitettiin usein alemmasta konsistorista ja siirrettiin sitten ylempään konsistoriin tuomiota varten. Alemman konsistorin tuomiosta saattoi myös valittaa ylempään konsistoriin ja sen tuomiosta vielä hovioikeuteen. Vuoden 1655 konstituutioiden mukaan konsistorien tuli kuolemantuomioon johtavien tai muiden vakavampien rikosten kanssa toimia kuten muidenkin alioikeuksien eli lähettää tuomio hovioikeuteen vahvistettavaksi.¹⁰⁹ Turussa hovioikeuden ja akatemian suhde ei aina ollut mutkaton. Akatemia kävi 1600-luvun jälkipuoliskolla keskustelua konsistorin juridisesta asemasta suhteessa hovioikeuteen. Akatemia olisi halunnut noudattaa edelleen juridisissa asioissa vuoden 1626 konstituutioita tai Brahen konstituutioita, jotka antoivat kanslerille enemmän valtaa suhteessa hovioikeuteen kuin vuonna 1655 vahvistetut konstituutiot ja asettivat akatemian juridisesti kanslerin eikä hovioikeuden alaisuuteen. Akatemian kansleri Pietari Brahe kuitenkin vahvisti vuonna 1667, että akatemian tuli noudattaa Uppsalan yliopiston konstituutioita juridisissa asioissa.¹¹⁰ Akatemian toive itsenäisemmästä asemasta suhteessa hovioikeuteen ja 1600-luvun lopulla jatkunut kapinointi hovioikeuden asemaa vastaan olikin turhaa. Ajatus siitä, että Turun akatemialla olisi ollut laajemmat oikeudet suhteessa hovioikeuteen kuin Uppsalan yliopistolla, oli jo lähtökohtaisesti epärealistinen. Uppsalan yliopisto oli valtakunnan yliopistoista korkeimmassa asemassa ja muiden yliopistojen esikuva.¹¹¹

Käytän artikkeleissa ja väitöskirjan synteosiosassa alemmasta ja ylemmästä konsistorista yleistermiä konsistori, sen tarkemmin erottelematta kummasta konsistorista oli kulloinkin kyse. Tämä johtuu siitä, että pöytäkirjoja kirjoitettaessa konsistorien istunnot vuorottelevat tekstissä ja konsistorit tunnistaa ainoastaan tekstissä ilmoitetun osallistujalistan perusteella. Konsistorit olivat limittäisiä, sillä kaikki alemman konsistorin jäsenet istuivat myös ylemmässä konsistorissa. Täten konsistorien välillä ei ollut kummassakaan kaupungissa näkemyseroja siitä, miten tapaukset olisi tullut tutkia ja tuomita.

bägge konsistorierna och deras uppgift; 1661 Brahen konstituutiot, III Om de bägge konsistorierna och deras uppgifter samt om rättegångsordningen.

¹⁰⁸ Lautamiehistä katso Toivo, ”Discerning Voices”, 145, & Miettinen, *Suicide, Law and Community*, 175; Kämnerin- ja raastuvanoikeuden jäsenistä katso Karonen, ”Raastuvassa tavataan”, 38–40.

¹⁰⁹ 1626 konstituutiot, VII De ordine judiciorum et apellationibus; 1655 konstituutiot, I om universitetet, dess rättigheter och jurisdiktion, VII Om rättegång och överklagande.

¹¹⁰ Ranta, *Turun kaupungin historia*, 737–738; Schybergson, *Per Brahes konstitutioner*, 3.

¹¹¹ Laasonen, *Johannes Gezelius vanhempi*, 286–288; Lindroth, *Svensk lärdomshistoria*, 47; Parvio, *Isaacus Rothovius*, 266–267.

Tutkimuskysymyksiin vastaamisen näkökulmasta yliopistojen sisäisten konsistorien toiminnan analyysillä ei ole merkitystä.

Akateemisessa hierarkiassa rehtorin yläpuolella olivat varakansleri ja kansleri. Kanslerin tehtävänä oli ennen kaikkea valvoa, ettei yliopiston oikeuksia loukattu eikä yliopistolle aiheutunut minkäänlaista vahinkoa. Lisäksi hänen tuli valvoa koko yliopiston ja akateemisen yhteisön jäsenten toimintaa sekä yliopiston etuja. Hänen tuli vieraillla yliopistossa vähintään kerran vuodessa tarkastaakseen opetuksen laadun ja opiskelijoiden oppimisen tason. Kanslerille voitiin myös osoittaa konsistorin tuomitsemia tapauksia ja hänellä oli oikeus muuttaa konsistorin antamaa tuomiota. Näissä tapauksissa kanslerin tuli tosin päättää asiasta yhdessä hovioikeuden presidentin, maaherran sekä piispan kanssa. Kanslerit eivät vierailleet yliopistoissa useinkaan, vaan heidän silminään ja korvinaan paikkakunnalla toimivat varakanslerit. Turussa varakanslerina toimi piispa, Uppsalassa arkkipiispa.¹¹²

Yliopistot olivat läheisesti kytköksissä kirkkoon 1600-luvulla. Sekä Turussa että Uppsalassa tämä näkyi myös fyysisenä rakennusten sijoitteluna kaupunkitilassa, jossa yliopistorakennukset oli sijoitettu aivan kaupungeissa sijainneiden tuomiokirkkojen läheisyyteen. Uppsalassa nykyään yliopistomuseona toimiva Gustavianum-rakennus toimi 1600-luvulla yliopistorakennuksena ja sijaitsee vastapäätä tuomiokirkon pääsisäänkäyntiä. Tuomiokapituli on sijainnut kirkon muuriksi kutsutussa, kirkkoa kiertäneessä rakennuksessa. Turussa yliopiston rakennukset oli sijoitettu vastaavasti lähelle tuomiokirkkoa ja uusi 1820-luvulla valmistunut akatemiarakennus sijaitsee sekin aivan tuomiokirkon läheisyydessä.¹¹³ Rakennusten läheisyyden ja piispojen roolin lisäksi teologian professorit sekä filosofisen tiedekunnan prebendaprofessorit¹¹⁴ sitoivat yliopistoja ja kirkkoa yhteen. Sekä Turun kuninkaallisessa akatemiassa että Uppsalan yliopistossa edellä mainitut professorit istuivat yliopiston konsistorissa ja tuomiokapitulissa. Turussa tuomiokapitulia johti piispa ja Uppsalassa arkkipiispa, mikä ei kuitenkaan tarkoittanut, että tuomiokapituli olisi ollut tuomioistuimena konsistorin yläpuolella. Tuomiokapitulin ja yliopiston konsistorin toiminta-alueet olivat pääasiassa erillään toisistaan. Avioliittolupauksen rikkomistapaukset ovat niitä harvoja tapauksia, joissa nämä instanssit tekivät yhteistyötä.¹¹⁵

¹¹² 1626 konstituutiot, Caput secundum, De cancellario academia eiusque jure et officio, ut et de procancellario; 1655 konstituutiot, II Om universitetets kansler, hans rätt och ämbete samt om prokansler; 1661 Brahen konstituutiot, II Om akademiens kansler, hans rätt och ämbete, såsom ock om prokansler; Annerstaedt, *Uppsala universitets historia. Första delen*, 213; Annerstaedt, *Uppsala universitets historia. Andra delen, universitetets öden*, 16; Annerstaedt, *Uppsala universitets historia. Andra delen, universitetets organisation och verksamhet*, 23–24.

¹¹³ Turun kuninkaallisen akatemian rakennusten sijoittumisesta katso Knapas, ”Yliopiston rakennukset”, 250–254.

¹¹⁴ Prebendaprofessorit saivat palkkaetua jonkin seurakunnan tai maatilän tuottamasta tulosta.

¹¹⁵ *Cuning. Majj:tin asetis, Cuinga Oikeuden käyminen Duomio-Capitulumis pitä pidettämän*, I; Välimäki, ”Samarbete och kontinuerliga förhandlingar”, 10–14; Tuomiokapitulista tuomioistuimena

Tuomiokapitulin pöytäkirjojen tarkastelu on jätetty tämän tutkimuksen ulkopuolelle, koska Turussa tuomiokapitulin pöytäkirjoista suurin osa on palanut. Pöytäkirjat ovat säilyneet vain vuosilta 1656–1661.¹¹⁶ Lisäksi ne opiskelijoita koskeneet tapaukset, joista löytyy merkintä tuomiokapitulin pöytäkirjasta, ovat niin lyhytsanaisia, etteivät käsittelety tuo lisäinformaatiota konsistorien pöytäkirjoissa esitettyyn. *Agency of Sons, Mothers and Fathers* -artikkelissa tarkasteltuja tapauksia ei puolestaan ole löydettävissä tuomiokapitulin säilyneistä pöytäkirjoista. *Hylätty talonpoika ja porvarisleski* -artikkelissa tarkastellaan tapausta, jota käsiteltiin kaupungin tuomioistuinten lisäksi tuomiokapitulissa. Tuomiokapitulin toimintaa ja päätöksiä on tässä tapauksessa mahdollista seurata kaupungin tuomioistuinten pöytäkirjoihin referoiduista merkinnöistä.

Tuomiokirja-aineiston valinta

Turun kuninkaallisen akatemian konsistorin pöytäkirjat, joista voi myös käyttää nimitystä tuomiokirja, ovat 1600-luvun osalta säilyneet lähes yhtenäisenä sarjana akatemian perustamisvuodesta 1640 lähtien. Sarjassa on ainoastaan heinäkuusta 1695 kesäkuun loppuun 1699 katkos, jolta ajalta pöytäkirjat ovat tuhoutuneet. Uppsalan yliopiston pöytäkirjojen sarja on täydellinen vuosilta 1624–1699. Sekä Turun että Uppsalan yliopistojen konsistorien pöytäkirjat on julkaistu 1600-luvun osalta, ja niteet sisältävät asiasana- ja henkilöhakemistot. Olen käyttänyt julkaistuja pöytäkirjoja ja niiden hakemistoja kirjoittaessani esiaviollisiin suhteisiin liittyviä tapauksia. Hakemistosta esiaviollisiin suhteisiin liittyvät tapaukset löytyvät rikosnimikkeiden *lägesrmål*, *lönskaläge* sekä *brytande av äktenskapslöfte* mukaan. Yhtä rikostapausta saatettiin käsitellä kerran tai useaan otteeseen viikkojen, kuukausien tai vuosien ajan. Hakemistoista ei kuitenkaan löydy jokaista käsitelykertaa, ja tästä syystä olen laajentanut hakua tarkistamalla tapaukseen liittyvien henkilöiden osalta, milloin heidät mainitaan pöytäkirjoissa. Näin olen onnistunut etsimään kummankin yliopiston konsistorien pöytäkirjasta ne kerrat, jolloin kutakin tapausta on käsitelty. Jos Turun akatemian konsistorien tutkimien tapausten yhteydessä on mainittu tai muuten on ollut syytä olettaa, että tapausta on tutkittu myös kaupungin tuomioistuimissa, olen perehtynyt myös kaupungin tuomioistuinten tuomiokirjamerkintöihin tapaukseen liittyen.

Turun kuninkaallinen akademia tutki 1600-luvun aikana yhteensä 78 esiaviollisiin suhteisiin liittynyttä tapausta, joista 24 tapausta oli avioliittolupauksen rikkomistapauksia. Uppsalassa vastaavasti tutkittiin 116 esiaviollisiin suhteisiin liittynyttä tapausta, joista

katso Jarrick & Söderberg, *Odygd och vanära*, 98–125; Heininen, ”Lehtorikapitulista professorikapituliksi?”; Lennartsson, *I säng och säte*, 32–53.

¹¹⁶ *Consistorii Ecclesiastici Aboensis protokoller I–II*.

avioliittolupauksen rikkomistapauksia oli 30. *Vill du äkta denna kvinna?* ja *Rakkauden käytännöt* -artikkeleissa olen käyttänyt lähteinä yliopistojen konsistorien käsittelemiä avioliittolupauksen rikkomistapauksia. *Agency of Sons, Mothers and Fathers* -artikkelissa olen puolestaan tarkastellut kaikkia Turun kuninkaallisen akatemian konsistorin tutkimia, esiaviollisiin suhteisiin liittyneitä tapauksia, joiden tutkinnassa vanhemmat olivat jollakin tavalla osallisina. Näitä tapauksia oli avioliittolupauksen rikkomisen lisäksi neidonloukkaus ja salavuoteustapaukset. Tapauksia, joissa vanhemmat olivat osallisina, oli yhteensä 19 eli 24 prosenttia kaikista esiaviollisiin suhteisiin liittyneistä tapauksista.

Akatemian konsistorin tapausten lisäksi *Agency of Sons, Mothers and Fathers* -artikkelissa olen tarkastellut Turun kaupungin tuomioistuimissa tutkittuja tapauksia. Turun kämnerinoikeuden tuomiokirjat ovat säilyneet lähes täydellisinä sarjoina vuodesta 1639 ja raastuvanoikeuden vuodesta 1623 lähtien. Tuomiokirjoja saatettiin kirjoittaa useampana sarjana kuten Turussa, missä kirjoitettiin 1600-luvulla ainakin kaksi sarjaa raastuvanoikeuden pöytäkirjoja: toinen lähetettäväksi hovioikeuteen, toinen säilytettäväksi kaupungin omassa arkistossa. Sarjat eroavat lievästi toisistaan, sillä hovioikeuteen lähetettyihin tuomiokirjoihin ei kirjattu esimerkiksi kaupungin sisäistä hallintoa koskevia päätöksiä.¹¹⁷ Kämnerinoikeuden osalta on Turusta säilynyt ainoastaan hovioikeuteen lähetetyt tuomiokirjat, joita säilytetään Kansallisarkiston Helsingin toimipisteessä. Olen käynyt kämnerinoikeuden pöytäkirjat läpi 1640- ja 1660-luvuilta sekä vuosilta 1684–1695. Olen pääasiassa perehtynyt kämnerinoikeuden tuomiokirjoihin, sillä Turussa esiaviollisiin suhteisiin liittyneet rikokset tutkittiin ja tuomittiin lähtökohtaisesti kämnerinoikeudessa.¹¹⁸

Otantavuodet on valittu aiemmassa tutkimuksessa esitettyjen, esiaviollisiin suhteisiin liittyneiden oikeuskäytännöissä tapahtuneiden muutosten ajankohtien perusteella ja ylös on kirjattu kaikki esiaviollisiin suhteisiin liittyneet tapaukset.¹¹⁹ Tapaukset on löydetty tuomiokirjoja läpikäymällä, sillä tuomiokirjat sisältävät ainoastaan henkilöhakemistot, joista ei ole apua tiettyjä rikostapauksia etsittäessä. Toisaalta henkilöhakemistoja on käytetty hyväksi, kun on etsitty kämnerinoikeudesta raastupaan tai yliopiston konsistorista kaupungin tuomioistuihin siirtyneitä tapauksia. Esiaviollisista suhteista syytettyjen poikien vanhemmat eivät tulleet kaupungin oikeusistuimiin poikiensa kanssa eikä heitä mainittu muutenkaan tuomiokirjoissa poikien tapausten tutkinnan yhteydessä ennen 1660-lukua. Vuosisadan puolivälin jälkeenkin vanhemmat mainitaan harvoin poikien esiaviollisten suhteiden tutkimisen yhteydessä: 1660-luvulta ja vuosien 1684–1695 väliseltä ajalta löytyy kaupungin tuomioistumista yhteensä 219 tapausta, jotka liittyvät

¹¹⁷ Toropainen, *Päättäväiset porvarskat*, 28–29.

¹¹⁸ Karonen, *Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa*, 181–182.

¹¹⁹ Aalto, *Kirkko ja kruunu*, 91–130; Hansen, *Ordnade bushäll*, 214–230; Lennartsson, *I säng och säte*, 79–165.

esiaviollisiin suhteisiin. Näistä 12 tapauksessa vanhemmat olivat jollakin tavalla osallisina.

Hylätty talonpoika ja porvarisleski -artikkeli perustuu yksittäistapaukseen, joka on löydetty kämnerinoikeuden pöytäkirjoja läpikäytäessä. Tutkinnan aikana tapauksen käsittely siirtyi raastuvanoikeuteen, joten olen käyttänyt lähteenä myös raastuvanoikeuden tuomiokirjoja niiltä osin kuin niissä käsitellään artikkelin keskiössä olevaa talonpojan ja lesken tapausta.

Artikkelien lähderyhvät on valittu eri syistä. *Vill du äkta denna kvinna?* ja *Rakkauden käytännöt* -artikkeleissa olen käyttänyt lähteinä Turun kuninkaallisen akatemian ja Uppsalan yliopiston konsistorien pöytäkirjoja, sillä artikkeleissa on keskitytty opiskelijoiden esiaviollisten suhteiden ja yliopistojen konsistorien toiminnan tutkimiseen. *Agency of Sons, Mothers and Fathers* -artikkelissa tarkastelu on laajennettu akatemian pöytäkirjoista kaupungin tuomioistuinten tuomiokirjoihin, sillä ne mahdollistavat laajemmin eri perheenjäsenten toimijuuden tutkimisen poikien esiaviollisiin suhteisiin liittyen. *Vill du äkta denna kvinna?* -artikkelissa tuodaan esiin, että perheillä oli suurempi merkitys Uppsalan yliopiston konsistorin tutkimissa avioliittolupauksen rikkomistapauksissa kuin Turun akatemian tutkimissa tapauksissa.

Tarkastelemalla sekä Turun kuninkaallisen akatemian konsistorin että kaupungin tuomioistuinten käsittelemiä tapauksia, jotka liittyivät esiaviollisiin suhteisiin, voidaan muodostaa laajempi kuva perheiden toiminnasta ja perhesuhteiden dynamiikasta tapauksissa, joissa poikaa syytettiin esiaviollisesta suhteesta. Samoin *Hylätty talonpoika ja porvarisleski* -artikkelissa käytetyn, ainoastaan Turun kaupungin tuomioistuimissa käsitellyn avioliittolupauksen rikkomistapauksen mukaan avartaa miesten ja naisten toimijuuden tarkastelun näkökulmaa. Väitöskirjan laajuuden rajoissa samanlaista tutkimusta ei ollut mahdollista tehdä Uppsalan osalta, vaikka vertailu kaupunkien välillä myös tässä olisikin ollut antoisaa erityisesti *Vill du äkta denna kvinna?* -artikkelissa esitettyjen huomioiden pohjalta. Tämä tutkimus odottaa vielä tekijäänsä tulevaisuudessa.

Tuomiokirjat

Tuomiokirjat muodostavat 1600-luvun tutkimuksessa yhden merkittävimmistä lähderyhmistä ja ne ovat aikakauden tutkijalle aarreaaitta. Tuomiokirjoja on käytetty historian- ja sukututkimuksessa lähteenä ainakin jo 1900-luvun alusta lähtien. Merkittävä käänne tuomiokirjojen saamiseksi laajemmin tutkijoiden käyttöön oli 1960-luvulla aloitettu tuomiokirjakortiston (Tuokko) kokoaminen. Kuten muukin historiantutkimus myös tuomiokirjatutkimus on kokenut vuosikymmenten aikana muutoksia. Suomen historian professori Pentti Virrankoski pohti vuonna 1970 julkaistussa lyhyessä kirjassaan *Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa* tuomiokirjojen erityisluonnetta. Hän

nosti esiin kolme haastetta, jotka liittyvät tuomiokirjojen tutkimiseen: tuomiokirjojen ilmaisutavan hankaluus, teksteissä esiintyvät virheet ja tietojen sattumanvaraisuus.¹²⁰ Virrankosken lähtökohta tuomiokirjojen tutkimukselle oli muun muassa sen arvioiminen, oliko menneisyydessä tehdyt tuomiot tehty oikein ja riittävin perustein.

Tuomiokirjojen tulkinnallisesta haasteesta päästiin yli esimerkiksi tutkimalla menneisyyden rikosrakennetta. Tultaessa 1990-luvulle tuomiokirjoja lähteenään käyttäneet pohjoismaiset historiantutkijat keskittyivät pääasiassa tutkimaan rikosten määriä ja oikeudenkäyttöä.¹²¹ Tämän tutkimusperinteen juuret olivat 1960-luvulla tapahtuneessa tutkimuksen näkökulmien muutoksessa, kun kansallisesta ja eliittien historiasta siirryttiin tutkimaan niin sanottua tavallista kansaa. Pohjoismaisten tutkijoiden näkökulma oli usein kvantitatiivinen, aineistoa koottiin pitkältä ajalta ja laajoilta maantieteellisiltä alueilta, mikä mahdollisti rikosrakenteen ajallisen ja maantieteellisen vertailun.¹²² Tämän tutkimusperinteen tulokset koottiin 1900-luvun lopun osalta yhteispohjoismaiseen antologiaan *People Meet the Law. Control and Conflict-Handling in the Courts*, jonka toimittivat oikeushistorioitsijat Eva Österberg ja Sølvi Sogner.¹²³

Historiantutkimukseenkin voimakkaasti vaikuttaneen kulttuurisen käänteen myötä kvantitatiivisen tutkimusotteen rinnalle alkoi 1990-luvulla ilmestyä enenevässä määrin myös kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä käyttävää tuomiokirjatutkimusta. Tuomiokirjatutkijat olivat 1990- ja 2000-luvuilla yhä harvemmin kiinnostuneita siitä, onko tuomiokirjoissa esitetyt todistajanlausunnot totta tai ovatko tuomiokirjoissa esitetyt todisteet riittävät tuomion antamisen suhteen. Tutkijat olivat ennemminkin kiinnostuneita siitä, mitä tuomiokirjat kertovat menneisyyden mentaliteeteista, yhteisöistä ja tavasta elää.¹²⁴

Uudelle vuosituhannele siirryttäessä tuomiokirjatutkimuksessa ovat painottuneet kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmät ja tutkimus on noudattanut historiantutkimuksessa yleisesti hallitsevia ja nousevia trendejä. Tuomiokirjoja on käytetty niin itsemurhien ja oikeudellisten muutosten, alkoholikulttuurin, ruumiillisuuden, tunteiden, tilallisuuden, kuin uusmaterialismin tutkimiseen.¹²⁵ Vaikka tutkimusten teoreettiset lähtökohdat ja metodologiset ratkaisut ovat vuosikymmenten aikana muuttuneet, ovat tutkijat kuitenkin pyrkineet samaan päämäärään: ymmärtämään menneisyyden ihmistä ja yhteisöjä.

¹²⁰ Virrankoski, *Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa*, 126–129.

¹²¹ Koskivirta, ”Medieval and Early Modern Court Records”, 25–26; Liliequist & Almbjär, ”Early Modern Court Records and Supplications”.

¹²² Aalto, *Kirkkon ja kruunu*, 16; Karonen, ”Perspektiv och metoder inom domboksforskningen”, 27–28.

¹²³ Österberg & Sogner, *People Meet the Law*.

¹²⁴ Karonen, ”Perspektiv och metoder inom domboksforskningen”, 33–35.

¹²⁵ Kietäväinen-Sirén, *Eriytynen ystävyys*; Lahti, *Tietäjiä, taikoja, hautausmaita*; Laitinen, ”Materiaalinen kaupunki”; Laitinen, *Order, Materiality, and Urban Space*; Lares, *Alkoholinkäytön sosiaaliset merkitykset*; Miettinen, *Suicide in Seventeenth-Century Sweden*; Runesson, *Blod, kött och tårar*; Savolainen, *Teksteistä rakennettu kaupunki*; Salmela, *Kuolemantekoja*.

Tässä tutkimuksessa käytän tuomiokirjoja niin tuomioistuinten kuin yksilöidenkin tutkimiseen. Tutkin tuomiokirjoja perinteisen historiallisen lähdekritiikin sekä kontekstualisoinnin keinoin. Lähteitä lukiessani olen kysynyt, miksi, kenen toimesta ja mihin tarkoitukseen lähde on syntynyt. Miksi tuomiokirjassa lukee se, mitä siellä lukee? Mitä tai kenen tarkoitusta se palvelee? Tuomiokirjatekstejä lukiessa olen ottanut myös huomioon sen, että ihmiset useimmiten tiesivät, mitä heidän kannatti sanoa ja miten argumentoida, jotta he ja heidän sanomisensa olisivat mahdollisimman uskottavia niin oikeuden kuin oikeudenkäyntiä seuraamaan tulleen rahvaan edessä. Tällöin oli mahdollista, että ihmiset eivät oikeuden edessä puhuneet täysin totta tai että kirjuri oikoi ja järjesti uudelleen asioita kirjoittaessaan puhtaaksi tuomiokirjaa, jotta tuomioistuimen antama tuomio tulisi perustelluksi riittävästi. Kummassakin tapauksessa sekä puhutun että kirjoitetun tekstin tuli kuitenkin olla aikalaisille uskottavaa ja kuvata mahdollisina ja todennäköisinä pidettyjä tapahtumia. Ihmisten tuli esittää asiat niin, että oikeudenistuntoon osallistuneet ja hovioikeudessa tekstin tarkastaneet virkamiehet pitivät tapahtumia mahdollisina ja tuomioistuimen toimia ja tuomioita oikeudenmukaisina.¹²⁶

Tarkastelen esiaviollisiin suhteisiin liittyneitä tapauksia lainsäädännön sekä aikakauden yhteiskunnallisten ja kulttuuristen olojen valossa. Esiaviollisiin suhteisiin liittyneitä tapauksia tutkiessaan yliopistojen konsistorit ja Turun kaupungin tuomioistuimet ottivat selvää parin taustasta ja tapahtumista heidän välillään ennen kuin he tulivat oikeuden eteen. Näin tuomiokirjoihin kirjattiin paljon sellaista, joka kertoo meille 1600-luvulla eläneiden naimattomien miesten ja naisten, heidän perheidensä ja ylipäätään yliopistokaupungeissa eläneiden ihmisten elämästä. Lisäksi konsistorien pöytäkirjat kertovat tuomioistuimen toiminnasta.

Konsistorien pöytäkirjoja kirjattiin samoja periaatteita noudattaen kuin käräjien, kämnerin- tai raastuvanoikeuden tuomiokirjoja. Kaupungin tuomioistuimissa pöytäkirjojen laatimisesta vastasi kaupunginsihteeri, jonka apuna toimi kaupunginkirjuri, kämnerinoikeuden kirjuri ja puhtaaksikirjoittaja.¹²⁷ Yliopistoissa pöytäkirjojen laatimisesta vastasi akatemiasihteeri, jonka tehtävänä konstituutioiden mukaan oli parhaan ymmärryksensä mukaan kirjata ylös konsistorin tapahtumat, siellä käydyt keskustelut, tuomiot ja antaa osallisille kopio tuomiosta näiden niin toivoessa ja rehtorin sen salliessa. Hänen tuli myös pitää tiliä konsistorin määräämistä sakoista sekä kirjata ylös sellainen, joka yleisen kiinnostavuuden vuoksi piti säilyttää kirjallisesti. Lisäksi hänen tehtävänään oli kirjoittaa pöytäkirjat puhtaaksi seuraavan konsistorin tapaamiseen mennessä, jotta uuden istunnon alkaessa voitaisiin tarkastaa edellisen tapaamisen pöytäkirja. Käytännössä puhtaaksikirjoittaminen ei kuitenkaan onnistunut konstituutioiden edellyttämässä aikataulussa ja puhtaaksikirjoitetut pöytäkirjat tulivat valmiiksi paljon myöhemmin ainakin Uppsalan yliopistossa. Kummassakin yliopistossa sihteerin apuna toimi 1600-luvun

¹²⁶ Kietäväinen-Sirén, *Eriytyinen ystävyys*, 34.

¹²⁷ Bonsdorff, *Åbo stads historia II*, 211–213; Ranta, *Turun kaupungin historia*, 581–583, 686.

puolivälistä eteenpäin kirjuri, joka auttoi dokumenttien kirjoittamisessa.¹²⁸ Kirjurit siis laativat istunnoista konseptipöytäkirjat varsinaisen istunnon aikana ja puhtaaksikirjoittivat ne myöhemmin. Järjestelmä oli hyvin samankaltainen kuin käräjien tai kaupungin tuomioistuinten pöytäkirjoja laadittaessa. Puhtaaksikirjoitettuja ja hovioikeuteen lähetettyjä tuomiokirjoja kutsutaan renovoiduiksi tuomiokirjoiksi. Tuomiokirjoista tuli löytyä perustelut tuomioistuimen antamille tuomioille, jotta hovioikeus saattoi arvioida, oliko tuomiot annettu oikein perustein.¹²⁹

Väitöskirjani artikkeleissa olen analysoinut tuomiokirjoja kolmitasoisina lähteinä. Tuomiokirjoissa kuvataan ensinnäkin tuomioistuimen toimintaa, tutkimusprosessia sekä päätöksentekoa. Toiseksi niissä kuvataan oikeuteen tulleiden henkilöiden oikeudellista toimintaa ja kolmanneksi sitä, mitä oikeuden eteen tulleiden henkilöiden välillä on tapahtunut ennen kuin oikeuteen on päädytty tai tapauksen käsittelyn aikana tuomioistuimen ulkopuolella. Nämä tasot limittyvät tuomiokirjatekstissä, sillä tuomiokirjat kirjoitettiin määrätyn kaavan mukaan ja teksti koostui erilaisista osista. Pääasiallisesti tekstit muodostuivat pääkertomuksesta ja alakertomuksista.¹³⁰

Pääkertomus sisälsi oikeudenkäynnin aikaiset tapahtumat ja siinä kuvattiin tuomioistuimen toimintaa, tutkimusprosessia ja päätöksentekoa. Tekstillä oli selkeä alku ja loppu, jotka kirjattiin suhteellisen samalla tavalla kaikkien rikosten kohdalla. Tapaukset aloitettiin kertomalla, ketä syytettiin, kenen toimesta ja mistä rikoksesta. Jos asiaa oli käsitelty jo aikaisemmin, kerrattiin, mitä oli tapahtunut ja mistä jatkettiin. Loppuun kirjattiin yhteenvedonomaaisesti, mitä tapauksessa oli päätetty. Tämä tarkoitti tuomiota tai päätöstä siitä, miten tapauksen käsittelyä jatkettaisiin tulevaisuudessa, jos tuomiota ei voitu vielä julistaa. Pääkertomus sisälsi myös todistajien esittelyn, heidän haastamisensa ja sen perustelut. Pääkertomuksessa siis keskityttiin lain edellyttämiin asioihin tapauksen tutkinnassa ja siinä käytettiin oikeudellista ja rikossanastoa. Pääkertomuksen tarkoitus oli osoittaa, että tuomioistuin oli toiminut laillisesti ja muodostanut päätöksensä lain edellyttämällä tavalla. Kirjuri laati tuomiokirjatekstit oikeudessa puhutun perusteella, siirtäen kirjalliseen muotoon sen, mitä oikeudessa oli tapahtunut, mitä ihmiset olivat puhuneet ja toisaalta, mitä oikeuteen tulleet ihmiset kertoivat tapahtuneen tuomioistuimen ulkopuolella. Suomen maaseudulla tämä tarkoitti myös puhutun suomen kielen

¹²⁸ 1626 konstituutiot, XIII De notario academiae; 1655 konstituutiot, XII Om akademieseckreteraren, hans val och ämbete; 1661 Brahen konstituutiot, XI Om akademiens sekreterare, hans val och ämbete; Annerstaedt, *Upsala universitets historia. Andra delen, universitetets organisation och verksamhet*, 49; Annerstaedt, *Upsala universitets historia. Andra delen, universitetets öden*, 17–18.

¹²⁹ Andersson, *Tingets kvinnor och män*, 47; Jansson, *Kvinnofrid*, 44.

¹³⁰ Tuomiokirjatekstin tulkitsemisesta ja analysoimisesta pää- ja alakertomuksina, Toivo, ”Discerning voices”.

kääntämistä kirjoitetuksi ruotsiksi.¹³¹ Uppsalan yliopiston konsistorissa puhutun kielen kääntäminen ruotsiksi lienee ollut harvinaista, mutta Turussa sitä tapahtui. Puhutun kielen kirjaaminen liittyi erityisesti tuomiokirjojen alakertomuksiin, joihin on kirjattu ihmisten oikeudessa antamia lausuntoja, joissa he puolestaan pääasiassa kuvaavat tuomioistuimen ulkopuolella tapahtuneita asioita.

Alakertomukset ovat niitä tuomiokirjatekstin osia, joissa kuvataan syytetyn, syyttäjän ja todistajien puheenvuorojen sisältöjä. Usein nämä puheenvuorot kirjoitettiin kertomuksen muotoon, mutta toisinaan kirjurit Ruotsissa kirjoittivat tuomiokirjoihin myös suoria lainauksia. Tällaisia saattoivat olla esimerkiksi huudahdukset, loukkaukset tai esiavioliisiin suhteisiin liittyneissä tapauksissa hellä puhe parin välillä. Tämä näkyy esimerkiksi suomenkielisinä lausahduksina muuten ruotsiksi kirjoitetussa tekstissä tai ruotsinkielinen lausahdus on selvästi erotettu tekstistä. Suoraan lainaukseen liittyy henkilön sanomien sanojen painoarvo tapauksen tutkinnan kannalta.¹³² Väitöskirjan artikkeleissa suoria lainauksia esiintyi erityisesti naisten kertoessa yliopistojen konsistoreille, millaisia hellittelynimiä miehet käyttivät heistä tai millaisin sanoin ilmaisivat rakkauttaan naista kohtaan.¹³³ Ruotsissa tuomiokirjojen kirjoittamisen traditio vaikuttaa olleen niin maaseudulla, kaupungeissa kuin yliopistojen tuomioistuimissa vuolassanaisempaa 1600-luvulla kuin esimerkiksi uuden ajan alun Saksassa.¹³⁴

Esiavioliisiin suhteisiin liittyneistä tapauksista sisällöltään rikkaimpia ovat avioliittolupauksen rikkomistapaukset. Nämä tapaukset ovat usein myös sivumäärällisesti ja käsitteilykerroiltaan laajempia kuin salavuoteus- tai neidonloukkaustapaukset. Uppsalan yliopiston konsistorin pöytäkirjaan kirjattiin 1689 selkeästi kysymykset, jotka Brita Erichsdotterille esitettiin avioliittolupauksen rikkomistapauksen yhteydessä. Kysymysten perään on merkitty Britan vastaukset.¹³⁵

¹³¹ Eilola, *Rajapinnoilla*, 41–43; Geschwind, *Stökiga studenter*, 19; Lennartson, *I säng och säte*, 48–53; Miettinen, *Suicide in Seventeenth-Century Sweden*, 46–49; Toivo, ”Discerning Voices”, 145–149.

¹³² Kietäväinen-Sirén, *Erytinen ystävyys*, 99–102; Lindstedt Cronberg, *Synd och skam*, 38; Toivo, ”Discerning Voices”, 148; Vilkuna, *Katse menneisyyden ihmiseen*, 103–113.

¹³³ Välimäki, ”Rakkauden käytännöt”, 250–252.

¹³⁴ Katso saksalaisesta maallisten ja kirkollisten tuomiokirjojen kirjoittamisen tavasta Lidman, *Zum Spektakel und Abscheu*, 22–25 sekä Sabean, ”Peasant Voices and Bureaucratic Texts”; Yliopiston tuomioistuimen pöytäkirjoista 1700-luvulla katso Brüdermann, *Göttinger Studenten*, 95–96.

¹³⁵ UUAKP 14.8.1689, 207–208.

Kysymykset olivat:

- * Koska [avioliitto]lupaus annettiin?
- * Kun Petrus Hoffrenius lupasi avioliiton Britalle, oliko läsnä todistajia?
- * Mihin miehen käyttämiin sanoihin Brita perusti luottamuksensa [avioliitosta]?
- * Antoiko Hoffrenius lupauksen huoneessaan?
- * Tapahtuiko [lupauksenannon yhteydessä] käden lyöntiä tai antoiko mies lahjoja Britalle?
- * Sanoiko mies joskus suoraan (*med rent ord*), minä haluan sinut vaimokseni (*iagh will ha tigh till min bustro*)?

Nämä kysymykset olivat kytköksissä siihen, mitä kirkkolaissa määrättiin avioliittolupauksen rikkomisen tunnusmerkeistä. Konsistori selvitti, milloin lupaus oli annettu suhteessa väitettyyn seksuaaliseen kanssakäymiseen, oliko joku todistamassa lupauksen antamista, mitä mies tarkalleen ottaen sanoi ja vahvistettiinko lupaus kättelyllä tai lahjojen vaihtamisella.¹³⁶ Kirjaamalla kysymykset ja vastaukset suoraan pöytäkirjaan kirjuri teki konsistorin tutkimusprosessia läpinäkyväksi. Kyseinen Brita Erichsdottertia koskenut tapaus on merkintätavoiltaan poikkeus muiden esiaviollisiin suhteisiin liittyneiden tapausten joukossa. Muita tapauksia lukiessa huomaa kuitenkin, että samankaltaiset kysymykset esitettiin myös muiden avioliittolupauksen rikkomistapausten tutkinnan yhteydessä, vaikka niitä ei kirjattukaan tuomiokirjaan.

Brita Erichsdotterin tapauksen tuomiokirjamerkinnöissä kysymyksien kohdalla pää- ja alakertomukset vaihtelevat nopeasti. Kysymykset kuuluvat tekstin pääkertomusosaan ja vastaukset ovat alakertomuksia. Tässä tutkimuksessa tärkeitä ovat sekä pää- että alakertomukset. Kun tarkastellaan yliopistojen konsistorien toimintaa ja toimijuutta, ovat pääkertomukset tärkeässä osassa. Useammin tutkimuksen kannalta tärkeä tieto saadaan kuitenkin alakertomuksista eli oikeuteen tulleiden ihmisten lausunnoista. Erityisesti näin on, kun analysoidaan naisten ja miesten sekä heidän perheenjäsentensä toimijuutta.

Kuten tuomiokirjatekstit ovat rakentuneet useista tasoista ja kertomuksista myös tuomiokirjojen kautta toimijuus hahmottuu monitasoisena. Tuomiokirjateksteistä voi tarkastella ihmisten oikeudellista toimijuutta, joka tapahtuu pääasiassa tuomioistuimessa tapauksen tutkinnan aikana ja on kytköksissä hänen oikeudelliseen positioonsa asian käsittelyssä. Ihmisen toimijuuteen vaikutti se, oliko hän kantaja vai vastaaja, tuomari vai lautamies. Toisaalta tuomiokirjat kertovat meille ihmisten arjesta, jolloin meille hahmotuu ihmisten arkipäivän toimijuus. Artikkelissa *Rakkauden käytännöt* olen käyttänyt tunteiden kulttuuriantropologiseen ja historialliseen analyysiin perehtyneen Monique

¹³⁶ 1686 KL XV § X, XIV.

Scheerin kehittämää tunneikäytäntöjen käsitettä, jota hyödyntämällä olen analysoinut naisten ja miesten toimijuutta sekä tunteiden kytkeytymistä oikeudelliseen argumentointiin. Tunneikäytäntöjen käsite asettaa tunteiden tutkimisen sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin. Tarkastelun kohteena on ihmisten käytös, jolloin on mahdollista tutkia tunteita ja niiden ilmaisemista egodokumenttien puuttuessa.¹³⁷

Uuden ajan alkua koskevaa sukupuolihistoriantutkimusta ovat 2010-luvulta lähtien hallinneet pääasiallisesti kaksi teemaa: naisten historian osalta keskustelu toimijuudesta ja miesten osalta maskuliinisuuksien historiasta. Usein tutkimusten pääkysymyksenä on edelleen ollut, oliko naisilla toimijuutta heitä alistaneen patriarkaalisesta järjestelmästä sisällä.¹³⁸ Yhdysvaltalainen sukupuolihistorioitsija Lynn M. Thomas haastaa artikkelissaan *Historicising Agency* (2016) naisten toimijuuden tutkijoita kehittämään toimijuuden käsitettä analyttiseksi työkaluksi. Tällöin päästään tutkimuksellisesti eteenpäin siitä, että päätuloksena todetaan naisilla olleen toimijuutta. Thomasin mukaan tutkijoiden tulee tarkastella niitä monia vaikuttimia, jotka ovat toiminnan taustalla ja jotka ovat rationaalista suunnittelua, laskelmointia ja ilmaistuja aikeita syvemmällä.¹³⁹

Toimijuudesta sekä käsitteen tarkemmasta määrittelystä on keskusteltu sukupuolihistorian lisäksi myös lapsuuden ja nuoruuden historian tutkijoiden keskuudessa. Yhdysvaltalainen kasvatuksen ja koulutuksen historiaan perehtynyt tutkija Mona Gleason on tuonut esiin artikkelissaan *Avoiding the Agency Trap* (2016), että lasten ja nuorten toimijuutta etsitään ja löydetään, kun tutkimuksissa tarkastellaan lasten ja nuorten kapinointia vanhempiaan vastaan ja auktoriteettien haastamista. Tällöin tutkimusasetelma on usein kaksinapainen: sorrettu-sortaja, hallittava-hallitseva, lapsi-aikuinen. Vastakkainasettelu jättää Gleasonin mukaan varjoonsa hienosyisemmät suhteet ja vuorovaikutuksen eri sukupolvien välillä. Se jättää ulkopuolelle myös lapsen tai nuoren vuorovaikutuksen ydinperheen ulkopuolella olevien henkilöiden kuten naapureiden ja opettajien välillä.¹⁴⁰

Mona Gleason esittää artikkelissaan, että analysoimalla rakenteita ja ottamalla huomioon lapsen ja nuoren iän toimijuutta analysoitaessa, myös nuorten ihmisten toimijuus on tavoitettavissa lähteistä silloinkin, kun he eivät kapinoi. Gleason käyttää tässä esimerkkinä lasta, jonka koulutuksesta perhe päättää. Gleason on tutkinut lasten koulunkäyntiä 1900-luvun alun Kanadassa. Hänen mukaansa lapsen toimijuutta ei ole pelkästään se, että hän otti aktiivisesti osaa keskusteluun koulutuksensa tulevaisuudesta kannattamalla tai vastustamalla sitä. Lapsen toimijuudeksi voidaan nähdä myös se, miten ja kuinka paljon perheen päätöksenteossa otettiin huomioon lapsen tarpeet ja kyvyt

¹³⁷ Scheer, ”Are Emotions a Kind of Practice?”. Myös Julie Hardwick on käyttänyt Scheerin teoriaa tutkiessaan nuorten, työtä tehneiden naisten ja miesten esiaviollisia suhteita 1600–1700-lukujen Lyonissa. Hardwick, *Sex in an Old Regime City*, 21–22.

¹³⁸ Dialetti, ”Patriarchy as a Category of Historical Analysis”, 332.

¹³⁹ Thomas, ”Historicising Agency”.

¹⁴⁰ Gleason, ”Avoiding the Agency Trap”.

arvioitaessa lapsen koulunkäynnin tulevaisuutta. Tällöin toimijuus ei ole pelkästään yksilöllistä ja rationaalista vaan enemminkin ihmissuhteissa tapahtuvaa ja monimutkaista.¹⁴¹ Gleasonin esittämät näkökulmat mahdollistavat pääsyn yli Thomasin esittämästä pulmasta. Kun toimijuus ei ole kytköksissä auktoriteettien avoimeen uhmaamiseen, sitä analysoidaan monisyisemmin, hienojakoisemmin ja kyseenalaistavammin. Enää ei vain todeta, että toimijuutta oli tai ei ollut.

Thomasin esittämä huomio toimijuuden käsitteen teoretisoinnin tarpeesta sekä Gleasonin esittämät ajatukset toimijuuden ikäsidonaisuudesta, suhteellisuudesta ja monimutkaisuudesta toimivat tämän tutkimuksen lähtökohtana toimijuutta tarkasteltaessa. Tuomiokirjat kertovat siitä, millaisia esiaviollisia suhteita naiset ja miehet solmivat 1600-luvun ruotsalaisissa yliopistokaupungeissa. Ne kertovat myös näihin suhteisiin liittyneistä odotuksista ja käytännöistä sekä yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen vuoropuhelusta, kun suhdetta ei virallistettu avioliitolla. Tuomiokirjojen välityksellä meille hahmotuvat oikeuskäytäntöjen muutosten sukupuolittuneet vaikutukset sekä sukupuolen merkitys suhteessa toimijuuteen uuden ajan alussa. Tuomiokirjat toimivat tässä tutkimuksessa lähteenä yksilöiden ja yhteisöjen toimijuuden sekä toimijuuksien vuorovaikutteisuuden ymmärtämiseen ja analysoimiseen.

¹⁴¹ Gleason, “Avoiding the Agency Trap”.

3 Artikkelianalyysi

Tutkimuksen Artikkelianalyysi-osassa käyn läpi tutkimusartikkelien keskeiset tulokset ja sijoitan ne ajalliseen sekä tutkimukselliseen kontekstiin. Tuon esiin, mitä yliopistokaupunkien tuomioistuimissa käsitellyt esiaviollisiin suhteisiin liittyneet oikeustapaukset kertovat toimijuudesta uuden ajan alun Ruotsissa. Ensin tarkastelen, miten yliopistojen konsistorit tutkivat ja tuomitsivat esiaviollisiin suhteisiin liittyneitä rikoksia, ja miten 1600-luvulla tapahtuneet oikeuskäytäntöjen muutokset vaikuttivat konsistorien toimintaan näiden rikosten osalta. Sitten analysoin, millaisia sukupuolittuneita vaikutuksia vuosisadan aikana tapahtuneilla oikeuskäytäntöjen muutoksilla oli. Analyysiosan päättää pohdinta toimijuudesta, jota tarkastellaan ensin naimattomien naisten ja miesten näkökulmista. Viimeisessä luvussa esiaviollisiin suhteisiin liittyvää toimijuutta tarkastellaan poliittisen säädyn, aviosäädyn sekä tuomioistuinten näkökulmista.

Viitataan väitöskirjan empirian muodostaviin tutkimusartikkeleihin joko mainitsemalla artikkelin nimen leipätekstissä tai viittaamalla artikkeliin tekstin sisäisin viittein.

Konsistorit ja esiaviollisten suhteiden tutkiminen

Artikkeleissa *Vill du äkta denna kvinna?* sekä *Rakkauden käytännöt* osoitan, että konsistorien tuomitsemiskäytännöissä näkyvät samat lainsäädäntöön ja -tulkintaan liittyvät muutostrendit kuin muuallakin Ruotsissa esiaviollisiin suhteisiin liittyneiden rikosten tuomitsemisessa. Vuosisadan puolivaiheille ruotsalaisessa oikeusjärjestelmässä avioliitolla sovitettaviksi rikoksiksi katsottiin sekä neidonloukkaus että avioliittolupauksen rikkominen. Kun salavuoteus esiaviollisia suhteita koskevana rikosnimikkeenä alkoi yleistyä ja neidonloukkaustapaukset vähenivät, alettiin tuomioistuimissa edellyttää, että nainen vetosi avioliittolupauksen rikkomiseen, jotta avioliitosta keskusteltaisiin. Jos nainen ei 1600-luvun loppupuolella vedonnut avioliittolupauksen rikkomiseen, tutkittiin ja tuomittiin

esiaviollisiin suhteisiin liittyneet rikokset salavuoteutena.¹⁴² Näin toimittiin myös yliopistojen konsistoreissa. (Rakkauden käytännöt, Vill du äkta denna kvinna?)

Esiaviollisiin suhteisiin liittyen työnjako yliopiston konsistorin ja tuomiokapitulin välillä oli seuraava: konsistoreissa tutkittiin ja tuomittiin salavuoteus- ja neidonloukkausrikokset ja tuomiokapitulille kuuluivat kihlaukseen ja avioitumiseen liittyvät asiat. Ennen vuoden 1686 kirkkolakia tuomiokapituli saattoi kuitenkin myös tuomita neidonloukkaus- ja salavuoteustapauksia. Avioliittolupauksen rikkomistapauksissa tuomiovastuu jakautui molempien tuomioistuinten kesken. (Rakkauden käytännöt, Vill du äkta denna kvinna?)

Tarkasta työnjaosta maallisten tuomioistuinten ja tuomiokapitulin välillä avioliittolupauksen rikkomistapauksissa säädettiin vuoden 1686 kirkkolaissa, mutta Turun ja Uppsalan yliopistojen konsistoreissa toimittiin kirkkolain edellyttämällä tavalla jo ennen lain voimaantuloa. Pääasiassa yliopistojen tuomiokäytännöt olivat yhteneväiset esiaviollisten suhteiden tutkimisessa ja tuomitsemisessa, mutta kolme asiaa erotti Turun kuninkaallisen akatemian ja Uppsalan yliopiston konsistorit toisistaan avioliittolupauksen rikkomistapauksia tarkasteltaessa: konsistorin ja tuomiokapitulin yhteistyön tavat, avioliittolupauksen rikkomistapauksiin liittyvän näytön vaatimusten eroavaisuus vuosisadan lopulla sekä perheen merkitys tapauksen tutkinnassa. Nämä erot näkyvät avioliittolupauksen rikkomistapauksissa sekä erityisesti tapauksissa, joissa yliopistojen konsistorit katsoivat aiheelliseksi painostaa pareja virallistamaan liittonsa vihkimisellä. (Vill du äkta denna kvinna?)

Avioliittoon ei konsistoreissa painostettu kaikkia pareja, vaan niin toimittiin tietyt kriteerit täyttäneissä neidonloukaustapauksissa ja vuosisadan jälkipuoliskolla avioliittolupauksen rikkomistapauksissa. Pareja ylipuhuttiin avioitumaan, jos nainen ja mies olivat asian käsittelyn hetkellä saman säätyisiä tai syntyjään samasta säädystä. Lisäksi miehen tuli olla tunnustanut antaneensa avioliittolupauksen ja maanneensa naisen kanssa. Jos mies kielsi häntä vastaan esitetyt syytteet, paria saatettiin kuitenkin painostaa vihkimykseen, jos konsistori katsoi, että miestä vastaan esitettyjä syytteitä tuki riittävät todisteet. (Rakkauden käytännöt, Vill du äkta denna kvinna?) Käytäntö oli samanlainen kuin muissakin tuomioistuimissa: toisilleen lupautuneet ja liiton yhdessä makaamisella vahvistaneet parit pyrittiin suostuttelemaan vihkimykseen. Kuitenkin selvästi epäsäätyisiä tai suuren ikäeron omaavia pareja ei painostettu avioitumaan, vaan heille myönnettiin ero.¹⁴³

¹⁴² Hansen, *Ordnade hushåll*, 214–215; Lennartsson, *I säng och säte*, 317–318; Anu Pylkkänen tosin huomauttaa, että muutos tapahtui Lounais-Suomessa ja Pohjois-Pohjanmaalla vasta vuoden 1686 Kirkkolain voimaantulon myötä, Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*, 237.

¹⁴³ Korpiola, *Between Betrothal and Bedding*, 302–303; Lennartsson, *I säng och säte*, 160; Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*, 243–244, 239–240.

Sekä Uppsalan yliopiston että Turun kuninkaallisen akatemian konsistorit käyttivät painostuskeinoina puhuttamista sekä rangaistusten uhkaa. Ne määräsivät esiaviollisiin suhteisiin liittyneissä tapauksissa syyllisiksi todetuille opiskelijoille lainmukaiset sakot, heidät maksamaan korvauksen loukkaamalleen naiselle ja huolehtimaan suhteesta syntyneestä lapsesta. Lisäksi opiskelijoille määrättiin kurinpidollinen erotusrangaistus. Jos mies kielsi syyllisyytensä, mutta konsistorin mielestä naisella oli esittää väitteelleen uskottavat todisteet, mies sai kovan rangaistuksen. Tällöin konsistorit määräsivät opiskelijan maksamaan tavallista tuntuvamman korvauksen naiselle ja erottivat hänet tavallista pidemmäksi ajaksi yliopistosta. Kurinpidollista rangaistusta kiristi myös opiskelijan epäkunnioittava, ylimielinen tai uhmakas käytös konsistoria kohtaan tapauksen tutkinnan aikana. (Vill du äkta denna kvinna?)¹⁴⁴

Uppsalassa konsistori oli pääasiassa se instanssi, joka ylipuhui pareja avioitumaan. Konsistori myös ohjasi tutkimusprosessia ja kuuli asiassa tuomiokapitulia. Turussa tuomiokapitulilla oli suurempi rooli parien kanssa käytävissä avioliittoneuvotteluissa kirkkolain voimaan tuloon asti. Vasta 1690-luvulla kuninkaallisen akatemian konsistorin rooli kasvoi avioliittoneuvotteluissa samanlaiseksi kuin Uppsalan konsistorilla oli ollut jo vuosikymmenten ajan. (Vill du äkta denna kvinna?)

Tukholmassa uuden ajan alussa toimineita tuomioistuimia tutkineiden Arne Jarrickin ja Johan Söderbergin mukaan vuoden 1686 kirkkolakia on pidetty maallisen vallan voittona kirkosta, mutta ainakin Tukholman tuomiokapituli toimi kirkkolain edellyttämällä tavalla suhteessa maallisiin tuomioistuimiin jo 1680-luvun alussa, eikä sillä tällöin ollut juurikaan itsenäistä toimivaltaa maalliseen esivaltaan nähden.¹⁴⁵ Tukholman tuomiokapitulin suhde maallisiin tuomioistuimiin näyttäisi siis olleen samanlainen kuin Uppsalan tuomiokapitulin yliopiston konsistoriin. Malin Lennartssonin mukaan Smoolannissa muutos tuomiokapitulin ja maallisten tuomioistuinten välillä tapahtui 1650–1690-lukujen välisenä aikana, mutta tutkimuksesta ei käy ilmi oliko muutos tapahtunut jo ennen kirkkolain voimaantuloa vai vasta sen myötä. Vuosisadan lopulla on kuitenkin nähtävissä, että käräjät ohjasivat tutkintaprosesseja ja kuuluivat asiassa tuomiokapitulia.¹⁴⁶

Uppsalan yliopiston ja Turun kuninkaallisen akatemian konsistorien toiminta erosi toisistaan myös sen suhteen, mikä katsottiin miestä avioliittolupaukseen velvoittaviksi todisteiksi vuosisadan lopulla. Uppsalan yliopiston konsistori alkoi painottaa tunnustuksen lisäksi konkreettisia todisteita itse lupauksesta. Todistajien tuli olla kuullut, että mies lupasi naiselle avioliiton tai naisen tuli esittää kirjallinen todiste lupauksesta. Aiemmin oli riittänyt, että miestä syyttänyt nainen oli onnistunut todistamaan, että parilla oli ollut yleisesti tiedossa oleva suhde tai mies oli tunnustanut antaneensa lupauksen. Tässä

¹⁴⁴ Katso myös Andersson, ”Kåta studenter och giftaslystna pigor”, 17–19.

¹⁴⁵ Jarrick & Söderberg, *Odlygd och vanära*, 123–124; Katso tuomiokapitulien ja hovioikeuksien välisestä työnjaosta Korpiola, ”The Svea Court of Appeal”, 332–334.

¹⁴⁶ Lennartsson, *I säng och säte*, 312.

molempien yliopistojen konsistorit noudattivat vuoden 1648 Uppsalan hiippakuntakouksen ohjetta, jonka mukaan naisen tuli esittää kaksi tai kolme luotettavaa todistajaa avioliittolupauksesta.¹⁴⁷ Uppsalan yliopiston konsistori kuitenkin tarkensi vaatimustaan vuosisadan lopulla koskemaan nimenomaan lupausta ja sama muutos tapahtui myös Jämtlannin tuomioistuimissa.¹⁴⁸ Turussa konsistori ei vaatinut naiselta konkreettisia todisteita itse avioliittolupauksesta tai kihlauksesta yhtä aikaisessa vaiheessa Uppsalan kanssa, vaan painosti paria avioitumaan, mikäli nainen pystyi todistajien avulla osoittamaan, että parin välinen suhde oli ollut yleisesti tiedossa. (Vill du äkta denna kvinna?)

Avioliittolupauksen rikkomistapausten tarkastelu on osoittanut, että yliopistojen konsistoreissa alettiin 1600-luvun lopulla noudattaa legaalille todisteluteorialle rakentunutta käytäntöä. Syytteiden todistamisen taakka oli kantajalla ja häneltä edellytettiin täyden näytön osoittamista, jotta syytetty tuomittiin. Täydeksi näytöksi rikoksesta katsottiin syytetyn tunnustus tai se, että kantaja pystyi kahden tai kolmen riippumattoman todistajan avulla osoittamaan syytensä todeksi. Jos kantajalla oli esittää ainoastaan yksi todistaja, katsottiin se puoleksi näytöksi ja tällöin syytetty saatettiin vapauttaa.¹⁴⁹ Åke Rålambin mukaan avioliittolupauksen rikkomistapauksissa tuli edellyttää täyttä näyttöä lupauksesta, jotta vastaaja voitiin tuomita lupauksen rikkomisesta.¹⁵⁰ Konsistorit siis halusivat saada opiskelijan tunnustamaan, jotta esiaviollisiin suhteisiin liittyneissä tapauksissa olisi saatu täysi näyttö ja näin tuomio asianmukaisesti annettua. Jos kantaja ei pystynyt osoittamaan vastaajan syyllisyyttä täydellä näytöllä, kantaja saattoi vannoa itsensä vapaaksi myötävannojaminettelyllä. Vala olikin ruotsalaisessa oikeusjärjestelmässä kolmas laillisen näytön muoto, joka mainitaan myös Clas Rålambin siviilioikeutta käsitelleessä teoksessa *Observationes Juris Practicae*. Kaksi muuta olivat edellä mainitut todistajat ja tunnustus.¹⁵¹ Vaikka myötävannojainstituutio lakkautettiin kuninkaan asetuksella 1695, säilytti yksilön vannoma vala asemansa todistuskeinona myös 1734 valtakunnan laissa.¹⁵²

Anna Hansen on esittänyt, että muutos todistuskäytännöissä avioliittolupauksen rikkomistapauksissa johtui uuden kirkkolain voimaantulosta, sillä uudessa vuoden 1686 kirkkolaissa laillinen kihlautuminen oli määritelty tarkemmin kuin vuoden 1571 kirkkojärjestyksessä. Tämä johti Hansenin mukaan siihen, että väitetyltä avioliittolupaukselta

¹⁴⁷ *Svenska synodalakter*, 80.

¹⁴⁸ Hansen, *Ordnade husbäll*, 217–218.

¹⁴⁹ Letto-Vanamo, ”Tuomioistuinmenettely historiaa”, 39–42; Inger, ”Studier rörande den svenska processrättens utveckling”, 309–316.

¹⁵⁰ Åke Rålamb's samlebook, Vol T, Troloffning.

¹⁵¹ Letto-Vanamo, ”Tuomioistuinmenettely historiaa”, 39–42; Inger, ”Studier rörande den svenska processrättens utveckling”, 309–316; Rålamb, *Observationes Juris Practicae*, 85, 96.

¹⁵² Letto-Vanamo, ”Tuomioistuinmenettelyn historiaa”, 41; Schmedeman, *Kongl. stadgar*, Förordning huruledes med Edegänger wid Domstolarne förhållas skal 30.10.1695, 1429.

vaadittiin lain edellyttämien kriteerien täyttämistä, jotta se katsottaisiin sitovaksi.¹⁵³ Mia Korpiola on kuitenkin huomauttanut, että 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa tuomiokapitulit vaativat vuoden 1571 kirkkojärjestyksen mukaisesti, että kihlaus oli solmittu todistajien läsnä ollessa ja laillisin lahjoin ennen seksuaalista kanssakäymistä, jotta parin katsottiin solmineen avioliittoon rinnastettavan liiton. Jos mies oli antanut naiselle avioliittolupauksen ilman muodollista kihlausta, tuomittiin hänet yleensä neidonloukkauksesta.¹⁵⁴ Laillisen kihlauksen kriteerit ja salaisesti solmitun kihlauksen velvoittavuus oli myös määritelty esimerkiksi Clas Rålambin siviilioikeutta selittävässä teoksessa *Observationes juris practicae* (1679) jo ennen uuden kirkkolain voimaantuloa. Myös Åke Rålamb korosti *Samblebokissa* avioliittolupauksen rikkomistapauksissa solmittavan sopimuksen merkitystä ja totesi, ettei pelkkä sukupuolinen kanssakäyminen sitonut avioliittoon.¹⁵⁵ Vaikuttaisi siis enemmän siltä, että vuosisadan alussa ja vuosisadan lopulla vuoden 15751 kirkkojärjestystä tulkittiin eri tavoin kuin vuosisadan puolivälissä. Vuoden 1686 kirkkolakiin kirjattiin ylös jo tunnettu, tiukempi oikeuskäytäntö kihlausten suhteen.

Kun Uppsalassa konsistori kiristi tulkintaansa siitä, mikä katsottiin täydeksi näytöksi avioliittolupauksen rikkomistapauksissa, pystyi kantajana toiminut nainen yhä harvemmin osoittamaan, että hän oli saanut mieheltä lupauksen. Näin tapaukset myös päättyivät yhä harvemmin tuomiokapitulin käsiteltäviksi ja yliopiston konsistorin asema avioliittolupauksen rikkomistapausten tutkinnassa kasvoi. Samasta syystä kuin tapaukset päättyivät yhä harvemmin tuomiokapituliin, tiedusteltiin Uppsalassa myös opiskelijoiden vanhemmilta heidän näkemystään pojan avioliitosta yhä harvemmin: vanhempien ei tarvinnut ottaa kantaa pojan avioitumiseen, mikäli pojan ei voitu osoittaa velvoittaneen itseään avioliittoon. (Vill du äkta denna kvinna?)

Kolmas ero konsistorien toimintakulttuureissa oli vanhempien rooli avioliittolupauksen rikkomistapausten käsittelyssä. Uppsalassa konsistori kuuli opiskelijoiden vanhempia, kun opiskelijaa painostettiin avioitumaan ja naisten sukulaiset olivat tukemassa heitä tapauksen tutkinnan aikana useammin kuin Turussa, missä naisen vanhemmat eivät koskaan tulleet hänen tuekseen tapauksissa, joissa paria painostettiin avioitumaan. Opiskelijoiden vanhempia alettiin Turussa puolestaan kuulla avioliittolupauksen rikkomistapauksissa vasta 1690-luvulla. Turussa yksilön vastuu suvun sijaan korostui enemmän kuin Uppsalassa. (Vill du äkta denna kvinna?)

Artikkelissa *Vill du äkta denna kvinna?* olen soveltanut smoolantilaisten käräjäoikeuksien sekä Växjön tuomiokapitulin suhdetta tutkineen Malin Lennartssonin esittämää jakolinjaa avioliittolupauksen rikkomistapausten tutkinnassa käräjiin, sukuun ja mieheen sekä toisaalta kirkkoon, yksilöön ja naisiin. Lennartssonin mukaan Smoolannissa oikeuskäytäntöjen muutos johti siihen, että maallisten tuomioistuinten eli käräjien, suvun ja

¹⁵³ Hansen, *Ordnade hushåll*, 217–218.

¹⁵⁴ Korpiola, *Between Betrothal and Bedding*, 300–307.

¹⁵⁵ Åke Rålamb's samlebook, Vol T, Troloffning; Rålamb, *Observationes Juris Practicae*, 198–210.

miehen asema voimistui tapausten tutkinnassa kirkollisen tuomioistuimen eli tuomiokapitulin, yksilön ja naisen aseman heiketessä vuosisadan viimeisten vuosikymmenten aikana.¹⁵⁶ Uppsalassa on nähtävissä samanlainen kehitys kuin Smoolannissa. Gudrun Andersson on tosin esittänyt, että Uppsalan yliopiston konsistori ja opiskelijoita syyttäneet naiset olivat samalla puolella. Tämä tarkoitti, että jos nainen pystyi esittämään riittävät perusteet avioliittolupauksesta, uskoi konsistori naista ja vaati muiden alioikeuksien tavoin miestä vastaamaan teostaan. Tällöin konsistorin ja opiskelijoita syyttäneiden naisten näkemykset olivat yhteneväiset: jos mies oli rikkonut lupauksensa, tuli hänen korvata se lain mukaan.¹⁵⁷ Konsistorin ja naisten näkemykset eivät varsinaisesti eronneet oikeuskäytäntöjen muutoksen jälkeenkään, mutta oikeuskäytäntöjen muutos vaikutti siihen, mitkä katsottiin miestä sitoviksi todisteiksi. Kun naisten oli vuosisadan lopulla yhä vaikeampi esittää täyttä näyttöä syytteidensä tueksi, konsistorin oli yhä vaikeampi tukea naisia heidän vaatimuksissaan. Turussa tuomiokapitulin, yksilön ja naisen asema säilyi pidempään vahvempana kuin Uppsalassa.

Mistä sitten johtuivat erot konsistorien oikeuskäytäntöjen välillä? Tarkkaa syytä käytäntöjen eroon ei ole ollut mahdollista selvittää tämän tutkimuksen puitteissa, mutta joitain näkemyksiä asiaan voidaan esittää. Maija Kallinen on tutkinut luonnonfilosofian harjoittamista Turun kuninkaallisessa akatemiassa. Hänen mukaansa Turun akatemiassa teologisella tiedekunnalla oli määräävämpi asema kuin Uppsalan yliopistossa, missä esimerkiksi lääketieteellinen tiedekunta oli merkittävämmässä asemassa. Tämä johti siihen, että 1600-luvun uudet tieteelliset suuntaukset kuten kartesiolaisuus torjuttiin Turussa kauemmin kuin Uppsalassa. Kallisen mukaan kyseessä ei kuitenkaan ollut pelkästään uusien opillisten muutosten vastustaminen, vaan taustalla oli akateemisen yhteisön kollektiivinen konservatiivisuus. Turun melko itsenäinen asema suhteessa Uppsalan emoyliopistoon mahdollisti sen, että Turussa saatiin toimia rauhassa ja itsenäisesti 1680-luvulle asti, jolloin valtakunnassa tapahtunut yleinen vallan keskittäminen näkyi myös yliopistojen sitomisena tiukemmin yhteen. Samaan aikaan Uppsalassa käytiin väittelyitä kartesiolaisuudesta, mutta Turussa näitä kiistoja ei vielä 1600-luvulla käyty. Turussa keskityttiin kouluttamaan luterilaisia, puhdasoppisia pappeja ja virkamiehiä valtion tarpeisiin. Tässä pysyvyydellä oli tärkeä merkitys.¹⁵⁸

Molemmissa yliopistoissa teologian professorit istuivat sekä tuomiokapitulissa että konsistorissa, mutta Turussa teologian professorien asema oli merkittävämpi kuin Uppsalassa. Teologian professorien toimintaa avioliittolupauksen rikkomistapauksissa pitäisi tarkastella vielä erikseen omana tutkimuksenaan, jotta olisi mahdollista arvioida heidän merkitystään avioliittolupauksen rikkomistapausten tutkimisessa, mutta vaikuttaisi siltä, että kirkon näkemys painoi Turussa enemmän kuin Uppsalassa.

¹⁵⁶ Lennartsson, *I säng och säte*, 322–324.

¹⁵⁷ Andersson, “Kåta studenter och giftaslystna pigor”, 19–20.

¹⁵⁸ Kallinen, *Change and Stability*, 397, 402, 407–410.

Turussa piispana toimi oikeuskäytäntöjen muutoksen aikaan Johannes Gezelius vanhempi, joka *Perbreves Commotiones* -teoksessaan esitti, että kirkkoneuvoston tuli ensin tutkia kirkkoherran kanssa lupausasiaa. Gezelius antoi suurimman vallan avioliittolupauksen olemassaolon määrittämisestä kirkkoneuvostolle. Jos kirkkoneuvosto katsoi, ettei lupauksesta ollut näyttöä, tuli pari ohjata maalliseen tuomioistuimeen salavuoteustuomiota varten.¹⁵⁹ Gezeliuksen näkökulmasta tuomiokapitulia tarvittiin avioliittolupauksen rikkomistapauksissa lähinnä, kun avioliittoon suostuvaisen parin vanhemmat vastustivat liittoa. Opiskelijoita koskeneissa esiaviollisiin suhteisiin liittyneissä rikoksissa tuomiokapitulin rooli näyttäisi kuitenkin olleen merkittävämpi. Samoin konsistorin tehtävä näyttäisi Gezeliuksen aikana olleen merkittävämpi kuin muiden maallisten tuomioistuinten. Konsistoriin kytkeytyi niin kirkkoneuvoston kuin maallisen tuomioistuimen tehtäviä, sillä konsistorit tutkivat avioliittolupauksen rikkomistapauksissa alusta lähtien sitä, löytyikö lupauksesta näyttöä.

Johannes Gezelius vanhemman toimintaa Turun piispana tutkineen Pentti Laasonen mukaan Gezelius puuttui varakanslerina erityisesti opiskelijoiden rikkeisiin silloin, kun ne kuuluivat myös tuomiokapitulin tehtäviin. Laasonen ei nimeä tällaisia rikkeitä, mutta avioliittolupauksen rikkomistapausten voidaan katsoa kuuluvan niihin. Turun tuomiokapituli menetti muiden tuomiokapitulien tavoin tuomiovaltaansa vuoden 1686 kirkkolain myötä. Tavoitteena oli saattaa lain ja asetusten vastaiset teot kokonaan maallisten tuomioistuinten tuomiovallan alle.¹⁶⁰ Näyttäisikin siltä, että Johannes Gezelius vanhempi piti Turussa kiinni tuomiokapitulin asemasta avioliittolupauksen rikkomistapausten tutkinnassa vuoden 1686 kirkkolain ja vuotta myöhemmin annetun tuomiokapitulin oikeudenkäyntiä koskeneen asetuksen voimaantuloon asti. Johannes Gezelius vanhempi kuoli vuonna 1690. Kirkkohistorioitsija Simo Heinisen mukaan akatemian varakanslerina ja tuomiokapitulin johtajana toimineen piispan valta oli suurempi tuomiokapitulissa kuin yliopiston konsistorissa ja erityisesti näin oli Johannes Gezelius vanhemman toimiessa piispana.¹⁶¹ Onkin siis mahdollista, että Turussa Gezelius vanhempi ei suostunut siihen, että tuomiokapitulista olisi tullut konsistorin valmisteleva elin avioliittoon liittyvissä kysymyksissä niin kauan kuin siitä ei lailla määrätty.

Uppsalan yliopiston ja Turun kuninkaallisen akatemian konsistorit eivät kuitenkaan tuominneet täysin samalla tavalla myöskään opiskelijoita koskeneissa järjestys- ja väkivaltarikoksissa. Lars Geschwind on tarkastellut järjestys- ja väkivaltarikosten tutkimista ja tuomitsemista Uppsalan, Turun ja Tarton yliopistoissa 1600-luvulla. Hänen mukaansa Uppsalan yliopisto tuomitsi opiskelijat useimmin rangaistukseen järjestys- ja väkivaltarikoksissa, kun Turussa pyrittiin enemmän sovitteluun ja opiskelijoiden ojentamiseen.

¹⁵⁹ Gezelius, *Perbreves Commotiones*, VII; Katso myös Laasonen, *Johannes Gezelius vanhempi*, 241–242.

¹⁶⁰ Laasonen, *Johannes Gezelius vanhempi*, 36, 338

¹⁶¹ Heininen, ”Lehtorikapitulista tuomiokapituliin”, 127.

Turussa myös lievennettiin opiskelijoiden tuomioita useammin kuin Uppsalassa. Vuosisadan aikana tapahtui kuitenkin muutos. Molemmissa kaupungeissa lain kirjaimellista noudattamista höllennettiin vuosisadan lopulla ja samalla selvittämättä jääneiden tapausten määrä nousi. Sovittelut ja vapauttavat tuomiot kuitenkin vähenivät Turussa, kun ne samaan aikaan lisääntyivät Uppsalassa.¹⁶²

Yliopistojen tuomioistuimille oli siis tyypillistä toisistaan eroavat tuomitsemiskäytännöt järjestys-, väkivalta- ja siveellisyysrikoksissa, vaikka yliopistot noudattivat oikeudenkäyntiin liittyneissä asioissa samoja konstituutioita ja lakeja. Molempien yliopistojen konsistoreissa siveellisyysrikokset tulkittiin selvästi vakavammiksi rikoksiksi kuin järjestys- ja väkivaltarikokset, sillä siveellisyysrikoksista tuomittiin aina myös erotusrangaistus, kun taas järjestys ja väkivaltarikoksista erotukseen tuomittiin harvoin.¹⁶³

Tuomitessaan tiukasti lain mukaan esiaviolliisiin suhteisiin liittyneet rikokset konsistorit toimivat kuten Uppsalan yliopiston kansleri Axel Oxenstierna 1640-luvulla edellytti niiden toimivan. Hänen mukaansa yliopistojen konsistorit eivät olleet mitä tahansa alioikeuksia, vaan oman tuomiovallan mukana tuli vastuu, joka näiden instituutioiden tuli toimiessaan muistaa. Konsistorin tuli toimia esimerkkinä, joista muut alioikeudet voisivat ottaa mallia. Tämän vuoksi olisi ollut erittäin vakavaa, mikäli konsistorit olisivat laiminlyöneet velvollisuuksiaan.¹⁶⁴

Vaikka konsistorit toteuttivat tutkinnallisesti avioliittolupauksiin liittyvää lakia eri tavoin, ne toimivat kuitenkin lain mahdollistamissa puitteissa. Konsistorien toimintaa avioliittolupauksen rikkomistapauksissa on tarkasteltu artikkeleissa *Rakkauden käytännöt* sekä *Vill du äkta denna kvinna?* Jälkimmäisessä artikkelissa ei kuitenkaan tuoda esiin konsistorien välisiä eroja tuomitsemiskäytännöissä. Artikkelissa on painotettu tutkimuskirjallisuudessa esiintuotua yleistä kehityslinjaa, jonka mukaan avioliittolupauksen rikkomistapauksissa alettiin vuosisadan lopulla vaatia konkreettisia todisteita itse lupauksesta. Tämä on tehty siksi, että tarkkaa syytä Turun kuninkaallisen akatemian konsistorin oikeuskäytäntöjen muuttumattomuudelle ei ole tämän tutkimuksen puitteissa löydetty. Konsistorien oikeuskäytäntöjen tarkastelua olisikin aiheellista jatkaa 1600-luvulta 1700-luvulle, jotta voitaisiin arvioida valtakunnassa yleisesti tapahtuneiden oikeuskäytäntöjen muutosten ilmenemistä yliopistojen tuomioistuinten toiminnassa pidemmällä aikavälillä. Avioliittolupauksen rikkomistapausten tutkinnan erojen lisäksi järjestys- ja väkivaltarikosten tutkinnassa tapahtuneet muutokset vuosisadan aikana vaikuttaisivat olleen jopa ristiriidassa aiemmassa, ruotsalaisia tuomioistuimia koskeneessa tutkimuksessa esitettyjen ja 1600-luvun aikana yleisesti Euroopassa ja Ruotsissa tapahtuneiden oikeudellisten muutosten kanssa. Tutkimus on kuitenkin osoittanut, etteivät oikeudelliseen vallankumoukseen liittyneet oikeuskäytäntöjen muutokset tapahtuneet lineaarisesti, nopeasti tai

¹⁶² Geschwind, *Stökiga studenter*, 162–163.

¹⁶³ Katso erotusrangaistuksesta Geschwind, *Stökiga studenter*, 171–172.

¹⁶⁴ Geschwind, *Stökiga studenter*, 72.

dramaattisesti, vaan kyseessä oli ennemminkin hidas prosessi, joka jatkui Ruotsissa 1700-luvulla.¹⁶⁵ Esiaviollisiin suhteisiin sekä järjestys- ja väkivaltarikoksiin liittyneiden tapausten perusteella muutos ei yliopistojen konsistoreissakaan ollut suoraviivainen.

Ruotsalaisten yliopistojen erioikeus omaan tuomiovalttaan periytyi keskiajalta. Bolognan ja Pariisin yliopistot toimivat esikuvana Uppsalan yliopistolle sitä perustettaessa, ja tästä syystä myös Uppsala sai omat privilegiot esikuviansa mukaan.¹⁶⁶ Eurooppalaisien yliopistojen tuomioistuinten toimintaan uuden ajan alussa on tutkittu melko vähän, mutta on kuitenkin selvää, että yliopistojen tuomioistuimen tuomiovalta ja toiminnan laajuus vaihtelivat. Esimerkiksi Cambridgessa yliopistolla oli oikeus 1500- ja 1600-lukujen taitteessa tuomita sekä siviili- että rikosasioissa huomattavasti laajempi joukko ihmisiä kuin ruotsalaisilla yliopistoilla 1600-luvulla. Cambridgen yliopiston tuomiovallan alle kuuluivat yliopiston henkilökunnan ja opiskelijoiden lisäksi myös yliopiston tavarantoinnit. Britannialaisten yliopistojen historiaa tutkineen Alexandra Shepardin mukaan Cambridgen yliopiston tuomioistuimet muistuttivat englantilaisia kirkollisia tuomioistuimia, sillä niillä oli oikeus tuomita myös siveysrikoksia.¹⁶⁷

Göttingenissä yliopiston tuomioistuimella oli oikeus tuomita niin siviili- kuin rikosasioissa 1700-luvulla, mutta toisin kuin ruotsalaisissa yliopistoissa, joissa rikosten käsittely vei suuren osan konsistorin ajasta, olivat rikosasiat Göttingenissä harvinaisia. Ruotsalaisissa yliopistoissa yliopiston tuomiovallan piiriin kuuluneet henkilöt saattoivat tulla konsistoriin esittämään syytteensä tai toimia todistajina, mutta Göttingenissä heidän tuli toimittaa yliopiston tuomioistuimeen edustaja tai hoitaa asiansa kirjallisesti. Göttingenissä opiskelijoiden ei ollut myöskään sallittua avioitua opintojensa aikana. Jos opiskelija avioitui, hänen tuli päättää opintonsa yliopistossa. Ruotsalaisissa yliopistoissa oli samanlainen periaate, mutta kun Göttingenissä yliopiston tuomioistuimella oli oikeus jopa mitätöidä opiskelijan opintojensa aikana solmima avioliitto, ruotsalaiset tuomioistuimet myös painostivat pareja avioitumaan.¹⁶⁸ Vaikka yliopistojen toimintaperiaate ja akateeminen tuomiovalta privilegiona oli yleisesti Euroopassa tunnustettu asia, eivät yliopistot toimineet irrallaan valtiollisesta lainsäädännöstä.

¹⁶⁵ Miettinen, *Suicide, Law and Community*, 7–10; Österberg, ”Rätt och moral”, 144.

¹⁶⁶ Geschwind, *Stökiga studenter*, 43.

¹⁶⁷ Shepard, ”Litigation and Locality”; Shepard, ”Legal Learning and the Cambridge University Courts”, 63–65.

¹⁶⁸ Brüdermann, *Göttinger Studenten*, 411–415.

Oikeuskäytäntöjen muutosten sukupuolittuneet vaikutukset

Väitöskirjani artikkeleissa olen tarkastellut, miten 1600-luvun lopulla tapahtuneet ja esiaviollisiin suhteisiin liittyneet oikeuskäytäntöjen muutokset vaikuttivat naisiin ja miehiin. Avioliittolupauksen rikkomiseen vetoamisesta tuli vuosisadan lopulla ainoa keino naiselle pyrkiä osoittamaan tuomioistuimelle, että hän oli ryhtynyt kunniallisin, avioitumiseen tähtäävin tavoittein suhteeseen miehen kanssa. Vaikka ruotsalainen kirkollinen ja maallinen lainsäädäntö kielsi kaiken avioliiton ulkopuolisen seksuaalisen kanssakäymisen, oli yleisesti hyväksyttyä, että sukupuolisuhteet aloitettiin jo kihlauksen jälkeen. Kansan parissa kihlaus katsottiin varsinaiseksi liiton solmimiseksi, jonka jälkeen yhdyselämä voitiin aloittaa.¹⁶⁹ Tällöin naisen tuli olla kuitenkin valmistautunut siihen, että mies saattoi rikkoa lupauksensa. Toisaalta miehen tuli olla valmis korvaamaan naiselle, mikäli ei halunnutkaan avioitua naisen kanssa. Jos suhteen seurauksena ei syntynyt lasta ja lupaus oli annettu vain kahden kesken, purettiin suhteet useimmiten ilman oikeusmenettelyä. (Rakkauten käytännöt, Responsibility of a Seducer?, Vill du äkta denna kvinna?)¹⁷⁰

Kuten *Responsibility of a Seducer?* -artikkelissa osoitan, avioitumisen eri vaiheisiin liittyvä lainsäädäntö oli sukupuolittunutta. Kirkkolain mukaan avioliittolupauksen rikkomiseen syyllistyi nimenomaan mies, mikäli hän ei avioitunut makaamansa naisen kanssa. Mies oli aktiivinen osapuoli, joka antoi lupauksen, makasi naisen ja lopulta rikkoi lupauksen. Naiselle puolestaan annettiin passiivinen rooli niin neidonloukkaukseen liittyvässä lainsäädännössä kuin myös avioliittolupauksen rikkomistapauksissa: hän sai lupauksen ja hänet maattiin. (Hylätty talonpoika ja porvarisleski, Rakkauten käytännöt, Responsibility of a Seducer?) Samaan lopputulokseen on tullut Annan Hansen, joka on tutkinut esiaviollisia suhteita 1600-luvun Jämtlannissa.¹⁷¹ Mies oli lainsäädännön mukaan aktiivinen suhdetta rakentavissa ja eteenpäin vievissä teoissa sekä suhteen lopettamisessa. Nainen muuttui aktiiviseksi, kun oli aika saada mies vastaamaan teostaan. Nainen saattoi syyttää miestä avioliittolupauksen rikkomisesta ja vaatia mieheltä korvausta.

Naisen tuli koko vuosisadan ajan miettiä, miten hän vakuuttaisi tuomioistuimen siitä, että hänelle oli annettu lupaus avioliitosta. Mia Korpiolan mukaan tuomiokapitulit vaativat 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa avioliittolupauksenrikkomistapauksissa todisteita siitä, että kihlaus oli solmittu vuoden 1571 kirkkojärjestyksen edellyttämin menoin. Malin Lennartsson ja Anna Hansen ovat osoittaneet puolestaan, että vuosisadan

¹⁶⁹ Juva, *Varsinais-Suomen seurakuntaelämä*, 130; Rålamb, *Observationes Juris Practicae*, 201.

¹⁷⁰ Yleisestä kehityksestä Euroopassa katso myös Aalto, *Kirkko ja kruunu*, 183, 188–191; Hansen, *Ordnade hushåll*, 214; Ingram, ”Courtship and Marriage”, 324–325; Koefoed, *Besovede kvindfolk*, 136–139; Korpiola, *Between betrothal and Bedding*, 361–36 364; Söderlind, ”Svenska prästerskapet och folkliga bröllopseder”, 17; Telste, *Brutte lofter*, 442–445.

¹⁷¹ Hansen, *Ordnade hushåll*, 216, 220.

puolivälissä riitti, että nainen pystyi todistamaan tuomioistuimille, että parin välinen suhde oli ollut yhteisössä yleisesti tiedossa. Lennartssonin mukaan tuomiokapituli oli hanakampi tulkitsemaan pelkästään yhdessä maanneetkin parit aviopuolisoiksi kuin maalliset käräjät.¹⁷² Yliopistojen konsistoreillekin riitti vuosisadan puolivälissä, että parin välinen suhde oli yleisesti tiedossa. Naiset toivat oikeuteen todistajia, jotka kertoivat siitä, miten pari oli käyttäytynyt tai mitä he olivat tehneet yhdessä. Yleisesti tiedossa olleesta suhteesta todisti esimerkiksi miehen rakkaudellinen käytös naista kohtaan. Seksuaalisesta kanssakäymisestä puolestaan todisti naisen raskaus tai suhteesta syntynyt lapsi. (Rakkauden käytännöt, Responsibility of a Seducer? Vill du äkta denna kvinna?)

Turun ja Uppsalan hiippakuntien piispat muistuttivat useaan otteeseen 1600-luvun puolivälissä naisia todistajista. Uppsalan hiippakunnassa pappeja kehoitettiin vuosina 1648 ja 1662 kokoamaan seurakuntansa nuoret naiset yhteen ja muistuttamaan, etteivät he uskoisi nuorten miesten lupauksiin avioliitosta. Vuonna 1648 pappeja muistutettiin kertomaan, että naisten piti pystyä osoittamaan miehen antama lupaus kahden tai kolmen todistajan eli täyden näytön avulla, muuten tuomiokapituli ei voisi auttaa häntä asiassa.¹⁷³ Hiippakuntateksteissä ei kuitenkaan mainittu, mitä näiden todistajien tulisi todistaa. Tulisiko todistuksen koskea parin välistä suhdetta vai itse lupausta. Kirkko sekä maalliset viranomaiset odottivat naisilta koko vuosisadan ajan suunnitelmallisuutta avioliittolupauksen rikkomistapauksissa. Naisten ei pitänyt olla liian sinisilmäisiä suhteessa miehiin. Vuosisadan lopulla vaatimukset kuitenkin kovenivat entisestään, kun alettiin vaatia näyttöä itse lupauksesta. (Responsibility of a Seducer) Itse asiassa vaikuttaisi siltä, että ruotsalaisissa tuomioistuimissa siirryttiin vuosisadan lopulla lähemmäs 1500- ja 1600-lukujen alussa voimassa olleita vaatimuksia parin välisestä sopimuksesta. Tapaukset, joissa näyttöä salaisesta tai julkisesta kihlauksesta ei löytynyt, tuomittiin salavuoteutena, kun ne aiemmin oli tuomittu neidonloukkauksena.¹⁷⁴ Miehen velvollisuus avioitua naisen kanssa, jolle hän oli luvannut avioliiton, ei vähentynyt 1600-luvun aikana, mutta tuomioistuimet velvoittivat heidät avioitumaan tai korvaamaan naiselle yhä harvemmin tiukentuneiden todistusvaatimusten vuoksi.

Koska avioliittolupauksen rikkomistapauksissa kyseessä oli useimmiten salainen kihlaus, vaikeutui naisten mahdollisuus saada mies korvaamaan tekonsa vuosisadan lopulla Uppsalan yliopiston konsistorin käsittelemissä tapauksissa. Turussa kuninkaallisen akatemian konsistorille riitti 1690-luvulle asti, että nainen osoitti parilla olleen suhteen. Vaikuttaisi siis siltä, että naisten asema ei vaikeutunut samalla tavalla Turun akatemian konsistorin käsittelemissä tapauksissa kuin Uppsalassa sekä Smoolannin ja

¹⁷² Korpiola, *Between Betrothal and Bedding*, 300–307; Hansen, *Ordnade hushåll*, 217–218; Lennartsson, *I säng och säte*, 284, 286, 317–319, 322.

¹⁷³ Gezelius, *Perbreves commotiones*, VII; *Svenska synodalakter*, 80, 115.

¹⁷⁴ Korpiola, *Between Betrothal and Bedding*, 300–307.

Jämtlannin alueilla.¹⁷⁵ Vastaavasti voidaan todeta, että avioliittolupauksen konkreettisesti todistaneen näytön vaatimuksen myötä Uppsalassa opiskelijoiden tilanne helpottui avioliittolupauksen rikkomistapauksissa, kun taas Turussa se säilyi vuosisadan loppuun asti ennallaan. Kun naiset esittivät konsistorille opiskelijan rikkoneen antamansa lupauksen, opiskelijat vastasivat naisten syytteeseen joko kieltämällä syytteet täysin tai esittämällä lakiin perustuvia vasta-argumentteja, jotka tekivät avioliiton parin välillä mahdottomaksi. Sekä miesten että naisten argumentointi kytkeytyi oman kunnian puolustamiseen. (Rakkauden käytännöt, Responsibility of a Seducer?, Vill du äkta denna kvinna?).

Avioliittolupauksen rikkomistapauksissa ei kuitenkaan ollut vierasta, että mies valitti tuomioistuimessa naisen rikkoneen heidän välillään olleen sopimuksen, vaikka suurimmassa osassa käsitellyistä tapauksista nainen oli se, joka syytti miestä lupauksen rikkomisesta. Yliopistojen tuomioistuimissa naisia ei syytetty koskaan lupauksen rikkomisesta, sillä opiskelijoiden kanssa suhteisiin ryhtyneet naiset eivät kuuluneet yliopistojen tuomiovallan alle. Opiskelijoiden tuli siis hakea oikeutta rikotusta kihlauksesta muussa tuomioistuimessa kuin konsistorissa. Tällaisia tapauksia löytyy Turusta vähän. Artikkelissa *Hylätty talonpoika ja porvarisleski* olen lyhyesti käsitellyt opiskelija Johannes Georgij Monaeuksen kämmnerinoikeuteen viemää tapausta. Monaeus vaati Magdalena Michelsdotterilta avioitumista kanssaan tai naista korvaamaan kustannukset, jotka Johannes oli Magdalenan puolesta maksanut.

Naisen oikeus vaatia mieheltä korvausta perustui vuoden 1608 maanlain lisäykseen eli Mooseksen lakiin. Lain mukaan nainen saattoi neidonloukkaustapauksissa vaatia mieheltä huomenlahjaa, mikäli mies ei avioitunut hänen kanssaan. Samaa kohtaa sovellettiin avioliittolupauksen rikkomistapauksissa, joissa mies todettiin syylliseksi.¹⁷⁶ Mies saattoi vaatia naiselta korvauksia ainoastaan esimerkiksi menetetyistä omaisuudesta tai esimerkiksi häiden valmisteluun kuluneista kustannuksista maallisessa oikeudessa. (Hylätty talonpoika ja porvarisleski)¹⁷⁷

Smoolannissa naisten aloitteesta tuomittuja kihlaeroja oli noin neljännes kaikista tapauksista 1600-luvulla.¹⁷⁸ On mahdollista, että Turun hiippakunnassa tapausten määrä on ollut yhtä suuri, mutta lähdetilanteen vuoksi naisten aloitteesta syntyneet kihlaerot jäävät Turun hiippakunnan osalta pimentoon. *Hylätty talonpoika ja porvarisleski* -artikkelissa käsittelen kuitenkin tapausta, jossa talonpoika Zachris Thomasson haastoi porvarisleski Malin Jörensdotterin oikeuteen, sillä Malin oli halunnut rikkoa parin välisen

¹⁷⁵ Smoolannista ja Jämtlannista katso Lennartsson, *I säng och säte*, 323, ja Hansen, *Ordnade hushåll*, 218.

¹⁷⁶ Aalto, *Kirkko ja kruunu*, 105–106; Lennartsson, *I säng och säte*, 137; Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*, 106; Åke Rålamb, *Samlebok*, Vol. T, Troloffning.

¹⁷⁷ Katso miesten korvauksen hakemisesta myös Juva, *Varsinais-Suomen seurakuntaelämä*, 131, & Hansen, *Ordnade hushåll*, 221.

¹⁷⁸ Lennartsson, *I säng och säte*, 98, 137.

kihlauksen. Tapaus osoittaa, etteivät naisten aloitteesta syntyneet kihlaerot olleet vieras ilmiö Turussakaan.

Kun mies toi kihlaeron käräjille, kääntyivät miehen ja naisen tavanomaiset oikeudelliset asemat päinvastoin: miehestä tuli kantaja, naisesta vastaaja. Vedotessaan naisen rikkomaa kihlaukseen oli miehen velvollisuutena esittää solmitusta kihlauksesta täysi näyttö tuomioistuimelle. Esimerkiksi Turussa Zachris Thomasson toi oikeuteen eteen kaksi todistajaa, jotka olivat toimineet puhemiehinä parin välillä. (Hylätty talonpoika ja porvarisleski) Lopulta avioliittolupauksen rikkomistapauksissa tai kihlaerotapauksissa ei olekaan kyse sukupuoleen kiinnittyneistä toimintamalleista, vaikka laissa miehille ja naisille määriteltiin tietyt roolit tapausten tutkinnan yhteydessä ja suurimmassa osassa avioliittolupauksen rikkomistapauksissa ja kihlaeroissa ihmiset toimivat näistä asemista käsin. Normeissa kuvatut sukupuolittuneet roolit perustuivat patriarkaaliseen järjestykseen eli huoneentauluun, jonka merkitys kasvoi luterilaisen puhdasoppisuuden myötä, mutta tuomiokirjojen kautta avautuvat arjen käytännöt sekä lain soveltaminen olivat hienosyisempiä ja monimutkaisempia kuin normit antoivat ymmärtää.¹⁷⁹

Muutos, joka tapahtui 1600-luvulla ja jatkui 1700-luvulle, johti siihen, että yhteiskunnassa vallitsi kaksi normijärjestelmää liittyen esiaviollisiin suhteisiin. Toisaalta ihmiset elivät vanhojen, keskiajalta periytyvien ja avioitumiseen liittyvien normien ja tapojen mukaan: tällöin vastuun katsottiin olevan miehellä. Hänen odotettiin avioituvan naisen kanssa, jonka hän oli saattanut raskaaksi. Toisaalta yhteisöissä vaikuttivat lainsäädännön normit, jotka edellyttivät ainoastaan todistetusta avioliittosopimuksesta kiinnipitämistä ja miesten sekä naisten rankaisemista esiaviollisesta sukupuoliyhteydestä. Oikeuskäytäntöjen muutos johti avioliittolupauksen toteen näyttämisen näkökulmasta naisen aseman vaikeutumiseen ja miehen helpottumiseen tapauksissa, joissa pari oli toiminut vanhojen normisääntöjen mukaan. Kehitys oli samanlainen Ruotsissa ja Norjassa.¹⁸⁰

Ruotsalaisissa yliopistokaupunkien tuomioistuimissa tutkitut ja tuomitut miehet ja naiset eivät olleet tämän kehityksen ulkopuolella, hekin tasapainoilivat kahden järjestelmän kanssa. On mahdollista, että opiskelijat, kuten muutkin miehet, käyttivät tilannetta hyväkseen antamalla katteettomia lupauksia samalla tavalla kuin jotkut naiset olivat käyttäneet aiempaa oikeuskäytäntöä hyväkseen korostaakseen omaa normien mukaista käytöstään vetoamalla avioliittolupaukseen, vaikkei mies välttämättä ollut lupausta antanut.¹⁸¹ Mia Korpiola on myös esittänyt, että tarkemman näytön vaatimus avioliittolupauksen rikkomistapauksissa oli seurausta 1600-luvun sotien aiheuttamasta väestöllisestä vääristymästä, jolloin yhteiskunnassa oli enemmän naisia kuin miehiä.¹⁸² Naiset

¹⁷⁹ Andersson, *Tingets kvinnor och män*, 293–294; Lindstedt Cronberg, *Synd och skam*, 285.

¹⁸⁰ Hassan Jansson, *Kvinnofrid*, 303; Telste, *Brutte löfter*, 445–448.

¹⁸¹ Katso miesten ja naisten tavoista käyttöä oikeusjärjestelmää hyväkseen Andersson, *Tingets kvinnor och män*, 202 & Hansen, *Ordnade hushåll*, 220.

¹⁸² Korpiola, *Between Betrothal and Bedding*, 361.

koittivat saada jäljellä olevat miehet haaviinsa ja naimisiin. Tämä on mahdollista, ja Johannes Gezelius vanhempi valittikin Turun tuomiokapitulun olevan kovin työllistetty sellaisien naisten vuoksi, jotka antavat maata itsensä ja väittävät sitten tulleen maatuksi avioliittolupauksen alla. Samalla Gezelius, kuten myös Uppsalan hiippakunnan piispat, varoitti nuoria naisia uskomasta heille avioliittolupauksia antavia miehiä elleivät miehet vahvistaneet lupaustaan valalla.¹⁸³ Turun ja Uppsalan hiippakunnissa oli tiedossa, että sekä naiset että miehet saattoivat käyttää avioliittolupauksen rikkomiseen liittyvää lainsäädäntöä oman etunsa tavoitteluun.

Esiavioliisiin suhteisiin liittyneiden rikosten lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä on nähtävissä sukupuoleen liittyviä eroja 1600-luvulla. Neidonloukkaus, avioliittolupauksen rikkominen sekä raiskaus olivat rikoksia, joissa mies oli lähtökohtaisesti toimija, aktiivinen osapuoli, nainen taas uhri tai toiminnan kohde. Näiden rikosten käytännön tutkimisessa ja tuomitsemisessa oli kuitenkin eroja. Raiskaustapausten tutkinnassa ja tuomitsemisessa ei maallisissa tuomioistuimissa poikettu lainsäädännössä asetetuista sukupuolittuneista positioista: vain mies saattoi raiskata ja vain nainen saattoi tulla raiskatuksi. Raiskauksen, neidonloukkauksen ja avioliittolupauksen rikkomistapausten rinnastaminen saattaa vaikuttaa äärimmäiseltä, mutta 1600-luvun Ruotsissa naimaton mies saattoi sovittaa kaikki mainitut rikokset avioitumalla loukkaamansa naisen kanssa. Kun molemmat osapuolet olivat naimattomia, käsiteltiin raiskaustapaukset aviopuolison etsintään liittyvässä viitekehyksessä.¹⁸⁴ Tutkimukseni osoittaa, että avioliittolupauksen rikkomistapaukset erosivat tästä käytännöstä. Avioliittolupauksen rikkomiseen liittyvä lainsäädäntö oli sukupuolittunutta, mutta kun avioliittolupauksen rikkominen vietiin oikeuteen, sukupuoli ei määrittänyt ihmisten oikeudellista positioita, vaan se oliko henkilö kantaja vai vastaaja. Tämä johtui todennäköisesti siitä, että kihlauksen solmimisen ajateltiin olevan vastavuoroinen toimi, johon sekä mies että nainen suostuivat vapaaehtoisesti. Huoneentaulun ihanteeseen kytkeytynyt lainsäädäntöteksti taipui näissä tapauksissa myös muihin kuin kirjaimellisiin tulkintoihin. Kirkon vapaaehtoisuudenvaatimus kihlauduttaessa ja avioiduttaessa antoi myös molemmille osapuolille mahdollisuuden purkaa sopimuksen, vaikka vain naisella oli oikeus saada korvaus itse sopimuksen rikkomisesta. Sukupuoli määrittää miesten ja naisten toimijuutta rikoksen tutkinnan aikana (tähän palaan myöhemmin) ja samaan aikaan se ei määritä henkilön oikeudellista positiota automaattisesti kuten raiskaus- tai neidonloukkausrikoksissa. Sukupuoli on eneminkin näkökulma oikeudelliseen toimijuuteen kuin henkilön oikeudellista toimijuutta määrittellyt kategoria.

¹⁸³ Gezelius, *Perbreves commotiones*, VIII; *Svenska synodalakter*, 80, 115.

¹⁸⁴ Hassan Jansson, *Kvinnofrid*, 300, 319.

Naimattomat naiset tuomioistuimissa

Uuden ajan alun eurooppalainen nainen kävi lapsuuden ja aikuisuuden väliin jäävinä nuoruuden vuosinaan läpi perustavanlaatuisia muutoksia, jotka muuttivat heidän fyysisiä ominaisuuksiaan, sosiaalisia identiteettejään ja valmisti heitä aikuisuutta varten. Sosiaalinen täysi-ikäisyys toi mukanaan erilaisia vastuuta ja toimijuutta.¹⁸⁵ Nainen saavutti Ruotsissa 1600-luvulla täysi-ikäisyyden tietyssä, tosin laissa määrittelemättömässä iässä ja sai perintönsä sekä ansaitsemansa omaisuuden haltuunsa. Täysi-ikäisyys ei kuitenkaan merkinnyt täyttä oikeudellista itsenäisyyttä. Perintömaa, muu perintöomaisuus sekä avio-
liitto olivat lain mukaan isännän tai isän ja äidin päätettävissä. Naiset saattoivat kuitenkin itse päättää, minne pestautuivat töihin, koska vaihtoivat palveluspaikkaansa ja mihin käyttivät työstään ansaitsemansa varat. Avioitumiseen liittyvissä asioissa nainen oli naittajan vallan alla.¹⁸⁶ Nainen ei voinut avioitua ennen täysi-ikäisyyden saavuttamista, mutta vuoden 1571 kirkkojärjestys ei määrittänyt kihlautuvan parin alaikärajaa. 1600-luvun aikana Ruotsin hiippakunnissa naisten alaikäraja asetettiin 14–16 vuoteen. Vuoden 1686 kirkkolaisissa todettiin ylimalkaisesti, että avioliittoon saivat astua täysi-ikäiset ja vasta vuoden 1734 valtakunnan laissa naisen avioitumisen alaikärajaksi asetettiin 15 vuotta.¹⁸⁷

Olen osoittanut väitöskirjani artikkeleissa, että avioliittolupauksen rikkomistapauksissa naisen oletettiin toimivan itsenäisesti, loogisesti ja ennakoiden. Maallisten lakien mukaan naisilla olisi tullut olla rikosasioissa edustaja, jonka tuli maksaa myös naiselle määrättyt sakot – tosin naisen omista varoista. Sekä Suomessa että Ruotsissa naiset kuitenkin edustivat itsenäisesti itseään tuomioistuimissa koko 1600-luvun ajan. Naiset myös toimivat todistajina oikeustapauksissa.¹⁸⁸ Nainen siirtyi 1600-luvun aikana esiaviollisiin suhteisiin liittyvässä maallisessa lainsäädännössä yksilönä suvun vallan alta vastaamaan itse teoistaan. Naiset olivat vastanneet siveysrikoksistaan kirkollisella häpeärangaistuksella jo pitkään ja kirkon silmissä he siis olivat vastuullisia toimijoita jo ennen 1600-luvun loppua. On esitetty, että kirkon vaikutuksesta siveysrikoslainsäädäntöä muutettiin niin, että naisia alettiin rankaista samalla tavalla kuin miehiä. Kehitys tapahtui pikkuhiljaa vuosisadan aikana. Ensin naisia alettiin rankaista rikoksen uusijoina ja sitten ensiker-
talaisina. Ensimmäinen asetuksen, jossa nainen asetettiin rikosoikeudelliseen vastuuseen ensiker-
talaisena salavuoteudesta, antoi Kaarle XI. Asetuksen mukaan sotilaan tai laivamiehen kanssa maanheen naisen, tuli maksaa sakkoa 20 markkaa. Tämä määräys kehittyi kaikkia

¹⁸⁵ Cohen, ”Straying and Led Astray”, 277.

¹⁸⁶ Hansen, *Ordnade bushäll*, 67–73; Miettinen, *Ihanteista irrallaan*, 267; Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*, 144–149; Rålamb, *Observationes Juris Practicae*, 325.

¹⁸⁷ Söderlind, ””Lagha” älder och ”olika””, 74.

¹⁸⁸ Karlsson Sjögren, *Kvinnors rätt*, 211; Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*, 130–139.

koskevaksi käytännöksi myös siviilioikeuksissa ja se vahvistettiin kuninkaallisella kirjeellä 1694.¹⁸⁹

Tutkijat ovat keskustelleet pitkään siitä, mitä oikeuskäytäntöjen muutokset tarkoittivat naisille ja heikensikö oikeudellinen subjektiuden naisen asemaa. Tutkimusten mukaan näin oli 1500-luvun Augsburgissa ja 1600-luvun Englannissa, missä naisten oikeudelliseen asemaan vaikuttivat hänen maineensa ja kunniansa, jotka puolestaan olivat kytköksissä naisen seksuaaliseen käytökseen. Neitsyinä tai seksuaalisesti kokemattomina pidettyjen naisten asema raiskaustapausten tutkinnassa oli parempi kuin naisilla, joilla tiedettiin olevan aiempia suhteita.¹⁹⁰ Karin Hassan Janssonin mukaan 1600-luvun Ruotsissa naisen aiemmat suhteet eivät vaikuttaneet hänen kohteluunsa oikeudessa raiskauksen uhrina, mikäli raiskauksesta pystyttiin esittämään lain vaatimat todisteet ja nainen pystyi todistamaan, että hänen suhteensa olivat olleet vakavia ja avioliittoon tähtäviä. Muutos naisen oikeudellisessa asemassa tapahtui Hassan Jansson mukaan vasta 1700-luvulla, jolloin laki ei enää suojannut naista, jos hänen tulkittiin käyttäytyneen epäsiivästi ja kunnianttomasti. Epäsiiveällä ja kunnianttomalla käytöksellä tarkoitettiin esimerkiksi sitä, että nainen tanssi, joi ja antautui useisiin suhteisiin miesten kanssa.¹⁹¹

Tiina Miettinen on esittänyt samaa kuin Hassan Jansson. Miettisen mukaan esiaviollinen suhde tai siitä syntynyt lapsi ei uhannut naisen mainetta ja kunniaa 1600-luvun Hämeen maaseudulla. Neitsyys tai siiveys eivät olleet tiukasti varjeltuja hyveitä, joiden menetys olisi evännyt naiselta mahdollisuuden avioliittoon tai ajanut naisen ulos yhteisöstä. Miettinen korostaa, että kunniallisen ja kunnianttoman naisen ero ei ollut kiinni siitä oliko hänellä ollut suhteita, vaan siitä millaisia nämä suhteet olivat olleet. Tuomitava ja epäsiiveä käytös rikkoi yhteisön normeja vastaan. Useat lyhyet suhteet tai julkinen suhde naimisissa olevan miehen kanssa heikensivät naisen asemaa sekä kyläyhteisössä että oikeudessa. Miettisen mukaan käsitykset naisen kunniallisuudesta ja esiaviollisista suhteista eivät kuitenkaan muuttuneet siirryttäessä 1700-luvulle. Hän ei myöskään näe muutosta kihlauksen purkamiseen liittyvien tapausten käsittelyssä siirryttäessä vuosisadalta toiselle. Naiset saivat edelleen 1700-luvulla oikeutta kuten 1600-luvullakin ja useat heistä päätyivät myöhemmin naimisiin.¹⁹² Kirsi Vainio-Korhosen mukaan esiaviolliset suhteet tai seksityönteko eivät evänneet naimattoman naisen mahdollisuutta avioliittoon

¹⁸⁹ Aalto, *Kirkko ja kruunu*, 113–115; Juva, *Varsinais-Suomen seurakuntaelämä*, 80–84; Laasonen, *Johannes Gezelius vanhempi*, 204–206; Lempiäinen, *Rippikäytäntö Suomen kirkoissa*, 321–334; Lindstedt Cronberg, *Synd och skam*, 53; Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*, 244–246.

¹⁹⁰ Roper, *The Holy Household*, 1–5, 82–88; Gowing, *Common Bodies*, 94, 206; Foyster, *Manhood in Early Modern England*, 147; Katso myös Amanda Pipkinin arvio teoksesta *Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*, Pipkin, ”Bookreview”.

¹⁹¹ Hassan Jansson, *Kvinnofrid*, 254–256.

¹⁹² Miettinen, *Ihanteista irrallaan*, 91–101, 133, 162–165; Katso myös Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*, 233.

tai eristänyt häntä perheestään tai kaupunkiyhteisöstä 1800-luvun alun Turussa.¹⁹³ Vainio-Korhosen tutkimus keskittyy pitkälti sosiaalisesti alimpiin ihmisryhmiin, mutta hänen tutkimuksensa osoittaa, kuten Miettisenkin, ettei näidenkään naisten elämä ollut tuomittu kurjuuteen avioliiton ulkopuolisten suhteiden myötä. Heidän elämässään oli muita tekijöitä, jotka vaikuttivat vähäosaisuuteen eivätkä esiaviolliset suhteet eristäneet heitä yhteisöistä. Naisten esiaviollisiin suhteisiin liittyvissä yhteisöllisissä ja oikeudellisissa asenteissa on havaittavissa pitkä jatkumo nopeiden muutosten sijaan.

Ruotsissa käsitys naisen kunniallisesta käytöksestä ei siis ollut kytköksissä seksuaaliseen pidättyvyyteen, vaan ennemminkin monogamisen parisuhteen ihanteeseen. Tästä oli myös pitkälti kyse silloin, kun naiset pyrkivät todistamaan konsistoreissa saaneensa avioliittolupauksen opiskelijalta. Artikkeleissa tarkastelemisiani avioliittolupauksen rikkomistapauksissa konsistoreissa ei tuomioistumen aloitteesta keskusteltu naisen siveydestä. Jos mies vetosi parin välisen avioliiton mahdottomuuteen naisen kunniantoman käytöksen perusteella, miehen tuli todistaa väitteensä. Tapauksissa tarkasteltiin lähinnä sitä, pystyikö nainen esittämään tarvittavat todisteet avioliittolupauksesta ja seksuaalisesta kanssakäymisestä. (Rakkauden käytännöt, *Vill du äkta denna kvinna?*).

Norjassa ja Tanskassa avioliittolupaukseen liittyvä lainsäädäntö muuttui 1730-luvulla saman suuntaiseksi kuin Ruotsissa oli tapahtunut 1600-luvun lopulla. Naiselta alettiin vaatia todisteita nimenomaan miehen antamasta lupauksesta, eikä nainen voinut enää vaatia avioliittoa pelkästään synnyttämänsä aviottoman lapsen perusteella. Muutoksen vaikutusten on nähty muuttaneen naisen asemaan oikeudessa samalla tavalla kuin Ruotsissa: naisen subjektiivinen vastuu lisääntyi. Avioliittolupauksen rikkomistapauksia Norjassa ja Tanskassa tutkineet Kari Telste ja Nina Javette Koefoed ovat kuitenkin todenneet, että miestä sitoi hänen kunnialliselle naiselle antamansa avioliittolupaus, mutta maineeltaan kyseenalaiselle, kevytmieliseksi katsotulle naiselle annettu lupaus ei velvoittanut miestä pysymään lupauksessaan. Koefoedin mukaan on selvää, että lainmuutos heikensi naimattomien, raskaana olleiden naisten oikeudellista asemaa, mutta naisen mahdollisuudet saada oikeutta avioliittolupauksen rikkomistapauksissa ei ollut täysin toivotonta 1700-luvun lopullakaan.¹⁹⁴ Kari Telsten mukaan nainen otti riskin, jos suostui seksuaaliseen kanssakäymiseen salaisen kihlauksen jälkeen. Tämä saattoi johtaa siihen, että hänet leimattiin miehen vietelleeksi naiseksi. Naisen kunnia oli 1700-luvulla tiukemmin kytköksissä virallisesti annettuun avioliittolupaukseen ja salaisesti vaihdettu lupaus oli uhka naisen maineelle.¹⁹⁵ Myös 1600- ja 1700-luvun Lyonilaisten nuorten esiaivollisia suhteita tutkinut Julie Hardwick on esittänyt, että asenteet ja stigmatisointi aviottomia

¹⁹³ Vainio-Korhonen, *Musta-Majja ja Kirppu-Kaisa*, 239–242.

¹⁹⁴ Koefoed, *Besovede kvindfolk*, 135, 142–153.

¹⁹⁵ Telste, *Brutte lofter*, 445–447.

äitejä kohtaan sekä tästä aiheutunut häpeä oli voimakkaampaa 1800- ja 1900-luvuilla kuin vallankumousta edeltävän ajan Ranskassa.¹⁹⁶

Marja Taussi Sjöbergin mukaan nämä siveysrikoksiin liittyneet oikeuskäytäntöjen muutokset Ruotsissa ja niistä seurannut yksilöiden korostunut vastuu vaikuttivat erityisesti naimattomiin naisiin ja näkyivät lapsenmurhien selvänä kasvuna 1700-luvulla.¹⁹⁷ Lapsenmurhatapaukset olivat kuitenkin poikkeus muiden siveysrikoksiin liittyneiden ja kuoleman tuomioon johtaneiden rikosten joukossa. Lapsenmurhaan liittyvää lainsäädäntöä ja lapsenmurharikoksia uuden ajan alun Ruotsissa tutkineen Mona Rautelinin mukaan lapsenmurhaa koskeneet, 1600-luvun lopulla annetut plakaatit olivat jopa risti-riidassa muun oikeudellisen kehityksen kanssa. Kun lainsäädännössä alettiin yleisesti korostaa todisteiden merkitystä itse teosta tai kun avioliittolupauksen rikkomistapauksissa ja kuolemantuomioon johtaneissa rikoksissa vaadittiin yleisesti kahden todistajan lausuntoa eli täyttä näyttöä, määrättiin lapsenmurharikoksissa aihetodisteet kuten naisen lihominen ja nopea lahtuminen määrääviksi todisteiksi tuomion julistamisen kannalta. Plakaatin mukaan naisten tuomitsemiseen tuli vaikuttaa myös heistä annettu epäedullinen todistajanlausunto, jossa heidän maineensa asetettiin kyseenalaiseksi.¹⁹⁸

Vuoden 1734 valtakunnan laissa lapsenmurhaplakaattien sisältö säilytettiin lähes sellaisenaan, lakiin oli ainoastaan tehty lisäys murhatun lapsen ruumiin löytymisestä. Naista ei voitu tuomita kuolemaan, ellei lapsen ruumista löydetty. Anu Pylkkäsen mukaan lapsenmurhaplakaattien ankaruus ei kuitenkaan korreloinut rikoksen yleisyyden kanssa Länsi-Suomessa tai Pohjois-Pohjanmaalla. Erityisesti Pohjois-Pohjanmaalla lapsenmurha oli rikoksena harvinainen 1600-luvun lopulla ja useita naisia vapautettiin näytön puuttuessa. Lisäksi Mona Rautelin on huomauttanut, ettei 1600-luvulla annettuja plakaatteja tai vuoden 1734 valtakunnan lakia sovellettu käytäntöön niin ankarasti kuin olisi ollut mahdollista. Hän korostaa myös, ettei lapsenmurhaa tehnyt tahallisesti epätoivoinen, kunniaansa suojeleva ja stigmatisointia pelkäävä nainen. Tällaiset tutkijoiden esittämät tulkinnat ovat perustuneet lapsenmurhalainsäädäntöön. Edellä esitetyn sijaan lapsenmurhan syynä oli Rautelinin mukaan useimmiten naisten kokemana pelko siitä, mitä lapsen isä, naisen isä tai hänen isäntänsä tekisi kuultuaan naisen raskaudesta. Naiset pelkäsivät fyysistä väkivaltaa tai tulevansa sulhasensa hylkäämiksi. Toisaalta naiset eivät olleet tekonsa kanssa yksin. Miehet saattoivat auttaa heitä lapsenmurhassa tai ainakin jälkien peittämisessä. Rautelinin tutkimus osoittaa, että vaikka lainsäädäntötasolla naisiin kohdistuivat kovat toimet, ei lakia sovellettu aina sen edellyttämällä tavalla. Pylkkänen toteaa eksplisiittisesti, ettei lapsenmurhalainsäädännössä ollut kyse naisvihasta.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Hardwick, *Sex in an old Regime City*, 210.

¹⁹⁷ Taussi Sjöberg, *Rätten och kvinnorna*, 160–161; Tätä tulkintaa on tukenut myös Lidman, *Väkivaltakulttuurin perintö*, 123–124.

¹⁹⁸ Rautelin, *En förutbestämdt sanning*, 431–438.

¹⁹⁹ Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*, 109–110; Rautelin, *En förutbestämdt sanning*, 493–499.

Edellä esitetyn perusteella väitöskirjan artikkeleissa tarkastellut avioliittolupauksen rikkomistapaukset osuvat oikeudellisen vallankumouksen ydinaikaan ja nivelkohtaan Ruotsissa. Artikkelien tarkasteluajankohta päättyy siihen, kun oikeuskäytäntöjen muutokset alkavat vakiintua ja niiden seuraukset näkyä. Oikeuskäytäntöjen muutokset vaikuttivat naisten asemaan kaikissa siveysrikoksissa ja kaikissa tuomioistuimissa, mutta lakeja ei aina sovellettu niiden mahdollistamalla tiukalla otteella. Ruotsissa myöskään naimattoman naisen kunniaa ja mainetta ei uhannut monogaminen esiaviollinen suhde naimattoman miehen kanssa. Norjalaisten ja tanskalaisten tutkijoiden mukaan naisten kunnia kytkeytyi 1700-luvun myötä yhä tiivimmin naisen siveyteen ja näin vaikuttaisi olleen myös Ruotsissa raiskaustapausten osalta. Kehitys ei kuitenkaan johtanut siihen, että siveellisen maineen suojeleminen olisi ajanut naisen lapsenmurhaan 1700-luvun Ruotsissa. Oikeuskäytäntöjen muutokset eivät vaikuttaneet siihen, miten avioliittoon tähtäävät suhteet nähtiin ja toisaalta naisen oikeudellisen subjektiivisuuden kasvu ei johtanut lapsenmurhatapausten lisääntymiseen.

Nuoret miehet ja esiaviolliset suhteet

Vaikka miehet eivät olleet naittajan vallan alaisia avioitumiseen liittyvissä asioissa, tuli heidän olla kuuliaisimpia vanhemmilleen eikä esimerkiksi kihlautua vanhemmiltaan salassa. Esimerkiksi Clas Rålamb piti vanhempien suostumusta yhtä tärkeänä sekä tyttärien että poikien avioituessa. Tämä vahvistettiin vuoden 1686 kirkkolaisissa.²⁰⁰ Mies ei voinut avioitua ennen kuin oli saavuttanut täysi-ikäisyyden ja kuten naisten kohdalla, myös miesten osalta avioitumisen täysi-ikäisyyden raja vaihteli hiippakunnittain 18–20 ikävuoden välillä 1600-luvun Ruotsissa. Vuoden 1734 valtakunnan laissa avioitumisen ikäraajaksi asetettiin miehelle 21 vuotta.²⁰¹ Miesten avioitumiseen vaikutti myös se, miten he valmistautuivat tulevaan ammattiinsa. Kisälleille ja yliopisto-opiskelijoille avioituminen oli vaikeaa tai mahdotonta. Kisällit avioituivat yleensä vasta hakiessaan mestarin arvoa.²⁰² Yliopistojen järjestyssäännöt puolestaan kielsivät opiskelijoiden avioitumisen. Miesten tuli avioituessaan siis olla täysi-ikäisiä, kunnioittaa ja kuulla vanhempiaan ja toisaalta olla koulutuksensa suhteen valmiita astumaan aikuisen, avioituneen miehen asemaan.

Suurin osa artikkeleissa tutkituista miehistä oli nykytermein teini-ikäisiä tai kaksissakymmenissä olleita opiskelijoita. On mahdotonta tietää heidän ikänsä tarkasti, mutta on selvää, että he olivat saavuttaneet puberteetin. Yhden 1600-luvun suosituimman, talonpojille suunnatun teoksen, *Bondepraktikan*, mukaan nuorukaiset (latinaksi *adolescens*)

²⁰⁰ 1571 KO, Ordning om echtenskap; 1686 KL, XV § VI; Rålamb, *Observatione Juris Practicae*, 208–209.

²⁰¹ Söderlind, ””Lagha” ålder och ”olika””, 74–76.

²⁰² Ojala-Fulwood, ”Nuoret, naimattomat ja liikkuvat”, 2–15.

olivat ylimielisiä, omavaltaisia ja vailla itseymmärrystä. Kun nuorukaiset lähestyivät 30 ikävuotta heistä tuli nuoria miehiä (*juvenis*) ja heidän huomionsa kiinnittyi lähes yksin-omaan naisiin. Nuori mies halusi istua naisen kanssa penkillä suudellen välittämättä synnin seurauksista. *Bondepraktikassa* kuvattu ylimielinen ja kuumottava talonpoikainen nuoruus vastasi esimerkiksi Englannissa julkaistujen, vanhemmille suunnattujen oppaiden kuvausta teini-ikäisten ja parikymppisten nuorten miesten elämästä. Tunteiden ja halujen kuohunnan keskellä nuorten miesten tuli kuitenkin muistaa heitä koskevat moraaliset velvoitteet ja säännöt. Englannissa julkaistujen oppaiden mukaan miesten tuli voittaa houkutukset ja oppia hillitsemään itsensä.²⁰³ Kansan keskuudessa ei miehiltä (tai naisilta) edellytetty seksuaalista pidättäytymistä ennen avioliittoa, mutta keskiajalta uuden ajan alkuun miesten odotettiin joko avioituvan raskaaksi saattamansa naisen kanssa tai korvaavan hänelle aiheuttamansa raskauden. Tämä koski Ruotsissa myös opiskelijoita, he eivät olleet lainsäädännön tai yhteisöjen moraalिसääntöjen yläpuolella. (Agency of Sons, Mothers and Fathers)

Gudrun Andersson on esittänyt, että opiskelijat antoivat katteettomia avioliittolupauksia naisille, koska opiskelijoiden oli mahdotonta avioitua itseään alempistääytysten naisten kanssa. Tällöin hän olettaa, että yliopisto-opiskelijoista suurin osa oli lähtöisin aatelis- ja pappisperheistä ja että tämä koski myös avioliittolupauksen rikkomisesta syytettyjä opiskelijoita.²⁰⁴ Uppsalan yliopiston osalta opiskelijoiden yleinen säätytausta tiedetään 1680- ja 1690-luvuilta. Tällöin suurin osa opiskelijoista oli lähtöisin papistosta (35 %, 38 % kaikista opiskelijoista). Iso osa opiskelijoista oli myös porvaris- (15 %, 14 %) ja talonpoikaistaustaisia (17 %, 10 %).²⁰⁵ Turun osalta tiedetään, että vuosina 1640–1700 opiskelijoista suurin osa tuli pappissädystä, kuten Uppsalassakin. Pappistaustaisten opiskelijoiden (41 %) jälkeen suurimmat opiskelijaryhmät tulivat kuitenkin talonpoikais- (12 %) ja porvarisperheistä (10 %). Aateliset opiskelijat muodostivat Turussa huomattavasti pienemmän ryhmän kuin edellä mainittujen säätyjen edustajat (4,5 %).²⁰⁶ Uppsalassa aatelisia opiskelijoita oli todennäköisesti enemmän kuin Turussa, sillä Uppsalan yliopisto oli valtakunnan yliopistoista merkittävin ja sijaitti lähellä vallan keskusta Tukholmaa.²⁰⁷ Kummassakaan yliopistossa yhtäkään aatelistaa opiskelijaa ei kuitenkaan syytetty esiaviollisesta suhteesta konsistorissa 1600-luvun aikana.

²⁰³ *Bondepraktika* oli kirja, jossa kuvattiin muun muassa ihmisen eri elämänvaiheita. Lisäksi teos sisälsi kalenterin sekä erilaisia ohjeita ja vinkkejä talonpojille. *Bondepraktika*, Vilkkuna, *Katse menneisyyden ihmiseen*, 14–17; Liliequist, ”Du skall hedra din fader och moder”, 234; Nuoruudesta miehen elämänvaiheena keskiajalla ja uuden ajan alussa, katso Karras, *From Boys to Men*, 12–17, & Shepard, *Meanings of Manhood*, 23–38.

²⁰⁴ Andersson, ”Kåta studenter och giftaslystna pigor”, 19.

²⁰⁵ Carlsson, *Ståndssambälle och ståndspersoner*, 216–217; Samzelius, ”Studentliv och nationer”, 23.

²⁰⁶ Strömberg, *Studenter, nationer och universitet*, 154.

²⁰⁷ Uppsalan yliopistoon kirjautui ainoastaan 1670- ja 1680-luvuilla 50–60 aatelistaa opiskelijaa vuosittain kun heitä Turkuun kirjautui vuosina 1640–1713 yhteensä 127. Annerstedt,

Lähtökohtaisesti aatelisprivilegioihin kuului oikeus tulla tuomituksi hovioikeudessa alempien oikeusasteiden sijaan.²⁰⁸ Tämä oikeus koski periaatteessa myös opiskelijoita, mutta ilmoittautuessaan yliopistoon he myös asettivat itsensä professorien auktoriteetin alaisuuteen. Aateliset olivat säädyltään korkeammassa asemassa kuin papistoon kuuluneet yliopistojen professorit ja erityisesti ylhäisaateliin kuuluneet nuorukaiset olivat hyvin tietoisia asemastaan. Opiskelijoina he olivat kuitenkin professorien valvonnan alaisia. Aatelisten opiskelijoiden erikoiseen juridiseen asemaan yliopiston sisällä ei löydetty ratkaisua 1600-luvun aikana ja niinpä konsistorin oli vaikea osoittaa oikeudellisia toimia (ylhäis)aateliin kuuluneita opiskelijoita kohtaan. Järjestys- ja väkivaltarikoksista heidät saatettiin tuomita sakkoihin,²⁰⁹ mutta siveysrikoksien osalta konsistorien pöytäkirjat eivät paljasta, miten aatelisten opiskelijoiden kanssa toimittiin. (Rakkauten käytännöt)

Avioliittolupauksen rikkomisesta syytettyjen opiskelijoiden säätytaustaa on vaikea tarkastella Uppsalassa, missä yksittäisten opiskelijoiden tiedot pitää etsiä osakuntien matrikkeleista, joista osa löytyy edelleen vain käsikirjoituksina yliopiston kirjaston arkistosta. Turussa opiskelleiden opiskelijoiden yksilöllinen säätytausta on selvitettävissä Yrjö Kotivuoren koostaman Ylioppilasmatrikkelin avulla.²¹⁰ Avioliittolupauksen rikkomisesta syytetty opiskelijat tulivat Turussa porvaris-, pappis- ja talonpoikaiskodeista. (Rakkauten käytännöt)

Siis hieman toisin kuin Andersson olettaa, avioliittolupauksen rikkomisesta syytetty opiskelijat olivat lähtöisin samoista säädyistä kuin suurin osa kaikista Turussa opiskelleista nuorista miehistä. He asuivat vuokralla kaupunkilaisten kodeissa, mutta elivät yliopistojen konstituutioiden säätelemää elämää ja olivat erityisasemassa verrattuna suurimpaan osaan Ruotsissa asuneista ihmisistä. Samaan aikaan he kuitenkin jakoivat samat moraalisisäännöt kuin heitä syyttäneet naiset. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten he esiintyivät oikeudessa avioliittolupauksen rikkomistapauksissa ja miten he argumentoivat. Opiskelijat esittivät konsistorille samoja, laissa määriteltyjä syitä avioliittolupauksen purkamisen puolesta kuin miehet muissakin tuomioistuimissa. (Agency of Sons, Mothers and Fathers, Rakkauten käytännöt, Vill du äkta denna kvinna?)

Yksi peruste avioliittoon painostamiseksi oli parin sosiaalinen samanarvoisuus ja tämä osoittaa, että ruotsalaiset ylioppilaat ryhtyivät suhteisiin myös sellaisten naisten kanssa, joiden kanssa heidän voitiin olettaa avioituvan. Opiskelijat eivät siis pelkästään käyttäneet asemaansa hyväkseen ja houkutelleet naisia suhteeseen tyhjin lupauksin. Yliopistojen sääntöjen mukaan miesten olisi kuitenkin tullut pidättäytyä kaikista seksuaalisista suhteista. Tätä odotettiin niin keskiajalla kuin uuden ajan alussakin, vaikka samaan

Uppsala universitets historia. Andra delen. Universitets organisation och verksamhet, 391–392; Strömberg, *Studenter, nationer och universitet*, 154.

²⁰⁸ Korpiola, ”The Svea Court of Appeal”, 323–326; Thunander, *Hovrätt i funktion*, 26.

²⁰⁹ Geschwind, *Stökiga studenter*, 174–177.

²¹⁰ Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli*.

aikaan tiedostettiin miesten asema puberteetin saavuttaneina, seksuaalisesti aktiivisina miehinä. Samanlaisessa elämäntilanteessa elivät myös esimerkiksi kisällit. (Rakkau-
den käytännöt, Vill du äkta denna kvinna?)

Koska opiskelijoiden seksuaaliset tarpeet tiedostettiin, pidettiin bordellien olemas-
saoloa yliopistokaupungeissa välttämättömyytenä myöhäiskeskiajalla Keski-Euroopan
saksalaisilla alueilla. Siellä yliopistokaupungit olivat pieniä ja opiskelijat olivat tekemisissä
kaupunkilaisten kanssa. Näillä alueilla yliopistot eivät olleet samalla tavalla suljettuja yh-
teisöjä kuin esimerkiksi Pariisissa, Cambridgessä tai Oxfordissa.²¹¹ Reformaation myötä
opiskelijoiden vierailut bordelleihin kiellettiin ja samaan aikaan kiellettiin myös opiske-
lijoiden avioituminen. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että opiskelijoilla ei olisi enää
ollut esiaviollisia suhteita. Ne vain ottivat uuden muodon 1600- ja 1700-lukujen aikana:
prostituoidut siirtyivät bordelleista kadun kulmiin ja opiskelijat solmivat erilaisia salattuja
suhteita naisten kanssa. Nämä suhteet johtivat aviottomien lasten syntymiin sekä salai-
siin avioliittoihin.²¹²

Kuten väitöskirjan artikkeleissa *Agency of Sons, Mothers and Fathers, Rakkauden käytän-
nöt ja Vill du äkta denna kvinna?* tutkitut tapaukset osoittavat, myös Ruotsissa opiskelijat
solmivat erilaisia suhteita naisiin opintojensa aikana. On kuitenkin vaikea sanoa, oliko
osa naisista prostituoituja vai ei. Ruotsissa seksin myymistä sinänsä ei ollut kriminalisoitu
1600-luvulla, vaikka kaikki avioliiton ulkopuolinen seksuaalinen kanssakäyminen olikin.
Turussakin on löydettävissä lähteistä naisia, joiden nimet viittaavat prostituoidun am-
mattiin, mutta naisen määrittäminen prostituoiduksi on vaikeaa esimodernina aikana,
jolloin seksityöläisyys oli usein yksi ansaintakeino monen muun rinnalla.²¹³ Onkin to-
dennäköistä, että kuten 1700-luvun Göttingenissä myös 1600-luvun ruotsalaisissa yli-
opistokaupungeissa opiskelijat päätyivät suhteisiin monenlaisessa elämäntilanteissa ol-
leiden naisten kanssa, joista toisille seksityö oli osa ansaintamahdollisuuksia. Göttingessä
opiskelijoilla oli suhteita, joissa naiset toimivat miehen elinkumppaneina. Tällöin opiske-
lijän ja naisen välillä vallitsi käsitys laajasta kumppanuudesta, jossa nainen toimi opiske-
lijalle ikään kuin vaimona huolehtien ruuanlaitoista sekä pyykinpesusta ja jakoi vuo-
teen miehen kanssa. Opiskelija puolestaan tarjosi naiselle asuinhuoneen. Kummallekin
osapuolelle oli selvää, ettei suhde tulisi johtamaan avioliittoon.²¹⁴ Näistä suhteista oli
seurauksena aviottomia lapsia, jolloin tapaus päättyi yliopiston tuomioistuimeen.

²¹¹ Brüdermann, *Göttinger Studenten*, 523; Karras, *From Boys to Men*, 77–80; Shepard, *Meanings of
Manhood*, 119.

²¹² Brüdermann, *Göttinger Studenten*, 380; Karras, *From Boys to Men*, 75–83; Roper, *The Holy House-
hold*, 57–58; Reformaation vaikutuksesta prostituoiuihin sekä prostituutioon Euroopassa
katso Norberg, “The Body of the Prostitute”, 394–397.

²¹³ 1734 Valtakunnan laissa parittaminen ja bordellin pito kriminalisoitiin, mutta maksun ottami-
nen seksistä kriminalisoitiin Suomessa vasta 1889. Vainio-Korhonen *Musta-Maija ja Kirppu-
Kaisa*, 10–12, 239–245; Toropainen, ”Kevytmielinen kaupunki”, 234–238.

²¹⁴ Brüdermann, *Göttinger Studenten*, 383–384.

Göttingenin yliopistossa erityistä huolta aiheuttivat opiskelijoiden suhteet kaupungin porvariston tyttäriin.²¹⁵ Nämä suhteet olivat vakavampia kuin prostituoiduiksi rinnastettavien naisten kanssa solmitut suhteet ja sosiaalisen samanveroisuuden vuoksi avioliitto oli mahdollinen sovituksen keino. Ruotsalainen ja saksalainen lainsäädäntö noudattelivat toisiaan avioliittolupauksen rikkomistapauksissa. Kuten Ruotsissa 1600- ja 1700-luvuilla myös Göttingen alueella Saksassa 1700-luvulla avioliittolupaus tai kihlaus ja parin yhdessä makaaminen katsottiin avioliittoa vastaavaksi liitoksi parin välillä. Göttingessä kuitenkin avioliittolupauksen ja yhdessä makaamisen kautta solmitut liitot saatiin mitätöidä, mikäli katsottiin, että liiton solmineet eivät voineet elättää tulevaa perhettään. Tämä koski niin opiskelijoita kuin muitakin kaupunkilaisia ja yliopiston konsistorilla oli oikeus mitätöidä opiskelijoiden liitot.²¹⁶ Opiskelijoiden avioitumiskielto siis perustui ajatukseen siitä, etteivät he olleet kykeneviä huolehtimaan perheestään opintojensa aikana ja avioitumista tuli odottaa, jotta opiskelija olisi voinut varmistaa kyvykkyytensä perheensä elättäjänä (Rakkauden käytännöt). Ruotsissa yliopiston tuomioistuimella ei ollut 1600-luvulla oikeutta mitätöidä opiskelijan liittoa. Ruotsalaisen opiskelijan tuli olla valmistautunut kantamaan vastuunsa teostaan joko avioitumalla tai korvaamalla loukkaamalleen naiselle.

Ruotsissa siveysrikoksiin liittyvä lainsäädäntö ei juuri muuttunut miesten osalta 1600-luvun aikana. Miesten osalta kuitenkin muutoksia tehtiin avioliittolainsäädännön osalta. Keskiakaisiin lakeihin perustuvien maan- ja kaupunginlakien mukaan mies saattoi valita puolisonsa itsenäisesti. Reformaation myötä ja erityisesti 1600-luvun aikana luterilaisen puhdasoppisuuden vaikutuksesta vanhempien valtaa myös poikien puolison valintaan lisättiin erilaisin säädöksin. Alun perin säädökset laadittiin koskemaan aatelisia, mutta viimeistään vuoden 1686 kirkkolain myötä ne laajennettiin koskemaan kaikkia miehiä. Alaikäiset eivät voineet solmia päteviä kihlauksia ja aikuisten miesten tuli neuvotella vanhempiensa kanssa ennen kuin kihlautuivat.²¹⁷ Vuosisadan aikana siis naimattomien miesten ja naisten juridiset asemat muuttuivat niin siveysrikosten kuin avioliittolainsäädännön osalta vastaamaan enemmän toisiaan. Sekä naiset että miehet vastasivat vuosisadan lopulla itse siveysrikoksistaan ja toisaalta olivat lainsäädännön silmissä juridisesti lähempänä toisiaan suhteessa vanhempiensa valtaan kuin vuosisadan alussa. Naiset toki olivat lain mukaan avioitumiseen liittyvissä asioissa naittajan vallan alaisia toisin kuin miehet.

Ruotsissa 1600- ja 1700-luvuilla tapahtuneiden oikeuskäytäntöjen muutosten seurauksia miesten oikeudelliseen asemaan esiaviollisiin suhteisiin liittyneissä rikoksissa on tutkittu vähän. Karin Hassan Jansson on tarkastellut nuorten miesten seksuaalista

²¹⁵ Brüdermann, *Göttinger Studenten*, 381–382, 415–420; Karras, *From Boys to Men*, 77.

²¹⁶ Brüdermann, *Göttinger Studenten*, 411–413; Katso myös Ingram, “Courtship and Marriage”, 321–322.

²¹⁷ 1686 KL XV § VI, X; Korpiola, “Marrying off Sons and Daughters”, 20–27.

käyttäytymistä raiskaustapausten näkökulmasta. Hassan Janssonin mukaan miesten tuomiot raiskauksesta olivat yhtä ankaria 1600-luvun alusta 1750-luvulle. Tapausten tutkimisessa ymmärrettiin nuorten, naimattomien miesten elämäntilanne, jossa heiltä edellytettiin seksuaalista aloitteellisuutta naisia kohtaan. Samaan aikaan miehiä kuitenkin rankaistiin lain mukaan kuoleamalla, mikäli raiskauksen tunnusmerkistö täyttyi. Miesten tuomitseminen ja heidän tuomionsa muuntaminen kuolemantuomiosta sakkoihin, oli kiinni miesten asemasta siinä yhteisössä, jossa rikos tapahtui. Jos mies oli osa yhteisöä, sai hän rangaistuksen, mutta yhteisön jäsenet auttoivat häntä esimerkiksi takaamalla hänet. Raiskaustapausten tutkimisessa ja tuomitsemisessa tapahtui kuitenkin muutos 1700-luvun jälkipuolella, jolloin yhä useammin tilanteet, joissa mies oli kohdistanut naiseen voimaa, tuotiin käräjille ja usein miehiä myös rangaistiin näistä teoista. Tuomioistuimet usein myös tekivät selväksi, etteivät hyväksyneet miehen käytöstä ja että tällainen käytös herätti yleisesti paheksuntaa. Samaan aikaan tuomioistuinten halu tuomita nuoria miehiä kuolemaan väheni, ja alettiin etsiä tekoon lieventävästi vaikuttaneita tekijöitä. Tässä näkyi muutos siinä, miten miehen seksuaalisuus ymmärrettiin. 1600-luvulla kunniallinen mies hillitsi seksuaaliset himonsa ja antoi niiden toteutua ainoastaan avioliitossa tai avioliittoon tähtäävässä vakavassa suhteessa. Seuraavan vuosisadan loppuun tultaessa seksuaalisesta himosta oli tullut väistämätön osa nuoren miehen elämää.²¹⁸ Himo ei enää uhannut miehuutta, siitä tuli miehikästä.

Mona Rautelin on lapsenmurhaa koskevassa tutkimuksessaan käsitellyt myös miesten asemaa avioliittolupauksen rikkomistapauksissa. Rautelinin mukaan miesten rangaistuksia avioliittolupauksen rikkomistapauksissa alettiin vuonna 1726 annetun asetuksen myötä lieventää, jos he tunnustivat antaneensa lupauksen ja maanneensa naisen kanssa, mutta vetosivat avioliiton estäviin seikkoihin.²¹⁹ Rautelin on kuitenkin tulkinut asetusta virheellisesti, sillä vuonna 1726 annetun asetuksen mukaan rangaistuksen lievennyksen sijaan miehet joutuivat vankilaan, jos he tunnustivat antaneensa naiselle avioliittolupauksen, maanneensa hänen kanssaan ja silti hylkäsivät naisen. Asetuksessa ei siis mainita minkäänlaisia lievennyksiä.²²⁰ Rautelin on johtanut tulkinnastaan päätelmän, että ruotsalainen lainsäädäntö noudatteli linjaa, joka myöhemmin vuonna 1734 näkyi Norjan ja Tanskan lainsäädännössä, ja jonka on katsottu suuntautuneen miehiä väärin avioliittolupauksin houkutteleita naisia vastaan. Rautelinin mukaan vuoden 1726 asetuksen antaminen oli osa kehitystä, jossa miehen asemaa helpotettiin naisen kustannuksella

²¹⁸ Hassan Jansson, *Kvinnofrid*, 159–161.

²¹⁹ Rautelin, *En förutbestämd sanning*, 120.

²²⁰ Den 14. [1726] Förordning angående åtskillige mål, rörande Troläfningar utan wittnen, lägersmål under äckenskaps löfte: Mödrar som af wåda förqwäfa sine barn, och twistige lägersmåls skers afhjälpande. -- 2) Den som låckar Mö till lägersmål under äckenskaps löfte, och wäl tilstår löftet, eller om detsamma är öfwerlygad, men doch henne motwilleligen öfwergifwer, straffes med fängelse på mer eller mindre tid, som Personernes motwilja eller hårdnackenhets det kan fordra. Modec, *Utdrag*, 640–641.

avioliittolupauksen rikkomistapauksissa.²²¹ Rautelinin tulkinnan mukaan Ruotsissa olisi 1700-luvun alussa ollut jakso, jolloin avioliittolupauksen rikkomiseen liittyvä lainsäädäntö olisi ollut miestä puoltava ja naisen asemaa heikentävä.

Oma tulkintani edellä esitetystä asetuksesta on täysin päinvastainen kuin Rautelinilla. Vuonna 1726 annettu säädös ei kumoa vuoden 1686 kirkkolaissa annettuja määräyksiä miesten velvollisuuksista avioliittolupauksen rikkomistapauksissa. Heidän tuli edelleen korvata naiselle pettäjänsä lupaus. Lisäksi vuoden 1734 valtakunnan laissa vahvistettiin vuoden 1686 kirkkolaissa esitetty menettely; myös valtakunnan laissa mies asetettiin korvausvastuuseen rikkomastaan avioliittolupauksesta.²²² Lainsäädäntötasolla siis miesten asema avioliittolupauksen rikkomistapauksissa ei helpottunut 1700-luvulle tultaessa ja kuningas vahvisti vuoden 1726 annetun asetuksen uudelleen vuonna 1755.²²³ Myös Rautelin toteaa vuoden 1755 asetuksen olevan osoitus siitä, että viranomaiset ottivat vakavasti miesten pyrkimykset perua lupauksensa.²²⁴ Lakien ja asetusten valossa miesten vastuu pysyi muuttumattomana avioliittolupauksen rikkomistapauksissa 1600-luvulta 1700-luvun jälkipuoliskolle.

Kuten Rautelin toteaa, tuomioistuinten tuomioiden tasolla miesten asema ja oikeuskäytäntöjen muutokset ovat kuitenkin edelleen pitkälti tutkimatta avioliittolupauksen rikkomistapauksissa.²²⁵ Väitöskirjani artikkelit osoittavat, että 1600-luvun lopulla tapahtuneet oikeuskäytäntöjen muutokset vaikuttivat miesten asemaan, sillä naisten oli vaikeampi todistein osoittaa heidän antaneen lupauksen avioliitosta. Kuitenkin 1700-luvun aikana annetut asetukset viittaisivat siihen, ettei lainsäätäjän tavoitteena ollut helpottaa miesten asemaa, vaan sen sijaan tunnistettiin oikeuskäytäntöjen muutoksen vaikutukset ja miehiä koitettiin yhä kovemmin keinoin saada pitämään kiinni lupauksestaan, jos hän sen tunnusti tai hänen voitiin todistaa antaneen lupauksen. Asetukset alleviivaavat sitä, ettei miesten olisi tullut pettää lupauksiaan kevein perustein ja tuomioistuimille annettiin mahdollisuus kovistella miehiä istuttamalla heitä vankeudessa.

Lainsäädännön muutokset eivät siis automaattisesti muuttaneet tilannetta miesten osalta helpommaksi; tulkinta riippuu näkökulmasta. Oikeuskäytäntöjen muutos vaikeutti miehen syyllisyyden todistamista avioliittolupauksen rikkomistapauksissa, mutta jos voitiin esittää täysi näyttö hänen syyllisyydestään eli mies tunnusti tai hänen voitiin osoittaa antaneen lupauksen ja maanneen naisen, oli laki häntä kohtaan edelleen yhtä ankara. Tiina Miettisen mukaan Hämeen maaseudulla mies saatettiin oikeudessa vastuuseen kihlauksen rikkomisesta niin 1600- kuin 1700-luvuilla, joten oikeuskäytäntöjen

²²¹ Rautelin, *En förutbestämd sanning*, 120.

²²² Ruotsin 1734 valtakunnan laki, Naimisen kaari III § 9, 10.

²²³ Den 23. Julii [1755] Kongl. Maj:ts Förordning, huru förhålas skal med personer, som begått lägersmål under ächtenskaps löfte, och sedan undandraga sig at sådant äktenskap med wigel fullborda. Modeé, *Utdrag*, 3683–3684.

²²⁴ Rautelin, *En förutbestämd sanning*, 123.

²²⁵ Rautelin, *En förutbestämd sanning*, 120.

muutos ei tuomioistuintasolla ainakaan Hämeessä helpottanut miehen tilannetta.²²⁶ Rautelinin mukaan Turun hovioikeus oli kuitenkin 1700-luvun lopulla huolissaan siitä, että liian usein avioliittolupauksen rikkomiseen syyllistyneet miehet jätettiin tuomitsematta alioikeuksissa. Hovioikeuden kirje maaherroille ja kihlakunnantuomareille sai aikaan sen, että avioliittolupauksen rikkomisesta syytettyjä miehiä alettiin yhä useammin painostaa avioitumaan heitä syyttäneiden naisten kanssa.²²⁷ Näin miehet saatettiin avioliittolupauksen rikkomistapauksissa suuremman painostuksen alle ja naiset saivat tuomioistuimilta tukea syytteilleen. Vaikuttaisi siltä, että 1700-luvun loppua kohden tuomioistuimissa palattiin lähemmäs 1600-luvulla vallinneita käytäntöjä. Todennäköisesti tämä koski myös opiskelijoita.

Naisten toimijuus

Osoitan artikkelissa *Responsibility of a Seducer?*, että 1600-luvun aikana tapahtuneet oikeuskäytäntöjen muutokset lisäsivät naisen vastuullista toimijuutta esiaviollisiin suhteisiin liittyen. Kyse ei ollut siitä, että naiset olisivat itse ottaneet tilansa ja vaatineet enemmän vastuuta ja toimijuutta siveysrikoksissa, mutta sitä heille kuitenkin annettiin, kun oikeudellisessa ajattelussa siirryttiin yhteisön ja suvun vastuusta yksilön vastuuseen. Avioliittolupauksen rikkomistapauksissa naiset olivat asianomistajia, jolloin he itse vastasivat myös oikeuden saamisesta. Naisten asemaa voidaankin pohtia sen kautta, miten tutkijoina sanallistamme heidän tilannettaan: joutuvatko, pitääkö naisten tai ovatko he pakotettuja ajamaan asiaansa oikeudessa. Tutkija saattaa jumittaa tutkimuksensa lähtöpositioon esimerkiksi naisten alistaisesta asemasta suhteessa miehiin, ellei huomaa problematisoida tutkimuksellisia lähtökohtiaan tutkimuksen empirian tuoman tiedon kautta.²²⁸ Tiina Miettinen on todennut samansuuntaista tutkiessaan naimattomien naisten palkollisuutta. Miettisen mukaan meidän tulisi tarkastella naisten lähtöä palkollisiksi mahdollisuutena ansaita rahaa ja päättää itse omasta elämästään, ei pelkästään pakkona ja velvollisuutena.²²⁹ Näin on toki tehty naisten toimijuutta tarkastelevissa tutkimuksissa, on käännetty katse normien asettamista rajoista toimijuuden osoittamiin mahdollisuuksiin. Mutta myös normeja voidaan tarkastella mahdollistajina. Väitän, että avioliittolupauksen liittyvää lainsäädäntö voidaan nähdä naiselle toimijuutta antavana.

Naisten toimijuuteen liittyvässä tutkimuksessa tarkastellaan usein (patriarkaalisten) rakenteiden ja yksilön suhdetta. Tutkimusten tavoitteena on ollut osoittaa, että vaikka rakenne on naista alistava, ovat naiset löytäneet keinoja toimia rakenteessa ja käyttää

²²⁶ Miettinen, *Ihanteista irrallaan*, 268.

²²⁷ Rautelin, *En förutbestämd sanning*.

²²⁸ Lahtinen & Väinö-Korhonen, ”Valta ja naiset”, 27.

²²⁹ Miettinen, *Ihanteista irrallaan*, 267–268.

rakennetta hyväkseen omilla ehdoillaan. Tällöin on myös katsottu, että patriarkaalisessa järjestelmässä naisilla oli valtaa. Aviovaimoilla oli valtaa ja mahdollisuuksia hallita ja edustaa kotitaloutta niin talonpoikais-, porvaris- kuin aatelisperheissä. Naiset toimivat erilaisista positioista käsin sen mukaan, mikä milloinkin oli määrävää. He saattoivat toimia äidin, tyttären, puolison tai emännän positioista käsin sen mukaan, mihin oli milloinkin tarvetta tai mitä heiltä odotettiin. Anu Lahtinen, Raisa Maria Toivo ja Veli Pekka Toropainen ovat osoittaneet, että vaikka lainsäädännössä nainen lähtökohtaisesti asetettiin alisteiseen asemaan suhteessa sukunsa miehiin ja aviomieheensä, oli heillä silti valtaa ja toimijuutta perheessä ja yhteisössä laajemminkin.²³⁰

Naisten oikeudellisen aseman kytkeytyminen aviosäätyyn on pitkään tutkimuksessa tunnustettu asia: vaimolla ja leskellä oli enemmän lain suoma valtaa kuin naimattomalla naisella, joka oli lähtökohtaisesti aina edusmiehisyyden sekä naittajan vallan alainen kiinteään omaisuuteen ja avioitumiseen liittyvissä kysymyksissä. Erityisesti on kiinnitetty huomiota maaomaisuuden hallintaan ja tähän liittyneisiin 1600-luvulla tapahtuneisiin lainsäädännöllisiin muutoksiin. Näiden muutosten on nähty asettaneen vaimon tiukemmin miehen vallan alle avioliitossa ja vahvistaneen miehen asemaa perheen päänä. Tutkijat ovat toki huomauttaneet, ettei lakia aina noudatettu kirjaimellisesti.²³¹ Toinen keskeinen naisen asemaa muuttanut lainsäädännön osa-alue oli siveysrikoksiin liittynyt lainsäädäntö. Kun tutkimuksessa on tarkasteltu esiaviollisiin suhteisiin liittyvää lainsäädäntöä ja naisen muuttunutta asemaa, fokus on useimmiten salavuoteuteen liittyvässä lainsäädännössä. Harvoin on huomioitu esiaviollisiin suhteisiin liittyneiden rikostyyppien eroja naisten oikeuksien ja toimijuuden näkökulmasta. Vaikka neidonloukkaus oli lain mukaan rikos naisen naittajaan vastaan, naisella oli oikeus vaatia mieheltä avioliittoa ja korvausta. Jos mies ei suostunut avioitumaan, tuli hänen korvata naiselle ja maksaa sakot loukkauksesta.²³² Voidaan siis todeta, että naisilla oli neidonloukkauksissa oikeus toimijuuteen, vaikka hän ei ollutkaan neidonloukkauksessa asianomistaja. Naisella oli samanlainen oikeus avioliittolupauksen rikkomistapauksissa asianomistajana. Hän sai vaatia mieheltä korvausta ja naisella oli oikeus viedä avioliittolupauksen rikkomisen oikeuteen. Toisaalta naisella oli myös velvollisuus todistaa syytensä. (Responsibility of a Seducer?). Salavuoteusrikoksissa naisten oikeudet olivat huomattavasti rajatumpia. Hänellä ei ollut oikeutta vaatia mieheltä korvausta ja ennen vuosisadan loppua rikoksen uusijana ja lopulta vuodesta 1694 ensikertalaisena sakkorangaistukseen.

Väitän, että avioliittolupauksen rikkomistapaukset mahdollistivat naisen toimijuuden. Tällöin lainsäädännöllä luotu rakenne antoi naiselle suoraan oikeuden toimia. Kyse ei ole siitä, että hän koitti käyttää lähinnä miehille oikeuksia antavaa järjestelmää

²³⁰ Lahtinen & Vainio-Korhonen, ”Valta ja naiset”; Lahtinen, *Sopentuvat, neuvottelevat, kapinalliset*, 189; Toivo, *Witchcraft and Gender*, 197–204; Toropainen, *Päättäväiset porvarskat*, 274–280.

²³¹ Lahtinen & Vainio-Korhonen, ”Naiset ja valta”, 21; Melby et. al, *Inte ett ord om kärlek*, 40–41.

²³² Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*, 106.

parhaalla mahdollisella tavalla hyväkseen, vaan siitä, että hänellä oli oikeudellista valtaa. Myös Anna Hansen on painottanut, että 1600-luvun puolivälistä lähtien naisten odotettiin tekevän päätöksiä siitä, miten toimia esiaviolisissa suhteissaan ja hänen odotettiin toimivan oikein.²³³ Tämän osoittaa esimerkiksi piispojen 1600-luvun puolivälin molemmin puolin esittämät kehotukset papistolle muistuttaa naisia siitä, etteivät ottaneet vastaan miesten kahdenkeskisiä lupauksia avioliitosta, vaan järjestivät paikalle todistajia.²³⁴ Samoin Claes Rålamb alleviivasi naisten vastuuta todisteiden hankkimisessa avioliittolupauksen rikkomistapauksissa. (Responsibility of a Seducer?)

Naisen asema oli erilainen avioliittolupauksen rikkomistapauksissa kuin salavuoteus-, raiskaus- tai lapsenmurhatapauksissa, joissa nainen oli rikoksenteijä tai uhri. Avioliittolupauksen rikkomistapausten tarkastelu suhteessa muuhun lainsäädäntöön sekä lainsäädännön tulkintaan tuo esiin, että vaikka aiempi tutkimus on ansiokkaasti osoittanut lainsäädännön yhteiskunnallisena rakenteena asettaneen naisen 1600-luvun aikana tiukemmin niin valtion kuin perheen valvonnan ja vallankäytön alle, annettiin naiselle lainsäädännön ja sen tulkinnan kautta myös toimijuutta.

Vuoden 1686 kirkkolaki toteaa, että mies tuli ohjata maalliseen oikeuteen, mikäli hän ei suostunut täyttämään avioliittolupaustaan. Mikäli oikeudessa voitiin osoittaa miehen antaneen naiselle lupauksen ja hän silti halusi hylätä naisen, tuli hänen korvata naiselle.²³⁵ Laki ei siis suoraan mainitse naista aktiivisena osapuolena, vaan lakitekstissä passiivinen taho osoittaa miestä kohtaan toimia. Lain käytännön tulkinta kuitenkin asetti naisen aktiiviseen asemaan. (Rakkauden käytännöt, Responsibility of a Seducer?). Anu Lahtisen väitöskirjassaan esittämää ajatusta noudatellen, naisten toimijuus jää lähteissä toisinaan pimentoon tai se häivytetään, mutta se ei tarkoita, ettei sitä olisi ollut.²³⁶ Tästä näkökulmasta 1600-luvulla tapahtunutta oikeuskäytäntöjen muutosta voidaan tarkastella myös naisen asemaan ja toimijuuteen positiivisesti vaikuttaneena tekijänä.²³⁷

Olen määritellyt toimijuuden merkitsevän tässä tutkimuksessa yksilön tietoista toimintaa, kykyä ja mahdollisuuksia toimia itsenäisesti ja toisaalta vaikuttaa muita ja itseään koskevaan päätöksentekoon. Avioliittolupauksen rikkomiseen liittyneiden tapausten oikeuskäytännöt antoivat naiselle toimijuutta, joka oli kaksitahoista. Naisen tuli suhteen aikana tietoisesti hankkia todisteita miehen käytöksestä tuleva, mahdollinen oikeudenkäynti mielessään. Toisaalta oikeuskäytäntö edellytti häneltä uskottavaa argumentointia, jotta hän pystyisi vaikuttamaan tuomioistuimen päätöksentekoon. Tuomioistuimen lopputulos koski niin häntä itseään kuin hänen syyttämäänsä miestä. Kyse on samanlaisesta toimijuudesta, josta Mona Gleason kirjoittaa artikkelissaan *Avoiding the Agency Trap*.²³⁸

²³³ Hansen, *Ordnade hushåll*, 216.

²³⁴ Gezelius, *Perbreves commotiones*, VII; *Svenska synodalakter*, 80, 115.

²³⁵ 1686 KL XV § XIV.

²³⁶ Lahtinen, *Sopentuvat, neuvottelevat, kapinalliset*, 189.

²³⁷ Katso Amanda Pipkinin esittämä kritiikki, Pipkin, ”Bookreview”.

²³⁸ Gleason, ”Avoiding the Agency Trap”, 458.

Nainen ei kyseenalaistanut tai kapinoinut, mutta hänen odotettiin toimivan ennakkoiden ja siten, että lopulta hänellä oli mahdollisuus vaikuttaa tuomioistuimen päätöksentekoon. Tällöin naisen toimijuus oli vuorovaikutteista tuomioistuimen kanssa. Naisen toimijuus ei siis ollut yksisuuntaista vallan osoitusta jotakuta kohtaan, vaan toimintamahdollisuuksien hyödyntämistä ja vaikuttamista. Naisen toimijuus ei ollut pelkästään yksilöllistä ja rationaalista, vaan se tapahtui vuorovaikutuksessa ja oli monitahoista. Toimijuus rakentui argumentoinnissa sen pohjalta, miten miehet olivat käyttäytyneet ja mitä he olivat tehneet.

Naisen yksilöllisen ja henkilökohtaisen vastuun lisääminen sekä rationaalisen toiminnan odotus siveysrikoksissa ja erityisesti avioliittolupauksen rikkomistapauksissa lisäsi naimattomien naisten toimijuutta. Avioliittolupauksen vetoaminen oli naiselle keino ottaa asian hoito omiin käsiin ja ohjata tilannetta sen sijaan, että kyse olisi ollut pelkästä salavuoteudesta ja nainen yhtäläinen rikosentekijä kuin mies. Rikosasioissa yksilön vastuun korostuminen oli kytköksissä luterilaiseen puhdasoppisuuteen, jonka mukaan jokaisen yksilön synnit tuli sovittaa. Jos sovitusta ei tehty, Jumala rankaisisi yhteisöä. Ajatteluun alkoi tulla säröjä 1600-luvun lopulla, mutta pääasiassa se oli voimassa koko vuosisadan ajan. Yksilöllisyyden merkitys liittyi läheisesti ajatukseen vastuun kantamisesta.²³⁹ Yksilöllisyyden lisääntyminen tarkoittikin myös rikollisuuden lisääntymistä, sillä jokaisen rikkojan tuli kantaa vastuunsa, vastata itse rikoksestaan eli synnistään ja sovittaa se. (Responsibility of a Seducer?).

Naisten aseman muuttuminen oikeudellisiksi subjekteiksi esiaviollisiin suhteisiin liittyvissä siveysrikoksissa johti siihen, että he olivat tasa-arvoisemmassa asemassa miesten kanssa. Se ei tarkoittanut naisen elämän helpottumista, mutta muutti heidät esiaviollisia suhteita koskeneen lainsäädännön tasolla aktiivisiksi, vastuullisiksi yksilöiksi. Artikkeleissa käyttämäni dikotomiaa naisen vaikeutuneen aseman ja miehen helpottuneen aseman välillä voisikin tarkastella vähemmän polarisoituneesti. Tähän tuo näkökulman nuorten miesten toimijuuden tarkastelu ja naisten merkitys siinä, miten uuden ajan alun naimattomien miesten toimijuus välittyi lähteistä.

Miesten toimijuus

Tutkittaessa miehiä sukupuolihistorian näkökulmasta keskitytään usein tarkastelemaan maskuliinisuuksien historiaa sen sijaan, että tutkittaisiin toimijuutta kuten naisten kohdalla tehdään. Tällöin tutkimuksen teoreettiseksi viitekehukseksi ja tutkimuksen lähtökohdaksi otetaan sosiologi R. W. Connellin teoria hegemonisesta maskuliinisuudesta. Teorian mukaan erilaiset maskuliinisuudet tai miehuudet ovat järjestyneet hierarkkisesti suhteessa toisiinsa. Jokaisessa yhteisössä on olemassa tietynlainen miehisyden tai

²³⁹ Juva, *Varsinais-Suomen seurakuntaelämä*, 209–210; Nenonen, *Noitavainot Euroopassa*, 202–233.

maskuliinisuuden muoto, joka on ottanut hegemonisen aseman, mutta joka on aina myös haastettavissa. Muut maskuliinisuuden muodot ovat alistaisia hegemoniselle maskuliinisuudelle. Useat tutkijat ovat nähneet teorian hyödyllisenä tutkittaessa uuden ajan alun miesten historiaa sukupuolihistorian keinoin. Tällöin on tutkittu pääasiassa miehiä toisten miesten joukossa tai suhteessa toisiin miehiin: uuden ajan alun ruotsalaisia aate-lisia viranhaltijoita ja soturikunnia tai ylipäätään miehiä, jotka olivat johtavassa asemassa.²⁴⁰ Teorian peruslähtökohtana olevan hierarkkisen järjestyksen on ajateltu sopivan hyvin patriarkaalisten yhteisöjen tutkimiseen. Teorian lähtökohta onkin siinä, että patriarkaalisessa yhteiskuntajärjestelmässä miehillä oli toimijuutta, sillä miesten asema oli määräävä ja hallitseva suhteessa naisiin.²⁴¹

Tutkijat ovat kuitenkin kritisoineet teoriaa liiasta yksipuolisuudesta ja staattisuudesta. Siitä, että teoria ei huomioi moninäkökulmaisessa sukupuolentutkimuksessa esiintuotuja näkökulmia kuten sosiaalista asemaa, sen merkitystä, mihin kulttuuripiiriin ihminen kuului tai sitä, miten ikä vaikutti miehisyiden muotoihin. On myös huomautettu, ettei teoria huomioi sitä, että ihmisillä oli useita elämänpiirejä, joissa heidän positionsa saattoi olla erilainen. Onko esimerkiksi yksittäisen miehen maskuliinisuus samanlaista kotona perheen parissa kuin krouvissa? Tähän liittyen on nostettu esiin myös miesten toimijuus ja tarkasteltu toimijuutta suhteessa hegemoniseen maskuliinisuuteen ja siihen, kuinka vapaasti miehet saattoivat omaksua erilaisia maskuliinisuuksia.²⁴² Jonas Liliequist on yksi hegemonisen maskuliinisuusteorian kritisoijista ja hän on esittänyt, että miehuuden tutkimuksessa tulisi tarkastella sosiaalisten rakenteiden ja kontekstien lisäksi miesten subjektiivisia kokemuksia miehuudesta. Koska lähteissä puhutaan harvoin miehuudesta sinällään, Liliequist kehottaa kääntämään katseen siihen, mitä pidettiin epämiehisenä: negaation kautta voidaan saavuttaa ihanteet. Myös brittiläistä poliittista eliittiä maskuliinisuuden näkökulmasta tutkinut Ben Griffin on kehottanut keskittymään miesten subjektiivisiin kokemuksiin. Paradoksaalista kyllä Liliequist ja Griffin päätyvät esittämään hyvin samankaltaista tutkimusasetelmaa lähes päinvastaisista näkökulmista. Liliequist päätyy esittämään yksilöiden kokemuksen tutkimista kritisoidessaan teoriaa hegemonisesta maskuliinisuudesta ja Griffin päätyy samaan lopputulokseen puolustaessaan teoriaa ja sen käyttöä miesten historian tutkimuksessa.²⁴³

Miesten henkilökohtaisia näkemyksiä tai selityksiä heidän toiminnastaan on kuitenkin vaikea löytää tuomiokirjalähteistä. *Agency of Sons, Mothers and Fathers* ja *Rakkauden käytännöt* -artikkeleissa tuon esiin, kuinka miehet harvoin kertoivat omasta

²⁴⁰ Markkola et al., ”Onko suomalaisella miehellä historiaa?”, 13–16; Broomhall & van Gent, *Governing Masculinities*; Griffin, ”Hegemonic Masculinity”; Hallenberg, ”Psykopaattien aika-kausi?”; Sarkamo, ”Soturikunnia”.

²⁴¹ Shepard, ”Manhood, Patriarchy and Gender”, 89.

²⁴² Griffin, ”Hegemonic Masculinity”, 380–384; Liliequist, ”Ära, dygd och manlighet”, 118–120.

²⁴³ Griffin, ”Hegemonic Masculinity”; Liliequist, ”Manlighetens flytande gränser”; Liliequist, ”Ära, dygd och manlighet”.

toiminnastaan esiaviollisiin suhteisiin liittyneissä oikeustapauksissa. Miehet enemminkin reagoivat naisten esittämiin syytteisiin kuin reflektoivat tai kuvasivat omaa toimintaansa. He esittivät lain vaatimia perusteluja siitä, miksi parin välinen avioliitto ei ollut mahdollinen tai kielsivät naisen väitteet. Tähän voi olla syynä se, etteivät miehet nähneet tärkeäksi sanallistaa omia motiivejaan. Toinen vaihtoehto on, ettei tuomiokirjan laatinut kirjuri katsonut aiheelliseksi kirjata miesten toiminnan syytä tuomiokirjaan. Henkilökohtaisilla kokemuksilla ei ollut miesten osalta 1600-luvun siveysrikosten tutkinnan yhteydessä merkitystä tuomion julistamisen kannalta. (Agency of Sons, Mothers and Fathers, Rakkauden käytännöt)

Miesten yleisestä toimintatavasta tekevät kuitenkin poikkeuksen Henrich Wäräjalka, jota tarkastelen artikkelissa *Agency of Sons, Mothers and Fathers*, sekä Zachris Thomasson, jota tutkin artikkelissa *Hylätty talonpoika ja porvarisleski*. Turkulaisen porvarin poika Henrich Wäräjalka tunnusti salavuoteutensa ja kuvasi toimiaan Turun kaupungin tuomioistuimille. Hän kertoi missä, milloin ja keiden läsnä ollessa hän oli syyllistynyt salavuoteuteen, sekä miten hän oli kertonut asiasta ensin äidilleen ja myöhemmin isälleen. Tällöin tunnustus tuki miehen pyrkimystä osoittaa oikeudelle olevansa lainkuuliainen mies ja kuuliainen vanhemmilleen. Lainkuuliaisuuttaan alleviivasi myös somerolainen talonpoika Zachris Thomasson, joka halusi osoittaa oikeudelle kihlanteensa ja maanneensa Malin Jöransdotterin. Nämä miehet olivat kuitenkin poikkeuksia omista teoistaan vaienneiden miesten joukossa.

Hylätty talonpoika ja porvarisleski -artikkelissa tutkimani Zachris Thomassonin ja Malin Jöransdotterin tapaus osoittaa, kuinka tapahtumien ja ihmisten tekojen kuvaus oli sidoksissa ihmisen oikeudelliseen positioon. Zachris Thomasson kuvasi tarkasti omia toimiaan kosijana. Hän esitti tuomioistuimelle perusteluja ja todisteita siitä, mikä hänen mielestään sitoi Malin Jöransdotteria parin solmimaan kihlaukseen. Yleensä tilanne oli tuomiokirjoissa toisin päin: miestä syyttänyt nainen oli se, joka kuvasi miehen tekoja.

Artikkelissa *Rakkauden käytännöt* olen osoittanut, miten naiset 1600-luvun jälkipuoliskolla käyttivät yliopistojen konsistorien käsittelemässä avioliittolupauksen rikkomistapauksissa argumentinaan miesten käytöstä, jonka tulkitsivat kumpuavan rakkaudentunteesta. Artikkelissa analyysin lähtökohtana toimii Monique Scheerin artikkelissaan *Are Emotions a Kind of Practice* esittelemä teoreettinen lähestymistapa tunnekäytännöistä (*emotional practices*).²⁴⁴ Tunnekäytännöillä tarkoitetaan sitä, miten ihmiset puhuvat, kirjoittavat ja toimivat sosiaalisissa tilanteissa. Tällöin tarkastellaan ihmisten tekemistä ja tekemisen konteksteja. Tuomiokirjoihin on harvoin kirjattu ylös ihmisten henkilökohtaisia kuvauksia omasta tunnemaailmasta. Kuten *Rakkauden käytännöt* -artikkelissa osoitan, kuvaukset liittyvät usein toisen osapuolen käytökseen, kirjoituksiin tai puheeseen. Näiden tulkintojen pohjalta oikeudessa ollut henkilö, useimmiten nainen, argumentoi omaa

²⁴⁴ Scheer, ”Are Emotions a Kind of Practice”.

käytöstään eli sitä, miksi uskoi parin välillä olevaan sopimukseen tulevasta avioliitosta. Scheerin mukaan tunnekäytännöt ovat opittuja, ja niitä siirretään sukupolvien välillä tai sosiaalistumisprosessien kautta.²⁴⁵ Oli siis olemassa oletettu, yhteisesti ymmärretty tapa käyttäytyä tietyn tunteen vallassa, jonka pohjalta tehtiin päätelmiä yhteisöön kuuluneiden henkilöiden käytöksestä. Tunnekäytäntöjä tarkastelemalla on mahdollista konsistorien pöytäkirjoja tutkimalla selvittää, miten 1600-luvulla ymmärrettiin rakkaus tunteena, miten sitä osoitettiin ja millaisia merkityksiä sille annettiin.

Naiset kertoivat konsistorille, minkä tulkitsivat olevan rakkaudesta ja sitoutuneisuudesta kumpuavaa ja täten miestä avioliittolupaukseen sitovaa käytöstä. Tällöin naiset myös valikoivat, mitä ja miten kertoivat tai mitä pyysivät todistajiaan kertomaan tuomioistuimelle. Naiset osallistuivat sen määrittämiseen, mikä on hyvää ja sallittua miehistä käytöstä ja mikä huonoa ja tuomittavaa. Myös Anu Lahtinen on esittänyt, että 1500-luvulla aatelisnaiset osallistuivat positiivisten ja negatiivisten mieskuvausten luomiseen.²⁴⁶ Voidaan siis sanoa, että uuden ajan alun naiset osallistuivat aktiivisesti hyväksytyn miehisen käytöksen määrittelemiseen.

Tuomiokirjat ovat lähteinä mieskirjureiden laatimia ja usein naisten historiaa tutkivat muistuttavat, kuinka oikeuslähteet kertovat meille naisista miesten kautta.²⁴⁷ Avioliittolupauksen rikkomistapauksissa tuomiokirjojen kertoisuuden sukupuolittuneisuus on monikerroksista. Nainen kertoi tuomioistuimelle miehen toiminnasta, jonka tuomioistui-
men kirjuriina toiminut mies kirjasi muistiin. Nuorten miesten teot ja toiminta välittyvät tutkijoille useiden kertojien kautta, jotka ovat sekä miehiä että naisia. Tutkitun miehen omaa näkemystä toiminnastaan on vaikea saavuttaa. Uuden ajan alun miehiä ja maskuliinisuuksia tutkittaessa, tutkija kohtaakin usein lähteiden hiljaisuuden, kuten Alexandra Shepard on todennut.²⁴⁸ Samaan ongelmaan on törmätty Maria Ågren johtamassa *Gender and Work* -projektissa. Työryhmän mukaan naimattomia ja avioituneita miehiä on vaikeampi tunnistaa uuden ajan alun lähteistä kuin naimattomia ja avioituneita naisia. Tämä johtuu siitä, että naiset määrittellään lähteissä usein aviosäätynsä mukaan, kun taas miehet ammatinsa mukaan.²⁴⁹ Esiaviollisiin suhteisiin liittyneitä rikoksia tutkimalla on mahdollista löytää yhteisöjen naimattomia miehiä, mutta koska lähteet vaikenevat heidän subjektiivisista kokemuksistaan, on uuden ajan alun miesten käsityksiä miehishyödestä tai maskuliinisuudesta vaikea tutkia. Näitä ominaisuuksia, saati sitten epämiehekkyyttä tai maskuliinisuutta, ei myöskään mainita tai kommentoida käyttämissäni lähteissä. On siis tarkasteltava sitä, mitä naiset ja heidän todistajansa kertovat lähteissä. Mitä he kuvaavat

²⁴⁵ Scheer, ”Are Emotions a Kind of Practice”, 217–218.

²⁴⁶ Lahtinen, ”Lydiga söner”, 154; Katso metodologisesta tutkimusotteesta, jossa miesten ja miehishyöksien historiaa tarkastellaan naisten tekemien lausuntojen kautta laajemmin Fjelkestam et al., *Kvinnorna gör mannen*.

²⁴⁷ Dermineur et al., ”Introduction”, 5–6.

²⁴⁸ Shepard, ”Manhood, Patriarchy and Gender”, 79.

²⁴⁹ Ågren, ”Conclusion”, 210–211.

miesten sanoneen, mitä sanoja käyttäneen, miten naista kohdelleen tai missä naisen kanssa liikkuneen? Tuomiokirjoihin kirjatut naisten puheenvuorot ovat esiaviollisiin suhteisiin liittyvissä tapauksissa ääni ja portti miesten tutkimiseen.

Mimi Schippers on tuonut esiin, että hegemonisuutta ei pitäisi tutkia ainoastaan maskuliinisuuden näkökulmasta tai siitä oletuksesta käsin, että naiseus on aina alisteista miehyydelle. Sen sijaan hegemonisen maskuliinisuuden rinnalle tulisi nostaa hegemonisen naiseuden (*hegemonic femininity*) tarkastelu. Schippersin mukaan feminiinisyttä ja maskuliinisuutta tulisi tutkia vuorovaikutuksessa toisiinsa.²⁵⁰ Schippersin ehdotusta seuraten, esitän että myös miesten ja naisten toimijuutta voidaan tarkastella vuorovaikutuksessa toisiinsa. Miehiä ja naisia on aiemmin tutkittu myös sukupuolen rakentumisen näkökulmista.²⁵¹ Kun tarkastellaan toimijuutta, on mahdollista saada selville, miten ihmisten tekojen kautta ymmärrettiin heidän toimijuutensa merkitys ja toisaalta millaisia merkityksiä heidän toimijuudelleen annettiin ylipäättään. Esimerkki tästä on tietynlaisen miehisen käytöksen tulkitseminen rakkaudesta kumpuavaksi. Tällöin saavutamme aika-laisten käsitykset sukupuolen merkityksestä ja samalla pääsemme yli uuden ajan alun lähdetilanteen aiheuttamasta subjektiivisten kokemusten puutteesta.

Aiemmassa, erityisesti naisia koskeneessa tutkimuksessa esiin tuotu intersektionaalinen eli moninäkökulmainen lähestymistapa on oiva tapa pohtia sitä, millaiset tekijät vaikuttivat miesten ja naisten toimijuuteen esiaviollisissa suhteissa sekä niiden käsittelyssä tuomioistuimissa. Naimattomat miehet ja naiset eivät lopulta eläneet kovinkaan paljon toisistaan eronneissa maailmoissa. Kummankin osalta toimijuuteen vaikuttivat heidän ikänsä, asemansa perheessä ja yhteisössä sekä oikeuskäytäntöjen asettamat sallitun ja kielletyn rajat. Opiskelijoiden kohdalla heidän toimijuuteensa vaikutti myös yliopiston heille asettamat säännöt. (Agency of Sons, Mothers and Fathers, Rakkauden käytännöt, Vill du äkta denna kvinna?)

Mona Gleasonin esittämät näkemykset nuorten toimijuudesta ja sen monimuotoisuudesta ovat sovellettavissa myös opiskelijoihin. Esiaviollisiin suhteisiin liittyvissä tapauksissa opiskelijat kapinoivat harvoin vanhempiaan tai konsistoria vastaan. Sen sijaan esiaviollisia suhteita koskeneet oikeustapaukset paljastavat, että miesten toimijuus oli kytköksissä kuuliaisuuteen. Tämä oli linjassa luterilaisen puhdasoppisuuden opetuksen kanssa, jossa korostettiin kuuliaisuuden ja siunauksen yhteyttä.²⁵² Nuorten miesten tuli osoittaa kuuliaisuuttaan vanhemmilleen ja he argumentoivat kuuliaisen pojan roolista käsin. He olivat suhteessa vanhempiinsa alisteisessa asemassa, mutta saattoivat kuitenkin käyttää tätä asemaansa argumentaationsa tukena esimerkiksi silloin, kun kritisoivat vanhempiaan tuomioistuimissa. Kuuliaisuus vanhempia kohtaan toimi myös

²⁵⁰ Schippers, "Recovering the Feminine Other", 85–86, 94–101; Katso myös Stadin, *Stånd och genus*, 11–12.

²⁵¹ Andersson, *Tingets kvinnor och män*; Hassan Jansson, *Kvinnorfrid*; Stadin, *Stånd och genus*.

²⁵² Juva, *Varsinais-Suomen seurakuntaelämä*, 209.

mahdollisuutena välttää avioliitto. Jos vanhemmat vastustivat alaikäisen poikansa avioliittoa, ei poikaa voinut painostaa avioitumaan loukkaamansa naisen kanssa.

Vanhempien lisäksi opiskelijoiden tuli osoittaa kuuliaisuuttaan professoreja kohtaan, jotka olivat heidän auktoriteettejaan yliopistoyhteisössä. Opiskelijoiden toimijuutta avioliittolupauksen rikkomistapauksissa rajoitti myös oletus siitä, että miehen tuli olla valmis elättämään perheensä. Opiskelijalle avioliitto ei aina ollut mahdollinen juuri siitä syystä, että hänen tuli hankkia ensin jonkinlainen tuloja tuottanut työ. Näin vakavakin suhde saattoi kariutua, kun lapsi ilmoitti tulostaan ennen kuin mies oli päättänyt opintonsa. Avioliittolupauksen rikkomistapauksissa kyse ei siis aina ollut miehellekään helposta tilanteesta. Häneen kohdistui monia odotuksia: raskaaksi saatetun naisen, miehen vanhempien ja opiskelijoiden tapauksessa myös yliopiston. On mahdollista, että mies joutui kieltäytymään avioliitosta, koska siihen ei yksinkertaisesti ollut mahdollisuuksia. (Agency of Sons, Mothers and Fathers, Rakkauden käytännöt, Vill du äkta denna kvinna?)

Suurin osa tässä tutkimuksessa tarkastelluista miehistä oli nuoruuden ja aikuisuuden välimaastossa. Miehet eivät olleet avioitumista koskevan lainsäädännön mukaan naittajan vallan alaisia kuten naiset, mutta väitän että vuosisadan aikana tapahtuneiden ja poikien avioitumista koskeneiden lainsäädännön muutosten vuoksi naimattomien, ammatin pätevyttömyyden miesten toimijuus esiaviollisissa suhteissa tuli lähemmäs naimattomien naisten toimijuutta. Naimattomilla miehillä ja naisilla ei ollut auktoriteettiaseman mukanaan tuomaa valtaa samalla tavalla kuin avioituneilla miehillä ja naisilla, mutta heillä oli silti toimijuutta.²⁵³ Heillä oli kykyä ja mahdollisuus vaikuttaa tavoitteellisesti itseään koskeviin asioihin niissä raameissa, jotka heidän elämäntilanteensa heille loi. Miehet ja naiset myös toimivat tuomioistuimissa vuorovaikutuksessa toistensa ja tuomioistuinten jäsenten kanssa. Miesten toimijuuteen kytkeytynyt kuuliaisuuden ihanne aiheutti sen, että heidän ei kannattanut kapinoida suoraan vanhempiaan, isäntiään ja emäntiään tai tuomioistuinten jäseniä vastaan, vaan pyrkiä vaikuttamaan heitä koskeviin päätöksiin osoittamalla, että he olivat tietoisia ihanteista, vaikka olivatkin rikkoneet normeja vastaan. Naiset pyrkivät osoittamaan toimineensa luottaen miehen lupaukseen avioliitosta, tällöin seksuaalinen kanssakäyminen oli sallittua ja nainen toiminut hyvässä uskossa. Miehet kielsivät täysin tekonsa tai tunnustivat ja osoittivat katumusta.

Esiaviollisissa suhteissa naiset ja miehet olivat tilanteessa yhdessä, vaikka oikeudessa heidän näkemyksensä olivat vastakkain. Tällöin ei enää ole mielekästä tarkastella miehiä miehisisyyden tai maskuliinisuuden hierarkioiden ja naisia toimijuuden näkökulmasta, vaan tarkastella sitä, mitkä olivat ne tekijät, jotka vaikuttivat sekä miesten että naisten toimijuuteen esiaviollisissa suhteissa. Miten he toimivat vuorovaikutuksessa suhteessa

²⁵³ Östholm & Prytz, ”Less Than Ideal?”, 122.

toisiinsa, heitä ympäröivään yhteisöön sekä tuomioistuimen jäsenten kanssa, kun tapaus päättyi oikeuteen. Mitkä asiat määrittivät heidän toimijuutensa rajat?

Tarkoitukseni ei ole kieltää tutkijoiden tekemiä huomioita miesten tai miehuuksien välisestä hierarkkisuuudesta, joka eli vahvana yliopistojen ja armeijan kaltaisissa instituutioissa, jotka uuden ajan alussa oli tarkoitettu vain miehille. Hierarkkiset maskuliinisuudet olivat olemassa miesten välillä ja vaikuttivat miesten elämään, mutta ei ole vielä täysin selvää, miten ne vaikuttivat miesten ja naisten välillä esiaviollisiin suhteisiin liittyvissä tilanteissa. Tämä vaatisi lisätutkimusta. Tutkimieni tapausten pohjalta väitän, että naimattomien naisten ja miesten toimijuudella oli enemmän yhtäläisyyksiä kuin eroja, jos heitä verrataan avioituneisiin miehiin ja naisiin.

Intersektionaalinen toimijuus

Edellä olen tarkastellut nuorten naisten ja miesten toimijuutta. Tässä luvussa laajennan uuden ajan alun esiaviollisiin suhteisiin liittyneen toimijuuden tarkastelua ja otan näkökulmiksi elämänvaiheen, säädyn sekä aseman perheessä. Lisäksi tarkastelen insituutioiden ja yksilöiden toimijuuden vuorovaikutusta patriarkaalisessa yhteiskunnassa. Olen aiemmin väittänyt intersektionaalisen eli moninäkökulmaisen tutkimusotteen hyötyihin tarkasteltaessa sekä naisia että miehiä. Etnologi Tytti Steelin mukaan ”[i]ntersektionaalisuutta tarkastelemalla pyritään konkretisoimaan erilaisten eron kategorioiden yhteisvaikutus yksilön elämässä, sosiaalisissa käytännöissä, institutionaalisissa järjestelyissä sekä kulttuurisissa ideologioissa”.²⁵⁴ Steel on tutkinut väitöskirjassaan satamatyöntekijöiden representaatioita 1950-luvun Suomessa. Steelin käyttämä muisteluaineisto on verrattavissa tässä tutkimuksessa käytettyihin lähteisiin. Niissäkään satamatyöläisinä toimineet naiset ja miehet eivät käsittele subjektiivisia kokemuksiaan työstä ja asemastaan satamayhteisössä, vaan kuvaavat yleisesti sataman elämänpiiriä. Tytti Steel on myös peräänkuuluttanut teoreettista keskustelua ja uudenlaisten tutkimuskysymysten kehittämistä maskuliinisuuden ja feminiinisuuden kentillä. Ratkaisuksi Steel on tutkimukseensa löytänyt intersektionaalisen tutkimusotteen, erityisesti kun tutkimuksessa käytetyt lähteet eivät kerro tutkimuskohteiden subjektiivisista näkemyksiä.²⁵⁵ Intersektionaalisen tutkimuksen keskiössä on vallan käsite, jolla tarkoitetaan sitä, miten sukupuoli, luokka ja etnisyyt näkyvät yksilön mahdollisuuksissa tuottaa ja muuttaa valtasuhteita. Steel näkee neuvottelun ja suostuttelun vallan käytön tapoina ja käyttää näistä termiä valtuuttava

²⁵⁴ Steel, *Risteäviä eroja sataman arjessa*, 13.

²⁵⁵ Steel, *Risteäviä eroja sataman arjessa*, 20–24.

valta, joka tarkoittaa mahdollisuutta toimia erillään auktoriteeteista ja voiman sekä väkivallan käytöstä.²⁵⁶

Tutkimuksessani keskeisiä risteäviä eroja tai näkökulmia ovat ikä, elämänvaihe, avio-sääty, sääty sekä valta. Näen myös, että esiaviollisiin suhteisiin liittyneeseen valtaan liittyy neuvottelu, suostuttelu ja kommunikaatio, mutta tässä tutkimuksessa ne eivät mahdollista toimimista erillään auktoriteeteista, vaan luovat mahdollisuuksia vuorovaikutukseen auktoriteettien kanssa. Toimijuus ilmenee muun muassa näissä kommunikaatiotilanteissa. Tutkimuksessani intersektionaalisuus on moninäkökulmainen lähtökohta tutkia eri elämänvaiheissa ja auktoriteettiasemissa olevien yksilöiden toimijuutta sekä yksilön ja instituution välistä suhdetta ja vuorovaikutusta. Toimijuus määrittyy eri tekijöiden risteyskohdassa. Käsittelyssäni intersektionaalisuus on kaukana sen alkuperäisestä ja sosialistifeministisestä merkityksestä, mutta sen keskeiset teemat ovat läsnä (etnisyyttä lukuun ottamatta): erilaisten merkitsevien tekijöiden vaikutus yksilöön ja hänen toimijuuteensa sekä toisaalta auktoriteettiasemassa olevien henkilöiden ja instituutioiden suhde yksilöön.

Naimattomien naisten ja miesten tarkastelu edellä on osoittanut, että heidän toimijuuteensa vaikuttivat monet yhtäläiset tekijät. Nuoret olivat alisteisessa asemassa suhteessa vanhempiinsa, mutta samat tekijät vaikuttivat myös heidän vanhempiensa ja toisaalta myös leskien toimijuuteen, tosin eri tavoin. Sukupuoli oli merkittävä tekijä toimijuuden määrittymisessä, mutta ei aina niin kuin oletamme. Toimijuuden eroista kertoo esimerkiksi *Hylätty talonpoika ja porvarisleski* -artikkelin keskiössä oleva Malin Jöransdotter. Malin oli leski, kun Zachris lähestyi häntä avioaikain. Malin eli naisena täysin itsenäisessä asemassa ja vastasi porvarisemäntänä avioitumisestaan ja taloudestaan. Tämä heijastui myös Malinin ja Zachriksen suhteeseen. Zachris oli isäntäkokelas Malinin johtamassa taloudessa, joka ei lopulta saavuttanut Malinin hyväksyntää talouden isäntänä. Parin suhteen aikana Zachris Thomasson sai hoitaakseen talouden tehtäviä, jotka on yleisesti liitetty naisten vastuisiin kotitaloudessa. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että hänet olisi rinnastettu emäntään tai että tehtävät olisivat olleet naisellisia. Kosija sai tehtäväkseen kokemustaan vastaavia tehtäviä porvaristaloudessa ja Malin Jöransdotter piti tärkeimmät langat omissa käsissään. (*Hylätty talonpoika ja porvarisleski*)

Malinin ja Zachriksen työnjaossa näkyy samat teemat kuin avioliittolupauksen rikkomiseen liittyneissä oikeustapauksissa. Yksilön asema kotitaloudessa tai tapauksen käsittelyssä tuomioistuimessa ei määräytynyt pääsääntöisesti sukupuolen mukaan, vaan muut tekijät olivat merkittävämpiä. Tuomioistuimessa toimijuutta ja oikeudellista positiota määrittä se, oliko henkilö kantaja vai vastaaja, lesken kotitaloudessa se kumpi oli kokeneempi ottamaan vastuun koko taloudesta. Moninäkökulmainen tarkastelu auttaa hahmottamaan erilaisten tekijöiden vaikutuksen yksilön asemaan ja toimijuuteen. Tässä

²⁵⁶ Steel, *Risteäviä eroja sataman arjessa*, 13–14.

suhteessa sukupuoli tutkimuksellisenä tai yksilön toimijuutta määrittäneenä kategoriana ei ole täysin toimiva. Sukupuoli on ennemminkin näkökulma, joka huomataan, kun kysytään, mitä sukupuoli tarkoitti missäkin kontekstissa ja mikä oli sukupuolen merkitys muiden vaikuttavien tekijöiden joukossa.

Malin Jöransdotter kuului alempaan porvaristoon, joka kävi kauppaa pääasiassa talonpoikien kanssa. Alemman porvariston emännillä oli Ruotsissa merkittävä asema keskiajalta modernin ajan kynnykselle kaupunkiyhteisön siveellisyyteen liittyvissä kysymyksissä.²⁵⁷ Alemman porvariston emännät olivat aktiivisia myös, kun heidän poikiensa esiaviollisia suhteita käsiteltiin turkulaisissa tuomioistuimissa. He edustivat poikiaan tai esittivät vanhempien näkemyksen poikansa avioitumisasiasta, kun vanhempien mielipidettä kysyttiin. Tämän lisäksi he toimivat aktiivisesti tuomioistuimen ulkopuolella yrittäen selvittää poikansa suhteeseen liittyviä tapahtumia pojan kannalta parhain päin. Poikaa syyttäneelle naiselle tämä oli usein vaikea tilanne, sillä miesten äidit käyttivät sosiaalisen kontrollin keinoja heitä kohtaan ajaakseen poikansa asiaa. Toisaalta äidit saattoivat kontrolloida myös poikiaan. Tähän viittäisi se, että porvari Henrich Wärajalka katsoi aiheelliseksi kertoa raastuvanoikeudelle tunnustaneensa salavuoteutensa äidilleen. Hän alleviivasi tällä omaa asemaansa kuuliaisen poikana ja toisaalta myös kuuliaisuuttaan Jumalalle. Hän nousi isäänsä vastaan pelastaakseen tämän kuolemantuomiolta, joka isää olisi odottanut, jos hänet olisi tuomittu inestisestä suhteesta. (Agency of Sons, Mothers and Fathers)

Äitien poikiinsa osoittama kontrolli jää kuitenkin tuomiokirjoissa pitkälti pimennoon, sillä pojat kokivat tärkeämmäksi esittää äitinsä hyvässä valossa tuomioistuimessa kuin kritisoida heitä. Tämä oli perhesuhteisiin liittynyt oikeudessa käytetty argumentointitaktiikka uuden ajan alun Ruotsissa. Perheelle oli edullista, että sen jäsenet esittävät toisensa hyvässä valossa.²⁵⁸ Myös pappissäätyn kuuluneet äidit toimivat aktiivisesti tuomioistuinten ulkopuolella selvittääkseen poikansa esiaviolliseen suhteeseen liittyviä asioita. He eivät kuitenkaan koskaan tulleet tuomioistuimeen kertomaan perheen näkökantaa pojan avioliittoon. Sen sijaan papistoon kuuluneille miehille tuomioistuin oli konsistorin pöytäkirjojen perusteella pääasiallinen toiminnan paikka pojan esiaviollisiin suhteisiin liittyen. Kun pappissäätyn kuuluneesta perheestä jonkun tuli edustaa vanhempia ja kertoa heidän mielipiteensä poikaan liittyvässä asiassa tuomioistuimessa, sen teki isä. (Agency of Sons, Mothers and Fathers). Samanlainen toimintamalli oli ylemmän porvariston keskuudessa turkulaisia valtaporvariston naisia tutkineen Veli Pekka Toropaisen mukaan: valtaporvaristoon kuuluneet naiset tulivat harvoin itse tuomioistuimeen.

²⁵⁷ Lamberg, "Med mjölk i spenarna"; Vainio-Korhonen, *Ujostelemattomat*, 39–46, 161–180.

²⁵⁸ Katso kuuliaisuudesta perheiden taktiikkana tuomioistuimissa Toivo, *Witchcraft and Gender*, 199".

Perheiden asioita tuomioistuimissa hoitivat heidän miehensä, tai naiset palkkasivat itselleen edustajan, joka ajoi heidän asioitaan.²⁵⁹

Uusimmissa tutkimuksissa on tuotu esiin, kuinka 1600-luvun Ruotsissa talonpoikien ja alemman porvariston parissa miesten ja naisten toiminta isäntänä ja emäntänä kotitaloudessa oli hyvin samanlaista. Kotitalouden työt ja tehtävät eivät jakautuneet sukupuolen mukaan vaan kotitaloutta ja sen asioita hoidettiin kumppaneina tai useasta ylisukupolisesta perheenjäsenestä muodostuneena ryhmänä. Tähän tulokseen on päästy, kun on tarkasteltu sitä, mitä ihmiset tekivät sen sijaan, että olisi keskitytty aikakauden lainsäädäntöön, uskonnollisiin teksteihin tai moraalioppaisiin. Vaikka lainsäädännön tasolla avioparin status oli erilainen ja mies selkeästi asetettu vaimonsa yläpuolelle, tekivät avioparit samoja asioita kotitalouden ylläpitämiseksi. Sekä miehellä että vaimolla oli valtaa ja auktoriteettia suhteessa talouden muihin jäseniin isäntänä ja emäntänä. He vastasivat kotitalouden hyvinvoinnista ja sen edustamisesta esimerkiksi tuomioistuimissa. Lisäksi sekä isäntä että emäntä valvoivat talouksensa eläneitä ihmisiä, kuten lapsia ja palkollisia, varmistaakseen, ettei heidän talouksensa tapahtunut normirikkeitä.²⁶⁰ Näin oli selkeästi myös turkulaisissa alemman porvariston kotitalouksissa: vastuu taloudesta, sen hoitamisesta ja edustamisesta tuomioistuimissa jaettiin miehen ja vaimon kesken. (Agency of Sons, Mothers and Fathers, Hylätty talonpoika ja porvarisleski)

Papiston osalta tilanne oli kuitenkin toinen. Äitien toiminnasta oikeuden ulkopuolella kerrottiin tapauksen tutkinnan aikana ja äidit saattoivat itsekkin kommentoida toimiaan tai tapausta, mutta he eivät koskaan edustaneet perhettään konsistorissa. Tämä ei kuitenkaan estänyt alemman porvariston naisten toimintaa konsistorissa tai muissakaan tuomioistuimissa eivätkä tuomioistuimet kyseenalaistaneet heidän oikeudellista toimijuuttaan. (Agency of Sons, Mothers and Fathers)²⁶¹ On todennäköistä, että papiston ja alemman porvariston rouvien toiminnan erot johtuvat säädystä. Säätysten välillä oli eroja siinä, millaisiksi miesten ja naisten vastuut kotitaloudessa muodostuivat.²⁶² Alemman porvariston ja talonpoikien talouksissa aviopuolisoiden välinen työnjako oli helpommin jaettavissa tasapuolisemmin kuin pappiskodeissa. Papin työn pohjana toimivat yliopistopinnot, joihin naisilla ei ollut mahdollisuutta. Tämä todennäköisesti lisäsi avioparin välisen työnjaon eriytymistä. Nainen saattoi käydä kauppaa tai huolehtia talonpoikaistaloudesta yhdessä miehensä kanssa, mutta nainen ei voinut saarnata tai toimittaa sakramenteja. Pappiskodeissa naiselle selvästi kuului poikien esiaviollisten suhteiden hoitamisessa samat asiat tuomioistuimen ulkopuolella kuin porvarissisarillaan ja näin oli myös talonpoikaistalouksissa. Lasten esiaviollisiin suhteisiin liittyneiden asioiden hoito

²⁵⁹ Toropainen, *Päättäväiset porvarskat*, 109–116.

²⁶⁰ Hansen, *Ordnade hushåll*, 125–126, 281; Toivo, *Witchcraft and Gender*, 201; Ågren, ”Conclusion”, 208–210, 216–217; Ågren, ”Making Her Turn Around”, 149–152; Katso miesten ja naisten vastuualueiden eroavaisuudesta Pylkkänen, ”The Responsible Self”, 111–114.

²⁶¹ Katso eriävästä näkemyksestä Impola & Eilola, ”Vastentahtoiset tunnustajat”, 146–147.

²⁶² Stadin, *Stånd och genus*, 297–303.

tuomioistuimen ulkopuolella vaikuttaisi olleen voittopuolisesti naisten vastuulla. (Agency of Sons, Mothers and Fathers)

Tutkiessani naisia ja miehiä intersektionaalisesti en ole pyrkinyt esittämään, että miehet ja naiset olisivat toimineet samalla tavoin, että miehiin ja naisiin olisi kohdistettu täysin samoja odotuksia tai että patriarkaalin hierarkkinen järjestelmä olisi vaikuttanut miehiin ja naisiin täysin samalla tavalla. Intersektionaalisessa lähestymistavassa tärkeäksi nouseva valtaa osoittavan osapuolen ja vallan kohteena olevan osapuolen välisen suhteen analysoiminen ei ole mielekäästä esiaviolliseen suhteeseen ryhtyneen miehen ja naisen välillä. Vaikka lain mukaan mies oli aktiivinen ja nainen passiivinen suhdetta rakennettaessa, näyttäytyy parin toimijuus hyvin tasaveroisena rikostapauksia analysoidessa. Väitän, että tutkimusote itse osoittaa valta-asetelman olevan muualla kuin sukupuolten välillä. Lakien aktiiviseksi kuvaaman miehen ja passiiviseksi kuvaaman naisen välinen suhde osoittautuu tuomioistuinten käsittelemien avioliittolupauksen rikkomistapausten kautta vuorovaikutteiseksi hierarkkisen sijaan. Naimattomaan mieheen ja naiseen vaikuttavat valta-positiosta käsin enemmänkin vanhemmat, talouksien emännät ja isännät sekä opiskelijoiden kohdalla professorit. Valta suuntautui luterilaisen huoneentaulun ihanteen mukaan vanhemmista lapsiin, mutta ei niinkään naimattomasta miehestä naiseen. Vanhempien ja tuomioistuinten valta ei kuitenkaan ollut absoluuttista, vaan kaikilla siveysrikoksen tutkimiseen osallistuneilla osapuolilla oli mahdollisuus osallistua argumentoimalla ja neuvottelemalla tuomioistuimen päätökseen oikeuskäytäntöjen ja lainsäädännön asettamissa rajoissa.

Tuomioistuimet sovelsivat ja tulkitsivat lakia ja käyttivät näin oikeudellista valtaa esiaviollisiin suhteisiin liittyneissä oikeustapauksissa. Alioikeudet olivat kuitenkin hovioikeuden valvonnan alla, joten vaikka tuomioistuin oli auktoriteetti ja käytti valtaa suhteessa yksilöön, oli se samaan aikaan itse alisteisessa asemassa valtarakenteen sisällä. Tuomioistuinten toiminnallakin oli säädelyt ja valvotut rajansa.²⁶³ Tuomioistuinten ja yksilöiden välistä rajapintaa rikkoo entisestään se, että tuomioistuinten valamiehet koostuivat paikallisyhteisön jäsenistä ja yliopistojen konsistorit professoreista. *Agency of Sons, Mothers and Fathers* -artikkelissa käsitellyssä Petrauksen perheen tapauksessa professori Anders Petrauksen poikaa koskenut salavuoteustapausta laajeni akateemisen yhteisön sisäiseksi riidaksi. Tällöin tuomioistuin muuttuu Peter Seixasin esittämän mukaan yksiköstä kollektiiviksi, jonka jäsen saattoi muuttua poikaansa edustaneeksi isäksi ja toisaalta tuomarina toimineen rehtorin haastaneeksi professoriksi.²⁶⁴ Tuomioistuin ei ollut muuttumaton monoliitti, vaan yksilöistä koostuva ryhmä. Instituutiona alempi tuomioistuin vastasi sen nimissä tehdyistä päätöksistä hovioikeudelle, mutta lopulta päätökset tekivät yksilöt: tuomari ja lautamiehet. Yksilöt, jotka muodostivat instituution, tulkitsivat lakeja

²⁶³ Katso ruotsalaisen maallisen oikeusjärjestelmän hierarkkisuudesta 1600-luvulla Korpiola, ”The Svea Court of Appeal”, 316–317.

²⁶⁴ Seixas, ”Historical Agency as a Problem”, 540.

parhaaksi katsomallaan tavalla ja olivat tutkiessaan ja tuomitessaan vuorovaikutuksessa tutkittavien ja tuomittavien kanssa.

Uuden ajan alussa lainsäädäntö loi ihmisten toiminnalle raamit. Lait ja asetukset kertoivat, mikä oli sallittua, mikä ei, mikä rangaistavaa ja millä tavoin. Tuomioistuimet, kuten tässä työssä tutkitut yliopistojen konsistorit, kämnerin- ja raastuvanoikeus, tutkivat lakia rikkoneet ja tuomitsivat heidät, mikäli heidän voitiin todeta rikkoneen sääntöjä. Roger Smithin ajattelua noudattaen, tuomioistuimet toimivat merkittävänä yhteiskunnallisina toimijoina, jotka lakia tulkitessaan kuuluivat syyttäjiä ja rankaisivat vääristä teoista.²⁶⁵ Kuten Turun kuninkaallisen akatemian ja Uppsalan yliopiston konsistorien toiminta osoittaa, eivät tuomioistuimet kuitenkaan tuominneet aina samalla tavoin ja yksilöillä oli omalla toiminnallaan mahdollisuus vaikuttaa siihen, miten heidät tuomittiin. (Agency of Sons, Mothes and Fathers)

Avioliittolupauksen rikkomistapauksissa tuomioistuinten valtaa rajoitti se, että alaikäisten kohdalla heidän tuli kuulla miehen vanhempia. Jos vanhemmat olivat liittoa vastaan, ei tuomioistuin voinut edistää asiaa parin vihkimiseksi.²⁶⁶ Vanhemmilla oli siis mahdollisuus vaikuttaa tuomioistuinten ratkaisuihin lapsiaan koskeneissa asioissa. (Agency of Sons, Mothers and Fathers, Vill du äkta denna kvinna?) Tuomioistuinten jäsenten tuli neuvotella vanhempien kanssa, jolloin tuomitsemiseen liittyi vuorovaikutteisuus niin kantajan, vastaajan kuin vastaajan vanhempien kanssa.

Erityisesti isien toimijuuteen vaikutti kunnioitus tuomioistuinta kohtaan, joskin he pyrkivät neuvottelemaan pojalleen parhaan mahdollisen lopputuloksen oikeuskäytäntöjen asettamissa raameissa. (Agency of Sons, Mothers and Fathers) Isät tunnustivat tuomioistuimen aseman suhteessa itseensä ja lakia rikkoneeseen poikaansa, mutta samaan aikaan kävivät neuvotteluja. Heidän toimijuutensa pohjautui luterilaisen kuulaisuuden ihanteen noudattamiseen ja yhteiskunnan hierarkkisuuden kunnioittamiseen. Samoihin tekijöihin kuin heidän poikiensa toimijuus tapauksissa, joissa he tunnustivat syyllistyneensä esiaviolliseen suhteeseen, mutta toivoivat lievempää tuomiota.

Väitöskirjani on osoittanut, että 1600-luvun ruotsalaisissa yliopistokaupungeissa eläneiden naisten ja miesten toimijuus määrittyi heidän siviilisäätynsä, elämänvaiheensa sekä säätynsä mukaan ja toisaalta suhteessa heidän elämäänsä säädelleisiin auktoriteetteihin. Uuden ajan alun yhteiskunta oli patriarkaalinen eli hierarkkinen kaikille sen jäsenille ja se oli sitä myös instituutioille. Jokaisella oli joku tai jokin auktoriteetti, joka määritteli heidän toimijuuttaan – viimeisenä kaikkialla ja kaikkeen vaikuttava Jumala.

²⁶⁵ Smith, “Agency”.

²⁶⁶ 1686 KL XV § XIV.

4 Johtopäätökset: esiaviolliset suhteet ja toimijuus Turussa ja Uppsalassa 1600-luvun lopulla

Olen väitöskirjassani tutkinut, mitä Ruotsin yliopistokaupunkien tuomioistuimissa käsitellyt esiaviollisiin suhteisiin liittyneet tapaukset kertovat toimijuudesta 1600-luvun lopulla. Esimerkkikaupunkina ovat toimineet Turku ja Uppsala. Olen tarkastellut esiaviollisia suhteita ja toimijuutta kolmesta näkökulmasta. Ensiksi miten yliopistojen tuomioistuimet eli konsistorit tutkivat ja tuomitsivat esiaviollisiin suhteisiin liittyneitä rikoksia ja erityisesti avioliittolupauksen rikkomiseen liittyneitä tapauksia. Toiseksi millaisia sukupuolittuneita vaikutuksia 1600-luvun aikana tapahtuneilla esiaviollisiin suhteisiin liittyneillä oikeuskäytäntöjen muutoksilla oli, ja kolmanneksi mitä esiaviollisiin suhteisiin liittyneet oikeustapaukset ja lainsäädäntö kertovat naisten, miesten ja instituutioiden toimijuudesta uuden ajan alussa.

Tutkimukseni osoittaa, että yliopistojen konsistorit tuomitsivat siveysrikokset pääasiassa kuten muutkin ruotsalaiset tuomioistuimet. Vuosisadan aikana tapahtuneiden oikeuskäytäntöjen muutokset näkyvät myös yliopistojen konsistorien toiminnassa, mutta eriaikaisesti ja hieman eri tavoin. Yliopistojen väliset erot liittyivät konsistorin ja tuomiokapitulin väliseen työnjakoon, vanhempien merkitykseen avioliittolupauksen rikkomistapauksissa sekä todistuskäytäntöjen eroavaisuuteen. Avioliittolupauksen rikkomistapauksissa yliopistojen konsistorit tutkivat tapaukset yhteistyössä tuomiokapitulin kanssa ja näyttää siltä, että Turussa tuomiokapituli säilytti pidempään vahvemman aseman kuin Uppsalassa ja muissa valtakunnan läntisen osan hiippakunnissa. Samaan aikaan Turussa aiheutusteiden merkitys avioliittolupauksen rikkomistapauksissa säilyi pidempään kuin Uppsalassa, missä alettiin vuosisadan lopulla vaatia konkreettisia todisteita sekä täyttää näyttöä itse avioliittolupauksesta.

Ruotsin yliopistojen konsistorit suhtautuivat opiskelijoiden siveysrikoksiin vakavammin kuin järjestys- ja väkivaltarikoksiin: opiskelijoiden esiaviollisia suhteita ei katsottu läpi sormien. Opiskelijoiden saamat tuomiot esiaviollisista suhteista olivat ankarampia kuin muiden miesten muissa tuomioistuimissa saamat rangaistukset, sillä he saivat lain määräämien rangaistusten lisäksi kurinpidollisen rangaistuksen, joka viivästytti heidän opintojaan ja samalla opiskelijoiden siirtymistä aikuisten miesten maailmaan. Konsistorit saattoivat päättää ja määrittää, kuinka pitkään erotukseen opiskelija

tuomittiin, mutta opiskelijalla oli mahdollisuus myös omalla käytöksellään vaikuttaa kurinpidollisen rangaistuksen keston. Opiskelijoiden ja konsistorien välillä on nähtävissä toimijuuteen liittyvää vuorovaikutteisuutta.

Oikeudellisina instituutioina konsistorit käyttivät niille annettua valtaa tekemällä yhteiskunnallisesti merkittäviä päätöksiä. Ne valvoivat, että akateemisen yhteisön jäsenet elivät lakien ja yhteisten sääntöjen mukaan ja opettivat tuleville papeille, virkamiehille ja tuomareille, mikä oli oikein ja mikä väärin. Konsistorit olivat kuitenkin itsekin yliopiston kanslerin sekä hovioikeuden valvonnan alla. Konsistorit olivat osa oikeudellista järjestelmää, joka antoi sille valtaa, mutta myös rajoitti sen toimijuutta. Konsistori-instituution ja sen muodostavien yksilöiden suhde hämärtyi, kun konsistorin jäsenen lasta syytettiin esiaviollisesta suhteesta. Tällöin konsistorin jäsen asettui instituution ulkopuolelle ja saattoi kyseenalaistaa ja haastaa tuomioistuimen päätökset ja lainvoimaisuuden. Edustessaan instituutiota yksilö käytti instituution valtaa, mutta astuessaan instituution ulkopuolelle hänen toimijuutensa määräytyi suhteessa instituutioon sekä vuorovaikutuksessa instituution kanssa.

Oikeuskäytäntöjen muutoksen osalta tutkimukseni vahvistaa aiemmassa tutkimuksessa esitetyn johtopäätöksen siitä, että avioliittolupauksen rikkomistapauksissa miesten tilanne helpottui ja naisten vaikeutui 1600-luvun lopulla. Kun tuomioistuimet alkoivat vaatia konkreettista näyttöä itse avioliittolupauksesta, miehet vapautuivat aiempaa useammin naisten syytteistä. Naisten oli vaikea todistaa pääasiassa kahden kesken, ilman todistajan läsnäoloa annettuja lupauksia tuomioistuimelle. Tutkimukseni vahvistaa näkemystä siitä, että itse lupauksen toteennäyttäminen vaikeutui. Aiempi tutkimus on kuitenkin osoittanut, ettei miesten tilanne tästä huolimatta merkittävästi helpottunut avioliittolupauksen rikkomistapauksissa maaseudulla. Yhteisö huolehti edelleen 1600-luvun lopulla ja 1700-luvulla siitä, että mies piti kiinni lupauksestaan tai korvasi naiselle. Myös 1700-luvulla annetut asetukset ja säädökset velvoittivat miehiä pitämään kiinni antamastaan lupauksesta, mikäli he sen tunnustivat tai heitä lupauksen rikkomisesta syyttänyt nainen pystyi todistamaan oikeudelle miehen antaneen lupauksen. Opiskelijoiden osalta ei ole toistaiseksi täyttä varmuutta siitä, miten oikeuskäytännön muutokset vaikuttivat heidän toimintaansa tai siihen jatkoivatko yliopistojen konsistorit heidän painostamistaan avioliittoon 1700-luvun kuluessa, kuten maaseutujen käräjillä tehtiin. Tämä jää tulevaisuuden historiantutkijoiden selvitettäväksi.

Tutkimani tapaukset osoittavat, että 1600-luvulla akateemiset yhteisöt eivät asettuneet esiaviollisiin suhteisiin liittyneissä tapauksissa lähtökohtaisesti naista vastaan ja oman yhteisönsä jäsenen puolelle, vaan asettivat opiskelijan vastuuseen, mikäli siihen oli aihetta. Esiaviollisiin suhteisiin liittyneissä rikoksissa oli tärkeämpää, että yksilö sovitti rikoksensa kuin se, että häntä suojeltiin. Luterilaisen puhdasoppisuuden mukaan koko yhteisöä rankaistaisiin sen jäsenen sovittamattomasta rikoksesta. Opiskelijoiden kohteluun konsistoreissa vaikutti myös yliopiston kasvatuksellinen tehtävä; opiskelijoiden tuli tietojen karttumisen lisäksi oppia elämään oikein. Miehen tuli oppia hallitsemaan

himojaan ja kunnialliseen miehuuteen kuului myös sanansa pitäminen. Esiaviolliset suhteet ja seksuaalinen kanssakäyminen hyväksyttiin tiettyyn rajaan asti. Kun lapsi ilmoitti tulostaan, odotettiin miehen kantavan vastuunsa. Avioliittolupauksen rikkomistapauksissa siis kietoutuivat kunniallisen miehuuden teemat: vastuullinen seksuaalisuus ja sanansa mittaisuus.

Opiskelijoille lupauksestaan kiinni pitäminen avioitumisen muodossa ei kuitenkaan aina ollut yksinkertaisesti mahdollista. He eivät voineet avioitua tai perustaa perhettä opintojensa aikana, tällöin opintojen keskeneräisyys saattoi olla syynä suhteen kariutumiseen. Se, että he olivat opiskelijoita, määritteli heidän toimijuuttaan esiaviollisissa suhteissa. Tämän lisäksi miesten toimijuutta määritteli kuuliaisuus, heidän alisteinen asemansa suhteessa vanhempiinsa ja muihin auktoriteettiasemassa oleviin. Reformaation myötä alkanut ja 1600-luvun aikana jatkunut vanhempien vallan korostaminen lasten avioitumiseen liittyvissä kysymyksissä johti siihen, että myös miehet saatettiin lainsäädännöllä tiukemmin vanhempiensa vallan alle puolison valintaan liittyvissä kysymyksissä. Tarkastellut esiaviollisiin suhteisiin liittyneet oikeustapaukset osoittavatkin, että miehen oikeudellisen toimijuuden keskeinen tekijä oli kuuliaisuuden osoittaminen. Heidän tuli osoittaa kuuliaisuutensa vanhempiensa mutta myös yliopistojen konsistoreja kohtaan. Nöyrä ja katuvaan opiskelija saattoi saada konsistorilta normaalia lyhyemmän erotusrangaistuksen. Ylimielinen käytös ja uppiniskaisuus aiheuttivat puolestaan konsistorilta vasta-reaktion ja kurinpidollisen rangaistuksen koventamisen.

Lainsäädäntö määritteli miehen esiaviollisiin suhteisiin liittyneissä rikoksissa aktiiviseksi aloitteentekijäksi ja toimijaksi. Hän antoi lupauksen, makasi naisen ja rikkoi lupauksen. Lähtökohtaisesti siis mies oli kaiken toiminnan liikkeelle paneva voima ja nainen passiivinen toiminnan kohde. Asetelma kuitenkin muuttui, kun mies rikkoi lupauksen. Osoitan tutkimuksessani, että vuoden 1686 kirkkolain tulkinta antoi naiselle oikeuden syyttää miestä avioliittolupauksen rikkomisesta. Tällöin näyttövastuu oli naisella. Tämä lain tulkinta oli merkittävä naisten toimijuuden kannalta, sillä se antoi naiselle myös rakenteellista toimijuutta. Aiemmassa tutkimuksessa on keskitytty etsimään naisten toimijuutta uuden ajan alun patriarkaalisen järjestelmän (tai rakenteen) sisällä. On lähdetty siitä lähtökohdasta, että laki asetti naisen edusmiehen ja naittajan vallan alle avioitumiseen ja kiinteään omaisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Tutkimus on kuitenkin osoittanut, että lakia ei noudatettu aina niin tiukasti kuin mihin olisi ollut mahdollisuus. Naimattomilla naisilla oli mahdollisuus niin taloudelliseen kuin oikeudelliseen toimijuuteen. Tarkasteleman avioliittolupauksen rikkomistapaukseen liittyvä lainsäädäntö ja laintulkinta kuitenkin osoittavat, että kun mies rikkoi avioliittolupauksensa ja tuli sovituksen hetki, nainen muuttui passiivisesta toiminnan kohteesta aktiiviseksi toimijaksi. Nainen toimi asian kantajana, joka osoitti miehen syyllisyyden.

Esittäessään todisteita miehen syyllisyydestä nainen ja hänen kutsumansa todistajat kuvasivat miehen käytöstä ja osallistuivat kunniallisen miehisen toimijuuden määrittelemiseen. Heidän kauttaan tuomiokirjoihin kirjattiin tieto siitä, miten miehet toimivat

esiaviollisissa suhteissa ja toisaalta siitä, mitä olivat ne miesten teot, joihin naiset laskivat uskonsa tulevasta avioliitosta. Tuomiokirjat eivät anna meille juurikaan mahdollisuuksia tutkia miesten tai naisten subjektiivisia kokemuksia toimijuudestaan tai mieheydestä ja naiseudesta uuden ajan alussa, mutta näitä käsityksiä on mahdollista tutkia tarkkailemalla ihmisten tekojen ja käytöksen kuvauksia. Tällöin tarkastelemme sekä miesten että naisten toimijuutta ja tässä tutkimuksessa erityisesti nuorten miesten ja nuorten naisten toimijuutta. Vaikka nuorten miesten ja naisten toimijuus ei ollut samanlaista, vaikutti siihen isolta osin samat tekijät: ikä, aviosääty, asema perheessä ja yhteisössä. Tarkasteltujen nuorten osalta sääty vaikutti suurimmaksi osaksi siihen, milloin pareja painostettiin virallistamaan liittonsa vihkimyksellä. Jos konsistorit katsoivat parin olevan saman säätyinen, nainen oli onnistunut osoittamaan saaneensa avioliittolupauksen mieheltä ja parin olleen sukupuoliyhteydessä, painostettiin paria vahvistamaan liittonsa vihkimisellä.

Säädyn merkitys näkyi tutkituissa tapauksissa myös vanhempien toimijuudessa. Miesten äidit osallistuivat poikiensa esiaviollisiin suhteiden selvittämiseen tuomioistuimen ulkopuolella säädystä riippumatta. Alemmasta porvaristosta lähtöisin olleiden poikien äidit kuitenkin osallistuivat aktiivisesti myös poikiensa tapausten hoitamiseen tuomioistuimissa. Poikien isät olivat läsnä lähinnä tuomioistuimissa ja tällöinkin pääasiassa yliopistojen konsistoreissa. Tutkimani tapaukset osoittavat, että vanhempien välillä oli säädystä riippumattomia tapoja hoitaa poikien esiaviolliset suhteet ja toisaalta myös säätyyn kytköksissä olleita tapoja. Papistoon kuuluneet äidit kertoivat tuomioistuimille käsitöksensä tapahtumien kulusta, mutta he eivät tulleet tuomioistuimiin ajamaan perheensä asiaa. Alemman porvariston perheissä ei tällaista jakoa ollut, eikä konsistorikaan suhtautunut alemman porvariston rouvien oikeudelliseen toimijuuteen poikkeavasti.

Esiaviollisia suhteita koskeneet oikeustapaukset valaisevat myös kotitaloudessa vallinnutta työnjakoa. Tutkimustulokset ovat linjassa Maria Ågrenin johtaman *Gender & Work* -hankkeen esittämien varhaismodernia työnjakoa koskeneiden tutkimustulosten kanssa: ei ollut olemassa miesten ja naisten töitä. Työt jakautuivat talonpoikais- ja porvaristalouksissa kokemuksen mukaan. Todennäköisesti tilanne oli hyvin erilainen aate- ja pappistalouksissa, joissa miesten tointen hoitamiseen vaadittiin ammatillista pätevyytymistä ja miehet toimivat ainoastaan miehille sallituissa tehtävissä kuten armeijan upseereina tai pappeina.

Edellä esitetyt johtopäätökset eri säätyjen toimintatavoista perheiden arjessa ja tuomioistuimissa osoittavat, että toimijuus ei määräytynyt pelkästään sukupuolen perusteella. Vaikka avioliittolupauksen rikkomistapauksissa miehet olivat vuoden 1686 kirkkolain mukaan vastaajia ja naiset kantajia, se ei tarkoittanut, etteivätkö naiset olisi rikkooneet lupauksiaan avioliitosta. Nämä tapaukset vain ovat harvinaisempia kuin ne, joissa mies rikkoi lupauksensa. Olen osoittanut, että kun mies oli asian kantaja, pyrki mies kaikin keinoin todistamaan, että parin välillä oli vallinnut ymmärrys avioliitosta. Myös nainen toimi näissä tapauksissa vastaajana samalla kuin miehet olleessaan vastaajina: hän kiisti kaiken. Kyse ei siis ole pelkästään mieheyteen ja naiseuteen kytköksissä olleista

rooleista, vaan oikeudellisista positioista. Avioliittolupauksen rikkomistapaukset osoittavat, ettei sukupuoli ole aina ihmisen toimijuutta yksin tai pääsääntöisesti määrittävä kategoria. Tämän vuoksi olisikin hyvä kysyä, mikä on sukupuolen merkitys kulloisessakin tarkasteltavassa kontekstissa sen sijaan, että oletamme, että sukupuolella on tietty merkitys. Toisaalta on myös hyvä kysyä, mitkä ovat ne muut tekijät, jotka määrittävät yksilön toimijuutta.

Määrittelin tutkimuksen alussa yksilöiden toimijuuden olevan tietoista toimintaa, kykyä ja mahdollisuuksia toimia itsenäisesti ja vaikuttaa muita sekä itseä koskevaan päätöksentekoon. Naisten osalta tämä tarkoitti tietoista valmistautumista siihen, että mies pettää avioliittolupauksensa. Se tarkoitti myös sitä, että he tietoisesti veivät asian oikeuteen ja vaativat avioliittoon vihkimistä tai lain määräämää korvausta. Naiset saivat tuomioistuimen puolelleen argumentoimalla uskottavasti. Naisten toimijuus avioliittolupauksen rikkomistapauksissa rakentui lainsäädännön antamien mahdollisuuksien, uskottavan argumentoinnin ja sen varaan, että he osasivat hyödyntää heille annetut mahdollisuudet. Miesten osalta merkittäviä toimijuuden pilareita olivat myös lainsäädännön heille antamat mahdollisuudet sekä niiden hyödyntäminen. Lisäksi avioliittolupauksen rikkomistapauksissa nuorten miesten keskeinen toimijuuden väline oli kuuliaisuuden osoittaminen. Sekä nuorten naisten että nuorten miesten tuli tietää oma paikkansa patriarkalisessa järjestelmässä, mutta heidän toimijuutensa riippui siitä, miten he osasivat pelata patriarkalisen järjestelmän säännöillä, ennakoita ja luoda mahdollisuuksia vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin esimerkiksi tuomioistuimissa.

Tutkimukseni vahvistaa käsitystä siitä, että tutkittaessa miesten ja naisten oikeudellista tai arjen toimijuutta, on hedelmällistä lähestyä asiaa moninäkökulmaisesti. Tässä tutkimuksessa moninäkökulmaisesta tutkimusotteesta ja lähestymistavasta on käytetty nimitystä intersektionaalinen. Erityisesti miesten historian osalta tätä lähestymistapaa tulisi kehittää, sillä nykyisen tutkimuksen keskittyessä pääasiassa erilaisten hierarkkisten maskuliinisuuksien tarkasteluun, on tutkimuksen fokus miesten keskinäisissä suhteissa. Tällöin lähtökohtaisena oletuksena on naisten alistainen asema suhteessa miehiin. Kun samaan aikaan tutkitaan naisten toimijuutta, eivät tutkimukselliset tarkastelupinnat kohtaa. Samalla nämä tarkastelutraditiot tulevat ylläpitäneeksi käsitystä staattisesta patriarkalisesta järjestelmästä, jossa nainen on aina miehelle alistainen. Tutkimus on jo monella tavalla osoittanut, että naisilla oli patriarkalisen järjestelmän sisällä mahdollisuus toimijuuteen, ja että uuden ajan alun kotitalouden toiminta ei ollut niin sukupuolittunutta kuin lainsäädäntö tai huoneentaulu antavat olettaa. Olisikin aika kysyä, mitä naisten toimijuus patriarkalisessa järjestelmässä tarkoitti miesten toimijuudelle, ja miten esimerkiksi äidin ja pojan tai emännän ja palkollisena toimineen miehen välinen valtapositiio näkyvät miesten toimijuudessa. Uuden ajan alkua koskevassa tutkimuksessa olisi hyvä siirtyä itsestään selvytenä otetusta miesten valta-asemasta tarkastelemaan patriarkalista järjestelmää hierarkkisenä järjestelmänä, joka koski jokaista ihmistä sukupuoleen katsomatta ja ilmeni monin tavoin eri elämäntilanteissa ja elämänvaiheissa olevien

ihmisten arjessa. Erityisesti tätä tarkastelua tulisi tehdä miesten osalta ja saattaa tietomme heidän toimijuudestaan samalle tasolle kuin sukupuolihistorian tutkimuksessa on päästy naisten kohdalla.

Tutkimukseni on vahvistanut aiempien tutkimusten tuloksia ja tuonut uusia näkökulmia uuden ajan alun naisten ja miesten sekä instituutioiden toimijuuteen esiaviollisten suhteiden näkökulmasta. Tutkimus on herättänyt myös jatkokysymyksiä. Naisen ja miehen välillä vallitsevia valtapositiioita tulisi tutkia tarkemmin ymmärtääksemme, miten miesten toimijuus on määrittynyt esimodernissa yhteiskunnassa. Toisaalta toisen aallon feminististen historioitsijoiden on sanottu projisoineen poliittisia käsityksiään naista alistavasta patriarkaatista menneisyyteen, ja tämän määrittäneen historioitsijoiden tutkimuksellisia lähtökohtia ja tulkintoja.²⁶⁷ Meidän tulisi myös pohtia, mitä ovat ne käsitykset miehistä ja mieheydestä, joita siirrämme menneisyyteen ja jotka siten vaikuttavat tulkintoihimme. Tietomme miesten toimijuudesta ja miehisyksistä eri elämänvaiheissa ja eri aikakausina on hyvin rajallista. Kysymys siitä, miten mieheys ja miesten sekä poikien toimijuus on muuttunut siirryttäessä varhaismodernista modernille ja postmodernille ajalle, odottaa edelleen vastausta.

²⁶⁷ Katso esimerkiksi Katajala-Peltomaa & Toivo, *Noitavaimo ja neitsytäiti*, 235; Hardwick, *Sex in an Old Regime City*, 210.

5 Johdannon ja päätelmien lähdeluettelo

Arkistolähteet

Riksarkivet, Tukholma

Ämnessamlingar, Juridica

Juridica I. Becchius-Palmcrantz samlingar, Vol 1, 2, 7, 27a.

Juridica II. Åke Rålamb's Samble-Book. Vol: B, E, T.

Acta Ecclesiastica

Svenska kyrkoordningen, översedd och förbättrad i tre böcker.

Prästeståndets förslag till kyrkolag 1682.

Painetut lähteet

1571 KO: *1571 Kyrko-ordning* teoksessa *Kyrko-ordningar och föreslaf dertill före 1686, första afdelning*. Norstedt 1872.

1608 ML: *Rijkens Landslag som af Rijkens Råd blef öfversedd och förbättrat. Konungs nådige befallning åbr 1608 af trycket utgången*. Stockholm 1726.

1618 KL: *Sveriges Stadb-Lagh effter den stormächtige, högborne furftes och herre herr Gustaxx Adolphs Sveriges befallning, uthgängen af trycket åbr 1618*. Stockholm 1730.

1626 konstituutiot: *Gustaf Adolfs fullmagt för Axel Oxenstjerna och Johan Skytte att underskrifva Upsala universitets Konstitutioner, Djurbamn, den 20 Juni 1626*, teoksessa Claes Annerstedt (toim.), *Upsala Universitets historia. Bihang I. Handlingar 1447–1654*. W. Schultz 1877, 254–285.

1655 konstituutiot: *1655 års konstitutioner*, teoksessa Per Ström (toim.), *Doktorspromotionen fredag 27 maj 2005*, Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter rörande Uppsala universitet. B. inbjudningar 145. Uppsala universitet 2005, 29–145.

1661 Brahen konstituutiot: C. M. Schybergson (käännös), *Per Brahes konstitutioner av år 1661 för Åbo Akademi*, Åbo Tryckeri och Tidnings Aktiebolag 1920.

1686 KL: *Kirvko-Laki Ja Ordningi 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta*. Lahja-Irene Hellemaa, Anja Jussila & Martti Parvio (toim.). SKS 1986.

Consistorii Academici Aboensis äldre Protokoller III (CAAP). Suomen Historiallinen Seura 1898.

Consistorii Ecclesiastici Aboensis Protokoller I–II. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura 1899, 1902.

- Cuning. Majj:tin asetus, Cuinga Oikeuden käyminen Duomio-Capitulumis pitä pidettämän 11.2.1687*, teoksessa Lahja-Irene Hellemaa, Anja Jussila & Martti Parvio (toim.), *Kirkko-Laki ja Ordningi 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta*. SKS 1986, 58–63.
- Drottning Kristinas förklaring och förbättring på vissa punkter i Universitetets privilegier, Stockholm d. 22 December 1646*, teoksessa Claes Annerstedt (toim.), *Uppsala Universitets historia. Bihang I. Handlingar 1447–1654*. W. Schultz 1877, 373–376.
- En lijten book som kallas Bonde-practica eller Wädber-book innehållande några sköna reglor huruledes man skal känna och lära beela åhrsens löpp alltjdh warandes åhr ifrå åhr*. Ignatio Meurer 1662. <http://runeberg.org/bondprac/>, luettu 2.5.2020.
- Gezelius, Johannes, *Perbreves Commotiones eller korta påminnelser, hvilka tilförene styckevis, efter som tilfälle hafver gifvits i Visitationerne, äro uti Församlingarna efterlemnade; men nu på nytt Församlingarna, och i synnerhet Ven. Clero, i detta lofl. Stifftet til nytta ochj efterrättelse sammandragne och publicerade af Johanne Gezelio S. S. Th. Doct. Och Ep. Ab*, teoksessa *Ecclesiastique Samlingar*. Flocken 5–8. Wallqvist o. Wexjd 1791–1795, 286–350.
- Kotivuori, Yrjö, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*. <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi>, luettu 23.2.2021.
- Modeé, Reinhold Gustaff, *Utdrag utur alle ifrån den 7. decemb. 1718–1791 utkomne publique handlingar*. Band 1–15. 1742–1829.
- Ruotsin valtakunnan laki 1734*. J. C. Frenckell & poika 1822.
- Rålamb, Clas, *Observationes Juris Practicae Åttskillige Påminnelser uti Rättegångs Saker Grundande uti Gudz Ord, Sveriges Lagh och Recesser*. Henrich Keyser 1679.
- Scario, Jona Johannis, *Några nödvändige förordningar, det vördiga Prästerskapet i Wexjö stift til hjälpreda och underrätelse uti särdeles casibus, sammandragen och in synodo Anno 1679*, teoksessa *Ecclesiastique samlingar*. Flocken 5–8. Wallqvist o. Wexjd 1791–1795, 350–369.
- Schmedeman, Johan, *Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner, ifrån åhr 1528. in til 1701 angående justitiæ och executions- äbrender, med een förteckning på stadgarne främst, och ett fulkommeligit orda-register efterst wid wercket öfwer thes*. Band 1–2. Johan Henrich Werner 1706.
- Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Första serien, Synodalakter från Uppsala ärkestift 1526–1800*. A.–B. Akademiska bokförlaget 1908.
- Uppsala Universitet Akademiska Konsistoriets Protokoll (UUAKP) XIX*. Hans Sallander (toim.). Almqvist & Wiksell 1976.

Tutkimuskirjallisuus

- Aalto, Seppo, *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700*. Suomen Historiallinen Seura (SHS) 1996.
- Andersson, Gudrun, ”Kåta studenter och giftaslystna pigor. Individuell och kollektiv heder under 1600-talet”, teoksessa Janne Backlund, Anders Florén, Åsa Karlsson, Hans Norman & Maria Ågren (toim.), *Historiska etyder. En vänbok till Stellan Dahlgren*. Historiska institution, Uppsala universitet 1997, 9–20.

- Andersson, Gudrun, *Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal*. Uppsala universitet 1998.
- Annerstaedt, Claes, *Uppsala universitets historia. Första delen 1477–1654*. W. Schultz 1877.
- Annerstaedt, Claes, *Uppsala universitets historia. Andra delen 1655–1718, universitetets öden*. A.-B. Akademiska bokförlaget 1908.
- Annestaedt, Claes, *Uppsala universitetets historia. Andra delen 1655–1718, universitetets organisation och verksamhet*. A.-B. Akademiska bokförlaget 1909.
- Barclay, Katie, *Love, Intimacy and Power. Marriage and Patriarchy in Scotland, 1650–1850*. Manchester University Press 2013.
- Bennett, Judith M., *History Matters. Patriarchy and the Challenge of Feminism*. University of Pennsylvania Press 2006.
- Boydston, Jeanne, "Gender as a Question of Historical Analysis". *Gender & History* 20:3 (2008), 558–583.
- Broomhall, Susan & van Gent, Jacqueline, *Governing Masculinities in the Early Modern Period. Regulating Selves and Others*. Ashgate 2011.
- von Bonsdorff, Carl, *Åbo stads historia under sjuttonde seklet, första & andra bandet*. Åbo stads historiska museum 1889–1904.
- Brüdermann, Stefan, *Göttinger Studenten und akademische Gerichtbarkeit im 18. Jahrhundert*. Vandenhoeck & Ruprecht 1990.
- Butler, Judith, *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Gaudeamus 2006.
- Carlsson, Lizzie, "Jag giver dig min dotter". *Trolövnin och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia II*. Institutet för rättshistorisk forskning 1972.
- Carlsson, Sten, *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865. Studier rörande det svenska ståndssamhällets upplösning*. Gleerup 1973.
- Clementsson, Bonnie, *Förbudna förbindelser. Föreställningar kring incest och incestförbud i Sverige 1680–1940*. Universus Academic Press 2016.
- Cohen, Elizabeth S. & Reeves, Margaret (toim.), *The Youth of Early Modern Women*. Amsterdam University Press 2018.
- Cohen, Elizabeth, "Straying and Led Astray. Roman Maids Become Young Women circa 1600", teoksessa Elizabeth S. Cohen & Margaret Reeves (toim.), *The Youth of Early Modern Women*. Amsterdam University Press 2018, 277–296.
- Crenshaw, Kimberlé, "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics". *University of Chicago Legal Forum* 139 (1989), 139–168.
- Dermineur, Elise M., Karlsson Sjögren, Åsa & Langum, Virginia, "Introduction", teoksessa Elise M. Dermineur, Åsa Karlsson Sjögren & Virginia Langum (toim.), *Revisiting Gender in European History, 1400–1800*. Routledge 2018, 1–9.
- Dialetti, Androniki, "Patriarchy as a Category of Historical Analysis and the Dynamics of Power: The Example of Early Modern Italy". *Gender & History* 30:2 (2018), 331–342.
- Edenheim, Sara, "Att komma till Scott. Teorins roll inom svensk genushistoria". *Scandia* 78:2 S (2012), 22–32.
- Eilola, Jari. *Rajapainnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittelyminen 1600-luvun jälkepuoliskon noituus- ja taikunstaupauksissa*. SKS 2003.

- Ferguson, Gary, *Same-Sex Marriage in Renaissance Rome. Sexuality, Identity, and Community in Early Modern Europe*. Cornell University Press 2016.
- Fjelkestam, Kristina, Hill, Helena & Tjeder, David, *Kvinnorna gör mannen. Maskulinitetskonstruktioner i kvinnors text och bild 1500–2000*. Makadam 2013.
- Foyster, Elizabeth A., *Manhood in Early Modern England. Honour, Sex and Marriage*. Longman 1999.
- Frigren, Pirita, *Kotisatamassa. Merimiesten vaimot, naisten toimijuus ja perheiden toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa rannikkokaupungissa*. Jyväskylän yliopisto 2016.
- Geschwind, Lars, *Stökeiga studenter. Social kontroll och identifikation vid universiteten i Uppsala, Dorpat och Åbo under 1600-talet*. Uppsala universitet 2001.
- Gleason, Mona, "Avoiding the Agency Trap. Caveats for Historians of Children, Youth, and Education". *History of Education* 45:4 (2016), 446–459.
- Gordon, Linda, "'Intersectionality', Socialist Feminism and Contemporary Activism. Musings by a Second-Wave Socialist Feminist". *Gender & History* 28:2 (2016), 340–357.
- Gowing, Laura, *Common Bodies. Women, Touch and Power in Seventeenth-Century England*. Yale University Press 2003.
- Griffin, Ben, "Hegemonic Masculinity as a Historical Problem". *Gender & History* 30:2 (2018), 377–400.
- Haikari, Janne, *Isännän, Jumalan ja rebellisten miesten edessä. Vallankäyttö ja virkamiesten toimintaympäristöt satakuntalaisessa maasentyhteisössä 1600-luvun jälkipuoliskolla*. SKS 2009.
- Hallenberg, Mats, "Psykopaattien aikakausi? Valtion muodostuminen ja maskuliinisuus Ruotsissa ja Suomessa 1450–1650", teoksessa Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino 2014, 67–91.
- Hallenberg, Mats, "The Golden Age of Aggressive Male? Violence, Masculinity and the State in Sixteenth-Century Sweden". *Gender & History* 25:1 (2013), 132–149.
- Hansen, Anna, *Ordnade hushåll. Genus och kontroll i Jämtland under 1600-talet*. Uppsala universitet 2006.
- Hardwick, Julie, *Sex in an Old Regime City. Young Workers and Intimacy in France, 1660–1789*. Oxford University Press 2020.
- Hassan Jansson, Karin, *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600–1800*. Uppsala universitet 2002.
- Heininen, Simo, "Lehtorikapitulista professorikapituliksi 1604–1721", teoksessa Kauko Pirinen (toim.), *Turun tuomiokapituli 1276–1976*. Turun arkkihiippakunnan tuomiokapituli 1976, s. 113–191.
- Inger, Göran, "Studier rörande den svenska processrättens utveckling under 1600-talet", teoksessa *Den svenska juridikens upplomstring i 1600-talets politiska, kulturella och religiösa stormaktsambälle*. Institutet för rättshistorisk forskning 1984, 303–323.
- Ingram, Martin, "Courtship and Marriage, C. 1500–1750", teoksessa Sarah Toulalan & Kate Fisher (toim.), *The Routledge History of Sex and Body 1500 to Present*. Routledge 2013, 313–327.
- Impola, Petteri & Eilola, Jari, "Vastentahtoiset tunnustajat. Oppisäädyn aviottomat lapset 1600- ja 1700-luvun vaihteessa". *Genos* 86:3 (2015), 138–149.

- Jarrick, Arne & Söderberg, Johan, *Odygd och vanära. Folk och brott i gamla Stockholm*. Rabén Prisma 1998.
- Johnson, Walter, "On Agency". *Journal of Social History* 37:1 (2003), 113–124.
- Juva, Mikko, *Varsinais-Suomen seurakuntaelämä pubdasoppisuuden hallitsemina vuosisatoina (1600–1808)*. Helsingin yliopisto 1955.
- Kallenberg, E., "Akademisk jurisdiktion. Studenternas rättsliga undantagsställning". *Statsvetenskaplig Tidskrift* 9:2 (1906), 97–121.
- Kallinen, Maija, *Change and Stability. Natural Philosophy at the Academy of Turku 1650–1713*. Suomen Historiallinen Seura 1995.
- Karlsson Sjögren, Åsa, *Kvinnors rätt i stormaktstidens Gävle*. Umeå universitet 1998.
- Karlsson Sjögren, Åsa, "Från giftermål till vigsel - från ett till två kött? Om äktenskapet och förståelsen av kön, ca 1650–1800". *Scandia* 69:1 (2008), 35–54.
- Karras, Ruth Mazo, *From Boys to Men. Formations of Masculinity in Late Medieval Europe*. University of Pennsylvania Press 2003.
- Karonen, Petri, *Kämmerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620–1660)*. Jyväskylän yliopisto 1994.
- Karonen, Petri, "Raastuvassa tavataan. Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana. Jyväskylän yliopiston 1995.
- Karonen, Petri, *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. WSOY 2001.
- Karonen, Petri, "Perspektiv och metoder inom domboksforskningen i Sverige och Finland cirka 1990–2005", teoksessa Harry Lönnroth (toim.), *Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt*. Uppsala universitet 2007, 25–43.
- Karonen, Petri & Hakanen, Marko, "Personal Agency and State Building in Sweden (1560–1720)", teoksessa Petri Karonen & Marko Hakanen (toim.), *Personal Agency at the Swedish Age of Greatness 1560–1720*. SKS 2017, 13–44.
- Katajala-Peltomaa, Sari, "Fatherhood, Masculinity and Lived Religion in Late Medieval Sweden". *Scandinavian Journal of History* 38:2 (2013), 223–244. <http://dx.doi.org/10.1080/03468755.2013.781058>
- Katajala-Peltomaa, Sari & Toivo, Raisa Maria, *Noitavaimo ja neitsytäiti. Naisten arki keskiajalta undelle ajalle*. Atena 2009.
- Katajala-Peltomaa, Sari & Toivo, Raisa Maria, *Lived Religion and Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*. Routledge 2020.
- Kietäväinen-Sirén, Hanna, *Erityinen ystävyys. Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700)*. Jyväskylän yliopisto 2015.
- Kjollerström, Sven, "Erik Gabrielsson Emporagrius". *Svenskt biografiskt lexicon*, <http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/artikel/16056>, luettu 17.2.2021.
- Klinge, Matti (et al.), *Helsingin yliopisto 1640–1990. Ensimmäinen osa. Turun kuninkaallinen akatemia 1640–1808*. Otava 1987.
- Knapas, Rainer, "Yliopiston rakennukset Turussa vuoteen 1809", teoksessa Matti Klinge et al., *Helsingin yliopisto 1640–1990. Ensimmäinen osa. Kuninkaallinen Turun akatemia 1640–1808*. Otava 1987, 250–290.
- Knuutila, Jyrki, *Avioliitto oikeudellisena ja kirkollisena instituutiona Suomessa vuoteen 1629*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura 1990.
- Koefoed, Nina Javette, *Besovede kvindfolk og ukærlige barnfædre. Kon, ret og sædlighed i 1700-tallets Danmark*. Museum Tusulanums Forlag 2008.

- Korpiola, Mia, ”Fördelning av domsmakten mellan kyrkan och staten avseende äktenskapsrätt och sexualbrott i Sverige cirka 1200–1620”, teoksessa Elsa Trolle Önnerfors & Patrick Reslow (toim.), *Rättslig integration och pluralism. Nordisk rättskultur i omvandling*. Institutet för rättshistorisk forskning 2001, 77–98.
- Korpiola, Mia, ”Marrying of Sons and Daughters, Attitudes Towards the Consent of Parents and Guardians in Early Modern Sweden”, teoksessa Grethe Jacobsen, Helle Vogt, Inger Dübeck & Heide Wunder (toim.), *Less Favored - More Favored. Proceedings from a Conference on Gender in European Legal History, 12th – 19th Centuries, September 2004*. The Royal Library, 2005.
- Korpiola, Mia, *Between Betrothal and Bedding. Marriage Formation in Sweden 1200–1600*. Brill 2009.
- Korpiola, Mia, “General Background. From Judicial Crisis to Judicial Revolution through the Svea Court of Appeal?”, teoksessa Mia Korpiola et al., *The Svea Court of Appeal in the Early Modern Period: Historical Reinterpretations and New Perspectives*. Institutet för Rättshistorisk Forskning 2014, 23–54.
- Korpiola, Mia, ”The Svea Court of Appeal: A basis for good governance and justice in the early modern Swedish realm, 1614–1800”, teoksessa A. M. Godfrey & C. H. van Rhee (toim.), *Central Courts in Early Modern Europe and the Americas*. Duncker & Humblot 2020, 305–350.
- Koskivirta, Anu, ”Medieval and Early Modern Court Records in Finland (c. 1400–1808)”. *Frühneuzeit info* 23: 1–2 (2012), 24–32.
- Laasonen, Pentti, *Johannes Gezelius vanhempi ja suomalainen täysortodoksia*. Suomen Kirkkohistoriallinen seura 1977.
- Lahti, Emmi, *Tietäjiä, taikoja, hautausmaita. Taikuu Suomessa 1700-luvun jälkipuoliskolla*. Jyväskylän yliopisto 2016.
- Lahtinen, Anu, *Sopentuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*. SKS 2007.
- Lahtinen, Anu, ”Lydiga söner och härsinta bröder. 1500-talets adelsmän i kvinnliga släktningars ögon”, teoksessa Kristina Fjelkestam, Helena Hill & David Tjeder (toim.), *Kvinnorna gör mannen. Maskulinitetskonstruktioner i kvinnors text och bild 1500–2000*. Makadam 2013, 137–159.
- Lahtinen, Anu, ”Perheen, kuninkaan ja valtakunnan kunniaksi. 1500-luvun aatelmiesihanne”, teoksessa Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino 2014, 43–66.
- Lahtinen, Anu, “Työteliäs ja innovatiivinen. Kirsi Vainio-Korhonen 60 vuotta 14.2.2018”, teoksessa Topi Artukka, Jarkko Keskinen & Taina Saarenpää (toim.), *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa*. Sigillum 2018, 13–27.
- Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi, ”Valta ja naiset esimodernia koskevassa historiantutkimuksessa. Pohjoismaista keskustelua toimijoista ja rakenteista”, teoksessa Ilana Aalto, Laura Boxberg, Ulla Ijäs ja Heli Paalumäki, *Vallan teoriat historiantutkimuksessa*. Turun historiallinen yhdistys 2011, 19–39.
- Laine, Kirsi, *Maatalous, isojako ja talonpoikainen päätöksenteko Lounais-Suomessa 1750–1850*. Turun yliopisto 2020.
- Laitinen, Riitta, *Order, Materiality, and Urban Space in the Early Modern Kingdom of Sweden*. Amsterdam University Press 2017.

- Laitinen, Riitta, "Materiaalinen kaupunki. Kodin tilat ja kaupunkiyhteisö 1600-luvun Turussa". *Historiallinen Aikakauskirja* 117:2 (2019), 137–145.
- Lamberg, Marko, "Med mjölk i spenarna men utan man. Ogifta mödrar i senmedeltidens Stockholm". *Historisk Tidskrift för Finland* 83:3 (1998), 489–512.
- Lamberg, Marko, "Hyväkin mies saa erehtyä. Hengenmiesten minäkuva myöhäiskeskiaikaisissa luostaritarinoissa", teoksessa Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino 2014, 25–42.
- Lares, Jenni, *Alkoholinkäytön sosiaaliset merkitykset 1600-luvun länsisuomalaisissa maasentyhteisöissä*. Tampere yliopisto 2020.
- Lempiäinen, Pentti, *Rippikäytäntö Suomen kirkkoissa uskonpubdistuksesta 1600-luvun loppuun*. Suomen kirkkohistoriallinen seura 1963.
- Lennartsson, Malin, *I säng och säte. Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland*. Lund University Press 1999.
- Letto-Vanamo, Pia, "Tuomioistuinmenettelyn historiaa", teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Gaudeamus 1992, 28–42.
- Lidman, Satu, *Zum Spektakel und Abscheu. Schand- und Ehrenstrafen als Mittel öffentlicher Disziplinierung in München um 1600*. Peter Lang 2008.
- Lidman, Satu, *Väkivaltakulttuurin perintö. Sukupuoli, asenteet ja historia*. Gaudeamus 2015.
- Lidman, Satu, *Gender, Violence and Attitudes. Lessons from Early Modern Europe*. Routledge 2018.
- Liljequist, Jonas, *Brott, synd och straff. Tidlagsbrottet i Sverige under 1600- och 1700-talet*. Umeå universitet 1992.
- Liljequist, Jonas, "Masculinity and Virility - Representations of Male Sexuality in Eighteenth-Century Sweden", teoksessa Anu Korhonen & Kate Lowe (toim.), *The Trouble with Ribs. Women, Men and Gender in Early Modern Europe*. Tutkijakollegium, Helsingin yliopisto 2007.
- Liljequist, Jonas, "Manlighetens flytande gränser. Om manlighet som analytisk kategori i historiska analyser". *Scandia* 74:1 (2008), 83–103.
- Liljequist, Jonas, "Ära dygd och manlighet. Strategier för social prestige i 1600- och 1700-talets Sverige". *Lychnos* 2009, 117–147.
- Liljequist, Jonas, "Du skall hedra din fader och din moder på det att det må gå dig väl - konflikter mellan generationerna i 1700-talets Sverige och Finland", teoksessa Svante Norrhem & Anders Brändström (toim.), *Människan, arbetet och historien. En vänbok till professor Tom Erichson*. Umeå Universitet 2012, 227–245.
- Liljequist, Jonas, "From Honour to Virtue. The shifting social logics of masculinity and honour in early modern Sweden", teoksessa Carolyn Strange, Robert Cribb & Christopher E. North (toim.), *Honour Violence and Emotions in History*. Bloomsbury Academic 2014, 45–67.
- Liljequist, Jonas & Almbjär, Martin, "Early Modern Court Records and Supplications in Sweden (c. 1400–1809)". *Frühneuzeit Info* 23:1–2 (2012), 7–23.
- Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria. Stormaktstiden*. Norstedt 1975.
- Lindstedt Cronberg, Marie, *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*. Lunds universitet 1997.

- Linkinen, Tom, *Same-Sex Sexuality in Later Medieval English Culture*. Amsterdam University Press 2015.
- Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin & Lamberg, Marko (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino 2014.
- Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin & Lamberg, Marko, ”Onko suomalaisella miehellä historiaa?”, teoksessa Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino 2014, 7–24.
- Marklund, Andreas, *I hans bus. Svensk manlighet i historisk belysning*. Boréa 2004.
- Melby, Kari, Pylkkänen, Anu, Rosenbeck, Bente & Carlsson Wetterberg, Christina, *Inte ett ord om kärlek. Äktenskap och politik i Norden ca 1850–1930*. Makadam Förlag 2006.
- Miettinen, Riikka, *Suicide, Law, and Community in Early Modern Sweden*. Palgrave Macmillan 2019.
- Miettinen, Tiina, *Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun*. Tampereen yliopisto 2012.
- Miettinen, Tiina, *Piikojen valtakunta. Nainen, työ ja perhe 1600–1700-luvuilla*. Atena 2015.
- Modeér, Kjell Å., *Historiska rättskällor i konflikt. En introduktion i rätts historia*. Santérus 2010.
- Modéer Kjel Å., ”Mixed Legal Systems in Early Modern Sweden: Judicial Traditions and Reforms in an Expanding European Great Power - Some Concluding Remarks”, teoksessa Mia Korpiola et al. *The Svea Court of Appeal in the Early Modern Period: Historical Reinterpretations and New Perspectives*. Institutet för Rättshistorisk Forskning, 2014, 395–422.
- Mäkelä, Anneli, *Suvusta perheeseen. Satakunnan ja Karjalan naisen asema 1500-luvulla*. SHS 1989.
- Nenonen, Marko, *Noituus, taikuu ja noitavainot. Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla 1620–1700*. SHS 1992.
- Nenonen, Marko, *Noitavainot Euroopassa. Ihmisen pahuus*. Atena 2007.
- Nilsén, Per, ”Slandering the King and His Counsellors: Svea Court of Appeal and Judicial Practice 1614–1700”, teoksessa Mia Korpiola et al. *The Svea Court of Appeal in the Early Modern Period: Historical Reinterpretations and New Perspectives*. Institutet för Rättshistorisk Forskning, 2014, 201–216.
- Norberg, Kathryn, ”The Body of the Prostitute: Medieval to Modern”, teoksessa Sarah Toulalan & Kate Fisher (toim.), *The Routledge History of Sex and Body 1500 to Present*. Routledge 2013, 393–408.
- Ojala, Maija, *Protection, Continuity and Gender. Craft trade culture in the Baltic Sea region (14th–16th centuries)*. Tampere University Press 2014.
- Ojala-Fulwood, Maija, ”Nuoret, naimattomat ja liikkuvat. Kisällien työperäinen liikkuvuus esimodernissa Ruotsissa”. *Genos* 92:1 (2021), 2–15.
- Parvio, Martti, *Isaacus Rothovius. Turun piispa*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura 1959.
- People Meet the Law. Control and Conflict-Handling in the Courts*. Eva Österberg & Sølvi Sogner (toim.). Universitetsforlaget 2000.
- Petré, Torsten, *Uppsala stads historia III. Uppsala under merkantilismen och statskontrollens tidskede 1619–1789*. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB 1958.
- Pihlajamäki, Heikki & Pylkkänen, Anu, *Suomalainen oikeustiede eurooppalaisessa traditiossa. Luentoja oikeustieteen historiasta*. Helsingin yliopisto 1996.

- Pipkin, Amanda, "Book Review: Marianna G. Muravyeva and Raisa Maria Toivo, eds. *Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*". *Journal of Early Modern History* 19 (2015), 277–279.
- Poska, Allyson M., "The Case of Agentic Gender Norms for Women in Early Modern Europe". *Gender & History* 30:2 (2018), 354–365.
- Pylkkänen, Anu, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710*. Lakimiesliiton kustannus 1990.
- Pylkkänen, Anu, "Responsible Self. Relational Gender Construction in the History of Finnish Law", teoksessa Kevät Nousiainen, Åsa Gunnarsson, Karin Lundström & Johanna Niemi-Kiesiläinen (toim.), *Responsible Selves. Women in the Nordic Legal Culture*. Ashgate 2001, 105–128.
- Ranta, Raimo, *Turun kaupungin historia 1600–1721*, Nide 1 & 2. Turun kaupunki 1975.
- Rautelin, Mona, *En förutbestämd sanning, Barnamord och delaktighet i 1700-talets Finland behysta genom kön, kropp och social kontroll*. Omakustanne 2009.
- Rickman, Johanna, *Love, Lust, and License in Early Modern England. Illicit Sex and the Nobility*. Routledge 2008.
- Roper, Lyndal, *The Holy Household. Women and Morals in Reformation Augsburg*. Oxford University Press 1989.
- Runesson, Anton, *Blod, kött och tårar. Kroppslig erfarenhet i Sverige, ca 1600–1750*. Stockholms universitet 2021.
- Sabean, David Warren, "Peasant Voices and Bureaucratic Texts: Narrative Structure in Early Modern German Protocols", teoksessa Peter Becker & William Clark (toim.), *Little Tools of Knowledge. Historical Essays on Academic and Bureaucratic Practices*. The University of Michigan Press 2001, 67–93.
- Salmela, Anu, *Kuolemantekojä. Naisten itsemurhat 1800-luvun jälkipuolen tuomioistuinprosesseissa*. Turun yliopisto 2017.
- Samzelius, Jonas L:son, "Studentliv och nationer under 1600- och 1700-tal", teoksessa Jonas L:son Samzelius (toim.), *Upsalastudenten genom tiderna. En skildring utgiven I anledning av Upsala studentkårs hundraårsminne*. Lundquitska bokhandel 1950, 9–72.
- Sarkamo, Ville, "Soturikunnia Suuren Pohjan sodan kokoneiden karoliinien miehisenä ihanteena", teoksessa Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino 2014, 114–133.
- Savolainen, Panu, *Teksteistä rakennettu kaupunki. Julkinen ja yksityinen tila turkulaisessa kielikäytössä ja arkielämässä 1740–1810*. Sigillum 2017.
- Scheer, Monique, "Are Emotions a Kind of Practice (And Is That What Makes Them Have a History)? A Bourdieuan Approach to Understanding Emotion". *History and Theory* 51:2 (2012), 193–220.
- Schippers, Mimi, "Recovering the Feminine Other. Masculinity, Femininity, and Gender Hegemony". *Theory and Society* 36 (2007), 85–102.
- Schybergson, C. M., *Per Brabes konstitutioner av år 1661 för Åbo akademi*. Åbo Tryckeri och Tidnings Aktiebolag 1920.
- Scott, Joan, "Gender. A Useful Category of Historical Analysis". *The American Historical Review* 91:5 (1986), 1053–1075.
- Scott, Joan, "Unanswered Questions". *The American Historical Review* 113:5 (2008), 1422–1429.

- Seixas, Peter, ”Historical Agency as a Problem for Researchers in History Education”. *Antíteses* v. 5, n. 10 (2012), 537–553.
- Shepard, Alexandra, ”Legal Learning and Cambridge University Courts, c. 1560–1640”. *The Journal of Legal History* 19:1 (1998), 62–74.
- Shepard, Alexandra, *Meanings of Manhood in Early Modern England*. Oxford University Press 2003.
- Shepard, Alexandra, ”Litigation and Locality: the Cambridge University Courts 1560–1640”. *Urban History* 31:1 (2004), 5–28.
- Shepard, Alexandra, ”Manhood, Patriarchy, and Gender in Early Modern History”, teoksessa Amy E. Leonard & Karen L. Nelson (toim.), *Masculinities, Violence, Childhood. Attending to Early Modern Women and Men*. University of Delaware Press 2010, 77–95.
- Shepard, Alexandra & Walker, Garthine, ”Gender, Change and Periodisation”, teoksessa Alexandra Shepard & Garthine Walker (toim), *Gender and Change. Agency, Chronology and Periodisation*. Wiley-Blackwell 2009, 1–12.
- Simonton, Deborah & Montenach, Anne, ”Introduction. Gender, Agency and Economy: Shaping the Eighteenth-Century European Town”, teoksessa Deborah Simonton & Anne Montenach (toim.), *Female Agency in the Urban Economy. Gender in European Towns, 1640–1830*. Routledge 2013, 1–14.
- Sjöberg, Maria, *Kvinnors jord, manlig rätt. Äktenskap, egendom och maket i äldre tid*. Gidlunds 2001.
- Smith, Roger, ”Agency: A Historical Perspective”, teoksessa Craig W. Gruber, Matthew G. Clark, Sven Horar Klempe & Jaan Valsiner (toim.), *Constraints of Agency. Explorations of Theory in Everyday Life*. Springer 2015, 3–29.
- Sogner, Sølvi, Lindstedt Cronberg, Marie & Sandvik, Hilde, ”Women in Court”, teoksessa Eva Österberg & Sølvi Bauge Sogner (toim), *People Meet the Law. Control and Conflict-Handling in the Courts*. Universitetsforlaget 2000, 167–201.
- Sogner, Sølvi, ”Conclusion. The Nordic Model”, teoksessa Eva Österberg & Sølvi Bauge Sogner (toim), *People Meet the Law. Control and Conflict-Handling in the Courts*. Universitetsforlaget 2000, 267–276.
- Stadin, Kekke, *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*. Nordic Academic Press 2004.
- Steel, Tytti, *Ristävii eroja sataman arjessa*. Helsingin yliopisto 2013.
- Strömberg, John, *Studenter, nationer och universitet. Studenternas härkomst och levnadsbanor vid akademien i Åbo 1640–1808*. Svenska litteratursällskapet i Finland 1996.
- Sundin, Jan, ”Världslig pragmatism och religiöst nit. Om sexualitetens gränser i Sverige 1600–1850”. *Historisk Tidskrift (Norge)* 1991:2.
- Sundin, Jan, *För Gud, staten och folket. Brott och rättskipning i Sverige 1600–1840*. Nordiska bokhandeln 1992.
- Söderlind, Nils, ”Svenska prästerskapet och folkliga bröllosseder under 1600-talet”. *Kyrkohistorisk Årsskrift* 51 (1951), 1–52.
- Söderlind, Nils, ””Lagha” ålder och ”olika”. Ett bidrag till äktenskapsålderns historia”. *Kyrkohistorisk Årsskrift* 67 (1967), 67–88.
- Söderlind, Nils, ””Troloffning medh festningh och wielse” under reformationstidevarv”. *Kyrkohistorisk årskrift* 71 (1971), 45–80.

- Tamm, Ditlev, Johansen, Jens Christian V., Johansson, Kenneth & Næss, Hans Eyvind, ”The Law and the Judicial System”, teoksessa Eva Österberg & Sølvi Bauge Sogner (toim.), *People Meet the Law. Control and Conflict-Handling in the Courts*. Universitetsforslag 2000, 27–56.
- Taussi Sjöberg, Marja, *Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talet*. Atlantis 1996.
- Telste, Kari, *Mellom liv og lov. Kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652–1710*. Universitet i Oslo, Avdeling for historie 1993.
- Telste, Kari, *Brutte løfter. En kulturhistorisk studie av kjønn og ære 1700–1900*. Universitetet i Oslo 2000.
- Thomas, Lynn M., ”Historicising Agency”. *Gender & History* 28:2 (2016), 324–339.
- Thunander, Rudolf, *Förbjuden kärlek. Sexualbrott, kärleksmagi och kärleksbrev i 1600-talets Sverige*. Atlantis 1992.
- Thunander, Rudolf, *Hovrätt i funktion. Göta hovrätt och brottmålen 1635–1699*. Institutet för rättshistorisk forskning 1993.
- Toivo, Raisa Maria, *Witchcraft and Gender in Early Modern Society. Finland and the Wider European Experience*. Ashgate, 2008.
- Toivo, Raisa Maria, ”Discerning Voices and Values in the Finnish Witch Trials Records”. *Studia Neophilologica* 84 (2012), 143–155.
- Toivo, Raisa Maria, ”Male Witches and Masculinity in Early Modern Finnish Witchcraft Trails”, teoksessa Marianna G. Muravyeva & Raisa Maria Toivo (toim.), *Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*. Routledge 2013, 137–152.
- Toivo, Raisa Maria, ”Gender Performance in Early Modern Religious Life”, teoksessa Elise M. Dermineus, Åsa Karlsson Sjögren & Virginia Langum (toim.), *Revisiting Gender in European History, 1400–1800*. Routledge 2018, 169–186.
- Toivo, Raisa Maria. ”Authority and Agency in the History of Youth 1450–1650”, teoksessa Lucy Underwood (toim.), *A Cultural History of Youth in the Renaissance*. Bloomsbury Academic, 2021 (Forthcoming).
- Toropainen, Veli Pekka, ”Kevytmielinen kaupunki. Näkökulmia seksuaalinormien rikkomuksiin 1600-luvun Turussa”, teoksessa Sari Ahonen, Maria Vasenkari & Veli Pekka Toropainen (toim.), *Kaht puolt järke. Turkulaisia vuosisatojen varrelta*. Turun seudun sukututkijat ry. 2015, 231–266.
- Toropainen, Veli Pekka, *Päätäväiset porvarskat. Turun johtavat porvariston naisten toimijuus vuosina 1623–1670*. Turun yliopisto 2016.
- Vainio-Korhonen, Kirsi, *Ujostelemattomat. Kättilöiden, synnytysten ja arjen historiaa*. WSOY 2012.
- Vainio-Korhonen, Kirsi, *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. SKS 2018.
- Wiesner-Hanks, Merry, *Gender in History. Global Perspectives. Second edition*. Wiley-Blackwell 2011.
- Vilkuna, Kustaa H. J., *Katse Menneisyyden ihmiseen. Valta ja aineettomat elinolot 1500–1850*. SKS 2010.
- Vilkuna, Kustaa H. J., ”Viina miehen mitta. Vapaa-ajalla rakennettu miehekkyyys 1550–1850”, teoksessa Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino 2014, 92–113.

- Villstrand, Nils Erik, *Norstedts Sveriges historia 1600–1721*. Norstedts 2011.
- Virrankoski, Pentti, *Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa*. Turun yliopiston Suomen historian laitos 1970.
- Witte, John Jr, “Law and the Protestant Reformation”, teoksessa Heikki Pihlajamäki, Markus D. Dubber & Mark Godfrey (toim.), *The Oxford Handbook of European Legal History*. Oxford University Press 2018, 583–610.
- Välimäki, Mari, ”Vill du äkta denna kvinna? Universitetsstuderandes föräktenskapliga sexualrelationer och giftermål i 1600-talets Uppsala och Åbo”. *Historisk tidskrift* 129:3 (2009), 381–395.
- Välimäki, Mari, “Responsibility of a Seducer? Men, Women, and Breach of Promise in Early Modern Swedish Legislation”, teoksessa Marianna G. Muravyeva & Raisa Maria Toivo (toim.), *Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*. Routledge 2013, 191–204.
- Välimäki, Mari, ”Hylätty talonpoika ja porvarisleski. Erään parin tarina 1600-luvun Turusta”, teoksessa Topi Artukka, Jarkko Keskinen & Taina Saarenpää (toim.), *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa*. Sigillum 2018, 191–205.
- Välimäki, Mari, ”Rakkauden käytännöt. Opiskelijat ja salatut kihlat 1600-luvun Turussa ja Uppsalassa”. *Historiallinen Aikakauskirja* 116:3 (2018), 246–257.
- Välimäki, Mari, ”Pojat historian hämärässä”. *Lastuja Suomen historiasta*. <https://blogit.utu.fi/suomenhistoria/pojat-historian-hamarassa/>, luettu 10.4.2020.
- Välimäki, Mari, “Samarbete och kontinuerliga förhandlingar. Kommunikationen mellan Kungliga Akademiens Konsistorium och andra domstolar i Åbo i slutet av 1600-talet”. *Historisk Tidskrift för Finland* 104:1 (2019), 4–30.
- Välimäki, Mari, ”Agency of Sons, Mothers and Fathers. Family Response to Son’s Fornication in Seventeenth-Century Sweden”. *Ennen ja Nyt: Historian tietosanomat* (tulos 2020).
- Ylikangas, Heikki, Johansen, Jens Christian V., Johansson, Kenneth & Næss, Hans Eyvind, ”Family, State, and Patterns of Criminality. Major Tendencies in the Work of the Courts, 1550–1850”, teoksessa Eva Österberg & Sølvi Bauge Sogner (toim.), *People Meet the Law. Control and Conflict-Handling in the Courts*. Universitetsförslag 2000, 57–139.
- Ågren, Maria, ”Introduction. Making a Living, Making a Difference”, teoksessa Maria Ågren (toim.), *Making a Living, Making a Difference*. Oxford University Press 2017, 1–23.
- Ågren, Maria, ”Conclusion”, teoksessa Maria Ågren (toim.), *Making a Living, Making a Difference*. Oxford University Press 2017, 204–220.
- Ågren, Maria, ”Making Her Turn Around. The Verb-Oriented Method, the Two-Supporter Model, and the Focus on Practice”. *Early Modern Women. An Interdisciplinary Journal* 13:1 (2018), 144–152.
- Österberg, Eva, “”Den gamla goda tiden”. Bilder och motbilder i ett modernt forskningsläge om det äldre agrarsamhället”. *Scandia* 48:1 (1982), 31–60.
- Österberg, Eva, ”Förbjuden kärlek och förtigandets strategi. När Ulrika Eleonora gifte sig med Maria”, teoksessa Eva Österberg (toim.), *Jämmerdal och Fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige*. Atlantis 1997, 267–283.

- Österberg, Eva, "Rätt och moral", teoksessa Jacob Christensen (toim.), *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*. Signum 2005.
- Österberg, Eva & Sandmo, Erling, "Introduction", teoksessa Eva Österberg & Sølvi Sogner (toim.), *People Meet the Law. Control and Conflict-Handling in the Courts*. Universitetsforlaget 2000, 9–26.
- Östholm, Hanna & Prytz Christina, "Less Than Ideal? Making a Living before and outside Marriage", teoksessa Maria Ågren (toim.), *Making a Living, Making a Difference*. Oxford University Press 2017, 103–126.
- Östman, Ann-Catrin, "Vad gör vi med historien? Om kvinno- och könshistoria i Finland". *Scandia* 78:2 S (2012), 92–100.

**TURUN
YLIOPISTO**
UNIVERSITY
OF TURKU

ISBN 978-951-29-8398-8 (Painettu/Print)
ISBN 978-951-29-8399-5 (PDF)
ISSN 0082-6987 (Painettu/Print)
ISSN 2343-3191 (Sähköinen/Online)